

TARIM VE MÜHENDİSLİK

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI YAYIM ORGANI

SAYI: 120/2018

ISSN-1300-0071

**TOHUMDA METALAŞMA
HAYVANCILIĞA KIYMA!**

**TARIM MAKİNALARI
TEKNOLOJİLERİNDE
DIŞA BAĞIMLILIK**

**BİTKİSEL ÜRÜNLERDE
TARIMSAL GİRDİLERDE
İTHALAT**

BİTKİ KORUMA ÜRÜNLERİ

TARIMDA ÇÖKÜŞ

**ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ
TARIMDA MODERNLEŞME HİKAYESİ**

“TARIM VE MÜHENDİSLİK” DERGİSİ

YAYIN-YAZI KURALLARI

Dergi Yayın Süresi: 3 ayda bir yayınlanır.

Yayın Türü: Yaygın süreli yayın

TMMOB-ZMO Tarım ve Mühendislik Dergisi Tarım, Ziraat Mühendisliği, Tütün Teknolojisi, Balıkçılık Teknolojisi ve Su Ürünleri Mühendisliği alanındaki makaleleri yayınlar. Eğer makale herhangi bir yayından üretilmişse (kitap, proje, tez çalışması vb.) dip not olarak belirtilmelidir. Basılacak makalelerin daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olması, yayınlanmış ise belirtilmiş olması ve/veya yayın haklarının verilmemiş olması gerekir. Dergide yayımlanacak makalelerin her türlü sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir. Makale dili Türkçe olmalıdır. Çeviri ise mutlaka not düşülmelidir.

Dergiye gönderilen makaleler yayın ilkeleri doğrultusunda Yayın Kurulu tarafından ve/veya gerekli görüldüğünde Bilim Kurulu tarafından incelemeye alınır. Makale yayınlanmaya değer nitelikte değilse Yayın Kurulu yazara/yazarlara iade kararı verme hakkına sahiptir. Ayrıca yazım kurallarına uymayan veya anlatım dili yetersiz olan makaleler üzerinde Yayın Kurulu tarafından düzeltmeler yapılabilir.

Makaleler, A4 boyutunda, 12 punto Times New Roman yazı tipinde ve 1,5 satır aralıklı yazılmalıdır. Sayfanın sağında, solunda, altında ve üstünde 2,5 cm boşluk bırakılmalıdır. Makalenin her sayfası numaralandırılmalıdır. Yazar isim(ler)i açık olarak yazılmalı ve varsa unvan belirtilmelidir. Makalede sade ve öz Türkçe kullanımına özen gösterilmelidir.

Makale; Ana Başlık, Alt Başlıklara numara verilmelidir. 1.GİRİŞ, 2.MATERYAL VE YÖNTEM, (makale içeriğine göre yer alabilir), 3.ALT BÖLÜMLER, 4.SONUÇ-TARTIŞMA ve KAYNAKLAR bölümleri ile şekil, grafik, harita ve çizelgelerden oluşmalıdır. Makalede kullanılması durumunda Çizelgelere mutlaka numara verilmeli ve kaynak gösterilmelidir.

KAYNAKLAR bölümünde makale içinde yer alan tüm kaynaklar alfabetik olarak verilmelidir.

Dergide yayınlanması kabul edilen ve yayınlanan makalelerden, yazılardan Tarım ve Mühendislik Dergisi kaynak gösterilmek kaydıyla yararlanılabilir.

Dergimizde yayınlanması istenilen makaleler zmo@zmo.org.tr adresine gönderilmelidir.

TARIM VE MÜHENDİSLİK

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI YAYIM ORGANI
ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANIR
YEREL SÜRELİ YAYIN
ISSN-1300-0071

SAHİBİ
Özden GÜNGÖR

SORUMLU YAZIŞLARI MÜDÜRÜ
Prof. Dr. Cem ÖZKAN

YAYIN KURULU
Doç Dr. Havva Eylem POLAT
Hamdi ARPA
Murat ASLAN

BİLİM KURULU
Prof. Dr. Belgin ÇAKMAK
Prof. Dr. Celalettin KOÇAK
Prof. Dr. Cem ÖZKAN
Prof. Dr. Dilek BOSTAN BUDAK
Prof. Dr. Gökhan ÇAYCI
Prof. Dr. Gökhan SÖYLEMEZOĞLU
Prof. Dr. Hasan SİLLELİ
Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
Prof. Dr. İbrahim ORTAŞ
Prof. Dr. İlhami BAYRAMİN
Prof. Dr. Kemal BENLİOĞLU
Prof. Dr. Mehmet ERTUĞRUL
Prof. Dr. Serap PULATSÜ
Prof. Dr. Tacettin YAĞBASANLAR
Prof. Dr. Uygun AKSOY
Prof. Dr. Zeliha BARUT
Doç. Dr. Eylem POLAT
Doç. Dr. Yener ATASEVEN

YAYINA HAZIRLAYAN
Funda GACAL-ZMO

GRAFİK TASARIM
R. Figen KURAL-ZMO

KAPAK FOTOĞRAF: R. Figen KURAL-ZMO

YÖNETİM YERİ
TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Karanfil Sokak 28/18 Kızılay / ANKARA
Tel: 444 1 966 - Faks: 0 312 418 51 98 www.zmo.org.tr zmo@zmo.org.tr

BASIM
Pozitif Matbaacılık ve Ambalaj San. Tic. Ltd. Şti.
Çamlıca Mah. Anadolu Bulv. 145. Sokak 10/19
Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 312 397 00 31 | Faks: 0 312 397 86 12
E-Posta: pozitif@pozitifmatbaa.com
5.000 Adet Basılmıştır. 05 Mart 2018

YAZI YAYIN KOŞULLARI

Gönderilen yazılar yayınlansın, yayınlansın yazarına geri verilmez. Özgün derleme yazılarda fikir ve görüşler yazarına, çeviriden doğacak sorumluluklar ise çevirene aittir. Ziraat Mühendisleri Odası ve Tarım ve Mühendislik Dergisi yazılardan hiçbir şekilde sorumlu değildir. Yayın Kurulu gönderilen yazı üzerinde gerekli gördüğü değişikliği yapmaya yetkilidir. Dergide yayımlanmış yazılar kaynak gösterilmek koşuluyla başka yayım organlarında kullanılabilir ya da aktarılabilir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	3
TÜRKİYE’DE TOHUMUN METALAŞMA SÜRECİ	4
<i>Özcan EVRENSEL</i>	
TARIMDA ÇÖKÜŞ: NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI	19
<i>Prof.Dr. Mustafa Kaymakçı</i>	
TÜRKİYE HAYVANCILIĞINA KIYMA! CANLI HAYVAN ve ET İTHALATI	34
<i>Prof. Dr. Numan AKMAN</i>	
TARIM MAKİNALARI VE TEKNOLOJİLERİNDE DIŞA BAĞIMLILIK	41
<i>Prof. Dr. Ahmet Çolak, Dr. Uğur YEGÜL</i>	
BİTKİSEL ÜRÜNLERDE İTHALAT	52
<i>Ahmet ATALIK</i>	
TÜRKİYE’DE TARIMSAL GİRDİLERDE İTHALAT: GÜNCEL DEĞERLENDİRMELER	56
<i>Doç. Dr. Yener ATASEVEN</i>	
TÜRKİYE’DE BİTKİ KORUMA ÜRÜNLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE ÜRETİLMESİ İÇİN ÖNERİLER	61
<i>Prof. Dr. Abdurrahman Yiğit</i>	
ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ: TARIMDA MODERNLEŞME HİKAYESİ	65
<i>Funda GACAL</i>	

SUNUŞ

Merhaba Sevgili Meslektaşlarım,

“Tarım ve Mühendislik” Dergimizin 120. Sayısı ile sizlerle birlikteyiz. Hepinize şahsım ve Yönetim Kurulu üyesi arkadaşlarım adına içtenlikli sevgi ve saygılarımı sunarım.

1954 yılında kurulan ODA’mız, 64 yıllık süreç boyunca gerek teknik, mesleki ve bilimsel eserler, gerekse sempozyum, panel ve konferans gibi toplantılar ile tarım sektörüne ışık tutacak ve yön gösterecek pek çok çalışmayı kamuoyu ile paylaşmıştır.

Bu çalışmaların bir yenisi ise 13 Ocak 2018 tarihinde, “Tarımsal Öğrenime Başlanmasının 172. Yıldönümü” kutlamaları kapsamında gerçekleştirilen “İthalat Kısacasında Tarım” konulu sempozyum ve “Tarımda İthalat Çözüm mü, Çöküş mü?” konulu panel oldu. Etkinlik kapsamında, insanlık tarihi boyunca hayatın kaynağı olan tarım sektörünün ülkemizdeki yapısı, ithalat sarmalında üretimden kopan sektörde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri değerlendirildi.

Dergimizin bu sayısında; İktisatçı Özcan EVRENSEL’in “Türkiye’de Tohumun Metalaşma Süreci”, Prof.Dr. Ahmet ÇOLAK’ın “Tarım Makinaları ve Teknolojilerinde Dışa Bağımlılık”, Prof.Dr. Mustafa KAYMAKÇI’nın “Tarımda Çöküş: Nedenleri ve Çözüm Yolları”, Prof.Dr. Numan AKMAN’ın “Türkiye Hayvancılığına Kıyım! Canlı Hayvan ve Et İthalatı”, İstanbul Şube Başkanımız Ahmet ATALIK’ın “Bitkisel Üretimde İthalat”, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü’nden Doç.Dr. Yener ATASEVEN’in “Türkiye’de Tarımsal Girdilerde İthalat: Güncel Değerlendirmeler”, Prof.Dr. Abdurrahman YİĞİT’in “Türkiye’de Bitki Koruma Ürünlerinin Geliştirilmesi ve Üretilmesi İçin Öneriler”, Ziraat Yüksek Mühendisi Funda GACAL’ın “Atatürk Orman Çiftliği: Tarımda Modernleşme Hikâyesi” konu başlıklı makaleleri, okuyucularımıza eminim ki farklı perspektifler kazandıracaktır.

Önümüzdeki dönemde de ODA’mızın saygınlık ve ağırlığını daha da artırmak, meslektaşlarımızın haklarını daha fazla korumak, çevremize-doğamıza-toprağımıza yönelik ilgimizi aynı duyarlılık ve kararlılıkla sürdürmek, tarım ile uğraşanların hak ve çıkarlarını korumak; emekten, üretimden, özgürlükten yana ilkeli tavrımızı sürdürmek temel ilkelerimiz ve önceliklerimiz olmaya devam edecektir.

Tüm üyelerimize, selam ve saygılarımı sunarım.

Özden GÜNGÖR

ZMO Yönetim Kurulu Başkanı

TÜRKİYE'DE TOHUMUN METALAŞMA SÜRECİ*

Özcan EVRENSEL**

GİRİŞ

2016'nın en önemli gelişmesinin tarımsal üretim alanında "Frankenstein'in canavarı" olarak anılan Monsanto'nun Alman kimya ve ilaç tekeli Bayer tarafından satın alınması olduğu açıktır. Dolayısıyla son birkaç yıl içerisindeki gelişmelere bakıldığında, tohum üretimi ve dolaşımı alanındaki gelişmelerin adeta tohum savaşları şeklinde cereyan ettiği görülmektedir. Her ne kadar tohum üreticileri ile gerek sermaye gerekse hükümetler arasında süren çatışmalar söz konusu savaşın esas bileşeni olsa da, sermayeler arası rekabet savaşı son zamanlarda daha çok gürültü koparmaktadır. Nitekim Syngenta ve Bayer'den sonra dünya pestisit üretiminde üçüncü sırada olan BASF, Dupont'a teklifte bulunarak Dupont ile Dow arasında gerçekleşecek olan birleşmeyi engellemeye çalışmış ama başarılı olamamıştır. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi ile tohum üretiminin adeta birkaç sermaye grubu tarafından yapılıyor olması bariz bir biçimde görünür hale gelmiş durumdadır. Gerek Çinli ChemChina'nın İsviçreli tohum ve tarım ilacı sermaye grubu Syngenta'yı 43 milyar dolara satın alması gerekse Dow-Chemicals ve DuPont tekil sermayelerinin ve Kanadalı gübre devleri Agrium ve Potash Corporation'un birleşmesi (Donat, 2016) tohumun metalaşmasının ne düzeyde gerçekleştiğine/gerçekleşeceğine dair önemli ipuçları vermektedir.

Grafik 3: Dünya Tohumluk Pazar Büyüklükleri (Milyon USD)

Kaynak: TİGEM, 2014.

Genel planda tohum savaşları şeklinde cereyan eden sermaye grupları arasındaki rekabet ve bunun belirlediği tohumun metalaşması süreci tüm dünyaya yayılırken Türkiye'de bundan muaf kalamamıştır. 2006 yılında tohumculuk alanında yapılan düzenlemeler ile başlayan metalaşma süreci bugün, Milli Tarım Projesi adı altında genişletilmeye ve derinleştirilmeye çalışılmaktadır. Hatırlanacağı üzere Tohumculuk Kanunu ile sertifikasız tohumların ticari amaçla satışı yasaklanmış ve yalnızca çiftçiler arasındaki tohum takaslarına izin verilmiştir. 2016 Ekim ayında duyurulan Milli Tarım Projesi dâhilinde yapılacak en çarpıcı değişikliğin ise, 2018 itibarıyla sertifikalı tohum kullanmayan çiftçilerin destek alamayacağı olduğu görülmektedir. Çünkü üreticilere verilmesi planlanan desteklerle ilgili şartlardan en önemlisinin

*Bu çalışma Marmara Üniversitesi Kalkınma İktisadi ve İktisadi Büyüme programında tamamlanan Tohumun Metalaşması: Türkiye Örneği başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

sertifikalı tohum kullanma zorunluğu olduğu kısa sürede deklare edilmiştir. Buna göre tohumluk üretiminde sertifikasız tohum kullananlar “vaat edilen destekleri” almaya hak kazanamayacaktır. Ve bu haktan mahrum bırakılmak demek, sermayenin ürettiği meta formuna sokulmuş tohumları satın almaya mahkûm edilmekten başka bir anlama gelmeyecektir. Dolayısıyla devletin Milli Tarım Projesi üzerinden tohum üretimine ve bunu düzenleyen yasal düzenlemelere ya da kurumsal düzenlemelere yeniden biçim vermesi sermayeye eklenme sürecinin kilometre taşları olarak okunmalıdır. Başka bir deyişle, “Milli bir tohum sektörü” yaratmak; tohum üretim sürecini, sermayenin üretim sürecinin boyunduruğu altına sokmaktan başka bir anlam taşımayacaktır.

Her ne kadar bugün itibariyle tohumun metalaştırılması üzerinden tohumun üretim ve dolaşım alanının sermaye için bir değerlendirme alanı haline getirilmesi yeni bir boyut kazanmış olsa da; devlet her zaman, sermaye ile işbirliği halinde, tohum üretim alanını düzenleme çabası içerisinde olmuştur. Çünkü Türkiye'nin üzerinde bulunduğu coğrafya hem tarımın ilk yapıldığı yerlerden biri olması hem de iklim özellikleri ve coğrafi konumu nedeniyle biyolojik çeşitlilik bakımından zengin bir tohum üretimi ve birikimi alanı olagelmıştır. Özellikle devletleşme sürecinin ardından daha sistematik hale gelen tohum üretim süreci; araştırma enstitüleri, üretme çiftlikleri ve tarımsal işletmelerle geliştirilmiştir. Böylece istenen özellikte tohumların ıslah edilmesi ve bunun tarımsal üretim yapan üreticilere dağıtılması mümkün kılınabilmiştir. Ancak “Yeşil Devrim” ile birlikte devletin tarıma müdahalesi ve tarımsal politikalar üzerindeki belirleyiciliği yavaş yavaş aşınmaya başlamıştır. Bu süreç her ne kadar başlarda devlet ile işbirliği içerisinde sürdürülmüş olsa da son kertede sermayenin ürünü olan tohumların üretimi ve dolaşımını egemen biçim haline getirmiştir.

1950 yılından sonra devreye konulan Marshall planı tam da söz konusu olan sürecin başlaması için katalizör görevi görmüştür. Traktörlerin yaygın olarak kullanılması ile başlayan tarımdaki makineleşme aynı zamanda tarım teknolojilerine geçişi de koşturmuştur. Bunun ilk sonuçlarından biri o yıllarda ekili alan oranının % 18,7'den % 29,9'a çıkması olmuştur. Ancak özellikle meraların da tarımsal alan haline getirilmesi ile tarım yapılabilecek topraklar doğal sınırlarına ulaşmıştır (Köymen, 2012: 139). Dolayısıyla tarımda verimliliği arttırmanın koşulu tarım teknolojilerinden (tohum, gübre, ilaç) yararlanma ve sulama yapma olarak belirlenmiştir.

Özellikle 1983 yılında tohumluk fiyatlarının ve 1984 yılında tohum ithalatının serbest bırakılmasıyla Türkiye tohum üretimi önemli bir ivme kazanmış ve sermaye ile devletin iş bölümüyle tohum üretimi ve dağıtımını cazip bir noktaya taşınmıştır. TODAB (Tohum Dağıtıcıları Alt Birliği) Başkanı Ayhan Bilgin'in deyişiyle “küresel ölçekli devam eden, ülke, kıta, coğrafya tanımayan gıda savaşlarının” cereyan ettiği bir ortamda Türkiye hem “tarımsal olarak Avrupa 1'incisi, dünya 7'incisi” (Milliyet, 2015) hem de tohum üretiminde son 10 yılda yüzde 5, ihracatının ise yüzde 8 artış kaydetmiştir. Görece devletin sorumluluğunda böylesi bir ivme kazanan tohum üretimi bir süre sonra sermayenin daha aktif olduğu bir boyutta gerçekleşmeye başlamıştır. Sermaye, bu alanı kendi eğilimlerine ve yasalarına göre şekillendirmek ya da düzenlemek için devlet başta olmak üzere her türlü dinamiği kullanarak tohum üretiminde egemenliğini tesis etmeye koyulmuştur.

Aslında kapitalist üretim tarzı ile eklenmenin, ihracata dönük bir sermaye birikim yoluyla olduğu 1980'lerden itibaren, Türkiye dış ticarete gıda ve tarım ürünlerini de kapsayan yeni düzenlemelere gitmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte özellikle içeride üretilen tarımsal ürünlerin dış ticareti önündeki engellerin kaldırılması başka olmak üzere, tarımsal ürünlere daha önce uygulanan ithalat vergilerinin ve desteklemelerin kaldırılması söz konusu olmuştur. 24 Ocak Kararları olarak bilinen bu kararlar sonucunda devletin süreçteki rolü başkalaşıma uğratılmış ve bunun kaçınılmaz sonucu hem tarımsal üretimin hem de ihracatın gerilemesi olmuştur.

Nitekim Grafik 3'e bakıldığında; Türkiye tohumluk pazarında 750 milyon dolarlık¹ bir paya sahip olsa da, özellikle ABD, Çin ve AB ülkeleri göz önüne alındığında, Türkiye'nin tohum ithalatçısı bir konumda olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Çünkü 2002 yılında 19,227 ton olarak gerçekleştirilen tohumluk ithalatı, 2011 yılında %91 oranında artarak 36,754 tona yükselmiştir (Budak, 2013: 74). Bu tohumlar da büyük oranda tohum pazarında önemli bir yere sahip olan ülkelerde faaliyet gösteren sermaye gruplarından satın alınmaktadır. Hatta Türkiye'de üretilen tohumların bile büyük oranda bu sermaye grupları tarafından doğrudan ya da ortaklıklar biçiminde üretildiği de ifade edilmektedir (Delice ve Özkaya, 2008: 54). Benzer biçimde genel tabloya bakıldığında, pamuk (% 67,9) , ayçiçeği, mısır, soya, patates tohumluklarında ise sermayenin payının % 100-80 civarında olduğu ve özellikle hibrit ayçiçeği tohum üretim ve dolaşımının tümünün 2006 yılında sermaye tarafından üstlenildiği anlaşılmaktadır. Söz

¹ İrfan Donat'ın (2017) TÜRKTOB verileri üzerinden 2017 yılında aktardığı rakam 2016 yılı için 950 milyon dolar civarındadır.

konusu tekil sermayeler ise, hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde, Monsanto², Syngenta, Pioneer'dir.

Dolayısıyla genel planda gerçekleşmekle kalmayan, giderek derinlik ve genişlik kazanan tohumun metalaşması Türkiye'yi de kapsayarak devam etmektedir. Devam ediyor demek bir sürece ve o süreç içerisinde ilerleyen dönüşüme de işaret ettiğinden Türkiye'ye ait özgünlüklere işaret etmeden olup biteni kavramak mümkün olmayacaktır.

TOHUMUN METALAŞMASININ TOPLUMSAL BOYUTLARI

Türkiye'de tohum üretiminin düzenlenmesi oldukça geç bir tarihe kadar pek mümkün olmamıştır. İlk yasal düzenlemeler, o günün tohum teknolojisine ve dünya pazarındaki gelişmelere denk düşecek bir biçimde, tohumluklarla ilgili üretim, tescil, sertifikasyon, kontrol ve ticaret işlemlerini düzenleyen 1963 tarihli 308 Sayılı Tohumlukların Tescil, Kontrol ve Sertifikasyonu Hakkında Kanun ve buna bağlı çıkarılan yönetmeliklerdir. Ancak bu düzenlemeler esas olarak tohum üretim sürecinde zorunlu bir biçimde rol oynayan devletin işlevine yöneliktir. Bu yüzden devlet dışındaki bir ıslahçının hakkını güvence altına almak bakımından yetersiz olan bu kanun, ıslah edilmiş olan bitkinin ya da tohumun onu ıslah edenin özel mülkü sayılması noktasında yetersiz kalmıştır. Bu da sermayenin bu alanda etkinlik göstermesi önünde engeller oluşturmuştur. O halde söz konusu engellerin aşılması için ne yapılmalı ve nasıl hareket edilmeliydi? Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Derneği Genel Sekreteri Ayhan Elçi bunu şöyle ifade etmektedir:

“Türkiye’de tohumculuğun başta yasal çerçeve olmak üzere alt yapısının oluşturularak uluslararası standartlarda üretim, işleme ve ticaretini yapan, bu alanda referans oluşturan OECD, ISTA,UPOV ve FIS³ gibi kuruluşların kurallarına uygun uygulamalar yapabilen ve bunları özel sektör eksenini üzerine oturtabilecek bir Türkiye tohumculuk sektörünün oluşturulması hedef alınacak şekilde çalışmalar yapılmalıdır” (Elçi, 2016).

İlk ve en önemli çalışmalardan biri 2004 yılında yürürlüğe sokulan “5042 sayılı Yeni Bitki Çeşitlerine Ait İslahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun” dur. Tohum alanına yatırım yapan sermaye gruplarının ya da tekil sermayelerin istediği, ıslahçı hakkının güvence altına alınması bu sayede söz konusu olabilmıştır. Tohumlar üzerindeki patentlerin özel mülkiyet biçimindeki bir hak olarak tanınması ile birlikte sermaye, değerlendirme sürecinin ürünü olacak tohumun hem üretiminde hem de diğer aşamalarında sınırsız haklara kavuşmuştur. Bu haklar özünde doğrudan üreticilerin ya da basit meta üreticilerinin⁴ tohumlarını ellerinden alma; onları mülksüzleştirme hakkı demek olan fikri mülkiyet şeklindedir. Bunu Tarım Kanunu'nun onuncu maddesinde görmek şaşırtıcı olmasa gerekir.

“Bakanlık, biyolojik çeşitliliğin, genetik kaynakların ve ekosistemlerin korunması ve geliştirilmesine ilişkin araştırmalar yapar veya yaptırır. Biyoteknolojik yollarla ve/veya çeşitli ıslah metotları kullanılarak elde edilen ürünlerin fikri mülkiyet hakları kapsamında korunması, kaydı, tescili, üretimi, tüketimi, gıda olarak kullanımı, ihracatı ve ithalatı hakkında ilgili kurum ve kuruluşların görüşü alınmak suretiyle gerekli düzenlemeleri yapar” (Tarım Kanunu, 2006).

Böylece üreticilerin üretim araçları üzerindeki tüm hakları ellerinden alınarak onlara ya tarımsal üretimi terk etmeleri ya da sermayenin ürünü olan tohumları satın almaları “hakki” tanınmıştır. Demek ki devlet sermayeyi hukuki bir zırh ile donatırken dolaysız üreticilere ve basit meta üreticilerine ise vatandaşlık hakları dolayısıyla “özgürlük” bahşetmektedir. Böylesi bir “özgürlük iklimi” n de, sermaye tohum üzerindeki tahakkümünü temel bir hak olarak kurgulamakla yetinmeyecek; daha fazlasını arzulayacaktır. Bu arzu 2006'da Tohumculuk Kanunu yürürlüğe girmesiyle giderilmiştir. Her zaman olduğu gibi bu da yetmemiş, 2007'de UPOV sözleşmesinin imzalanması ile tohum tamamen uluslararası sermayenin boyunduruğuna terk edilmiştir. Bu sayede daha önce tarımsal üretim ilişkileri üzerinden doğrudan üreticiler ya da basit meta üreticileri ile devlet arasında kurulan toplumsal ilişkiler, sermaye ile emek gücü arasındaki ilişkilere evrilmeye başlamıştır.

² Amerikan Monsanto şirketi 2016 yılında Bayer tarafından 66 milyar dolara satın alınmıştır. Böylece Bayer bir anda dünyanın en büyük tohum ve tarım ilacı üreticisi haline getirmiştir (BBC, 2016). Çünkü dünya tohum ve tarım ilacı üretiminin yüzde 30'u Bayer'in eline geçmiş durumdadır. Dolayısıyla bundan sonra metinde Monsanto'nun kastedildiği her durumda söz konusu olanın artık Bayer olduğuna dikkat edilmelidir.

³ ISTA: Uluslararası Tohum Test Belgesi; FIS: International Du Commerce Des Semences – Uluslararası Tohumluk Ticaret Birliği; UPOV: International Union For The Protection of New Varieties of Plants - Uluslararası Yeni Bitki Çeşitlerini Koruma Birliği.

⁴ Doğrudan üretici derken doğayla girdiği emek süreci sonucunda kendi geçim araçları olan tohumları üreten üreticiler kastedilmektedir. Ancak zamanla üretici güçlerin gelişmişliğine bağlı olarak kendi geçimlik ihtiyacından fazla tohum üreten dolaysız üreticiler başka dolaysız üreticiler ile tohumlarını dolaysız mübadele (veya takas) etmeye başlamıştır. Böylece bir süre sonra kararlılık kazanan bu yapı, tohumların mübadele alanında para dolayısıyla değişime uğramıştır. Söz konusu süreç bundan böyle, pazarda satmak üzere tohum üreten basit meta üreticilerinin üretim sürecidir.

“Şu halde, kapitalist üretim süreci, bir bütün olarak ele alındığında ya da bir yeniden üretim süreci olarak, sadece meta, sadece artık değer üretmekle kalmaz, sermaye ilişkisinin bizzat kendisini, bir tarafta kapitalisti, diğer tarafta ücretli işçiyi üretir ve yeniden üretir” (Marx, 2011a: 559)

Türkiye toplumunun zenginliğinin üretiminde tarım her ne kadar önemli bir paya sahip olmuş olsa da bu pay giderek gerilemektedir. Tanyılmaz'ın (2008: 56) yaptığı çalışmaya göre, 1927 yılında istihdamın % 87,7'sini tarım oluştururken bu oran 1950'li yıllarda % 79'a; 1980'de % 53,2 gerilemiş ve en nihayetinde bugün % 20 seviyelerine kadar inmiş durumdadır. Bu insanlar buhar olup uçmadıklarına göre hayatlarını nasıl sürdürebilmişlerdir? Bunu, sermaye yatırımlarının oranlarına bakarak öngörmek mümkün görünmektedir. 1927'de % 4,3 olan sanayi alanlardaki istihdam oranı 2006'da %19,7 olmuştur. En çarpıcı olanı ise 1927'de % 7,8 olan hizmet üretimi süreçlerindeki istihdam payının 2006'da muazzam bir artışla % 53'e ulaşmış olmasıdır. Dolayısıyla burada kendisini gösteren eğilim, tarımsal üretimde dolaysız üretici ya da basit meta üreticisi pozisyonunda olan üreticilerin bir biçimde bu süreçten kopartılarak ücretli emekçiler biçiminde emek piyasasına fırlatıldığıdır.⁵ Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse;

“Türkiye'nin düne göre daha net bir kapitalist toplumsal oluşum olduğunu ve bu yönde hızla çözüldüğünü söyleyebiliriz. *Tarımsal yapıların tasfiye olduğu, emekçi sınıfların hızla büyüdüğü net bir kapitalist toplumsal oluşum...*” (Bahçe vd., 2011; italikler yazarlara aittir).

“Net bir kapitalist toplumsal oluşum”⁶ ise dolaysız üreticilerin ve basit meta üreticilerinin adım adım tasfiye edilmesi ve tarımsal üretime kapitalist üretim tarzının nüfuz etmesi anlamına gelmektedir. Yine Bahçe vd.'nin 2012 yılında Tarım Emekçileri Hane Halkı İşgücü Anketleri (HHİA) ve Hane Halkı Bütçe Anketleri (HHBA) üzerinden yaptıkları çalışmalarında 2002'de potansiyel faal nüfusun % 2,86'sına karşılık gelen tarımsal nüfusun 2009 yılında % 1,86'ya gerilediği görülmektedir.

Benzer biçimde, özellikle nüfuzdaki değişimler üzerinden, köylülüğün tasfiyesinin 2000'den sonra hızlandığını söylemek mümkün görünmektedir. Çaşkurlu'nun (2012: 91) aktardığına göre 2000 yılında Türkiye nüfusu 66 milyona ulaşmış ve 1990-2000 yılları arasında köy nüfusu ise yaklaşık 651.000 kişi artmıştır. Yani, her ne kadar toplam nüfus artışı ile köy nüfus artışı arasında paralellik kurulabilir görünse de, 2009 yılında Türkiye nüfusu 70 milyonu aşmış olmasına rağmen köy nüfusu yaklaşık üç milyon kişi azalmıştır. Bu da köylülüğün tasfiyesini göstermesi bakımından yeterli bir kanıt sunmaktadır⁷. Dolayısıyla bu sürecin en bariz sonucu, kapitalist üretim tarzı temelinde sermayenin çıkarları doğrultusunda kurulan yeni toplumsal ilişkilerdir. Sermaye ile ücretli emekçiler arasındaki çelişkilerin daha bir belirginleştiği bu yeni toplumsal ilişkilerin kurulması açısından en önemli ve temel hamle ise devlet ile sermaye arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi olmuştur.

DEVLET İLE SERMAYE ARASINDAKİ İŞ BÖLÜMÜ

Tohumun metalaşması noktasındaki en çarpıcı örnek bu sürecin görece erken geliştiği ABD olmuştur. Kloppenburg (2004), tohumun metalaşması sürecinin ekonomi politliğini incelerken buna dair önemli veriler sunmaktadır. Bu sunumda, genel olarak kapitalist üretim tarzı temelinde hareket eden sermayenin tohumun metalaşması sürecinde iki engelle karşılaştığı görülmektedir. İlk olarak, tohumların yeniden üreyebilir olması tohumun metalaşması ihtimalini zayıflatma eğilimi taşıdığından bu niteliğin budanması gerekmiştir. Tarımsal üretimin bu ve buna benzer özelliklerinden dolayı sermaye başlarda tarımsal üretime girmek noktasında geri durmuştur. Dolayısıyla bu sorumluluğu üstlenmek devlete düşmüştür. Daha sonra bilim ve teknolojinin sunmuş olanaklar dâhilinde tarımsal üretime nüfuz etmeye karar veren sermaye devletten toplumsal ilişkileri yeniden düzenlemesini ve sermayenin ürettiği tohumların tüm

⁵ Marx'ın, ilk birikim süreci dediği bu hareketin amacı ve sonuçları şöyle tarif edilmektedir: “Kapitalist üretim tarzının “ebedî doğal yasaları” nı yaratmak, işçilerle emek koşulları arasındaki ayrılmayı tamamlamak, bir kupta toplumsal üretim ve geçim araçlarını sermayeye dönüştürmek, karşı kutupta halk kitlesini ücretli işçiler, modern tarihin yapay yaratıkları olan özgür “çalışan yoksullar” haline getirmek (Marx, 2011a: 727)...

⁶ Genelleşmiş meta üretimi olan kapitalist üretim biçimine esas karakterini veren, üreticileri kendi üretim araçlarını üretmiş olmaktan ayırmış olması ve tüm emekçileri emek sürecinde derilerini yüzdürmek üzere emek piyasasına fırlatmış olmasıdır. Ve ayrıca, “Kapitalist emek sürecinde sadece işçinin emek gücü metalaşmaz, aynı zamanda emeğin yeniden üretim koşulları da metalaşır. İşçiler sadece geçimlik araçlarından kopartılmaz, bunun yanında ücret dışı alternatif geçim stratejilerinden de uzaklaştırılırlar. Dolayısıyla proleterleşme süreci, işçiyi mülksüzleştirip işgücü piyasasına fırlatmakla kalmaz; onu meta dışı geçim alanlarından da kopartmaya çalışır” (Durmaz, 2014: 100-101).

⁷ Bir başka kanıt sunmak gerekirse; 2002-2009 yılları arasında Gıda ve Gıda Dışı Yoksulluk, Türkiye genelinde yaklaşık % 9 oranında azalırken, kırsal kesimde % 4 oranında artmıştır. Daha da vahim olanı, Harcama Esaslı Görelî Yoksulluk, Türkiye genelinde % 0,38 oranında artarken, kırsal kesimde yoksulluk % 14 oranında artmıştır (Çaşkurlu, 2012: 92). Bu da doğrudan üreticilerin ya da basit meta üreticilerinin kapitalist üretim tarzına direnseller bile bunu uzun süre devam ettiremedikleri ve en nihayetinde yoksullukla karşı karşıya kaldıklarını görmek bakımından önemli görünmektedir

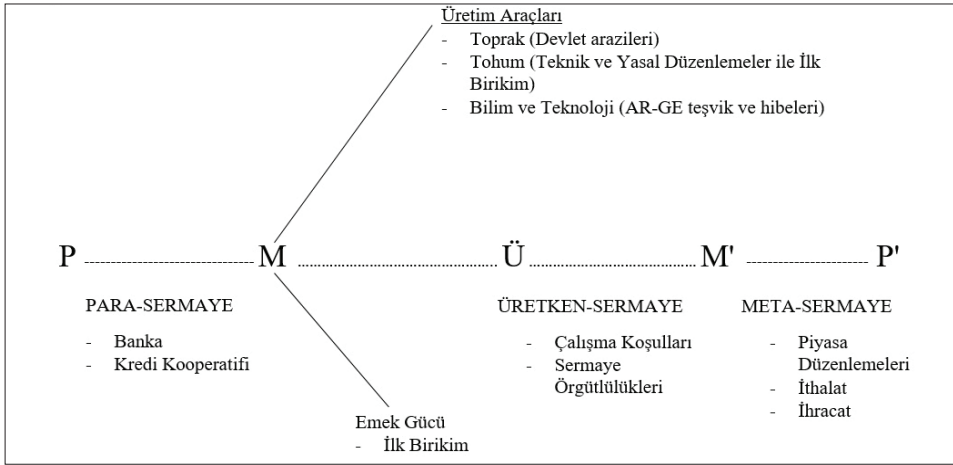
üreticiler tarafından kullanılmasını sağlayacak/yaygınlaştıracak her türlü yasal düzenlemeleri yapmasını istemiştir.

Türkiye'ye bakıldığında da çarpıcı bir biçimde tohum üretimine yönelik ilk adımların devlet tarafından atıldığı görülmektedir. İlk olarak 1926 yılında, Adapazarı, Eskişehir ve İstanbul'da Tohum Islah ve Üretim İstasyonları kurulmuş ve ardından Ankara ve Samsun Tohum Islah İstasyonları çalışmaları başlatılmıştır. Bu süreç hızlanarak, 1937 yılında Zirai Kombinalar İdaresi ve 1938 yılında Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'nun kurulması ile sonuçlanmıştır. Ancak bununla yetinilmemiş ve bitki çeşitlerinin geliştirilmesi, tohum üretimi ve dağıtımının daha iyi yapılabilmesi için 1950 yılında 5433 sayılı yasa ile Devlet Üretim Çiftlikleri kurulmuştur. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi adeta bu işe vakfedilmiş ve 1953 yılında Tahıl Tohumluklarının Kontrol ve Sertifikasyonu'na başlanmıştır. İSTA'ya üye olmakla ilerletilen bu sürecin sonucunda tohum çalışmalarında uluslararası kurallar geçer akçe olmuştur. Bunu Tohumlukların Tescil, Kontrol ve Sertifikasyonu Hakkında çıkarılan 308 sayılı kanun⁸ takip etmiş ve böylece kaliteli tohumlukların devletin garantisi altında üretim ve dağıtım amaçlanmıştır.

Dikkat edileceği gibi sürecin önemli ve neredeyse tek aktörü devlettir. Ve bu 1980'li yıllara kadar böyle devam etmiştir. Bu tarihten sonra ise dolaysız üreticilerin ve basit meta üreticilerinin devletle bir biçimde yürüttükleri tohum üretim ve dağıtım süreci sermayenin müdahalesine maruz kalmıştır. Bu da toplumsal ve kurumsal yapıda önemli değişikliklere gitmeyi beraberinde getirmiştir. Bu süreç şöyle seyretmiştir:

“1982 yılında yabancı ortaklı sanayinin kurulmasının teşvikini öngören karar yürürlüğe girmiştir. 1983'te özel tohum şirketlerine ürettikleri tohumluğun fiyatını belirleme yetkisi verilmiştir. 1984 yılında tohumluk ithalatı serbest bırakılmış, ayrıca ithal edilen tohumlar için sübvansiyon verilmiştir. 1985 yılında çıkarılan tohumluk teşvik kararnamesi ve bunların uygulamaya konulması ile özel tohumculuk kuruluşlarının hem sayılarında hem de üretilen çeşit miktarında büyük artışlar olmuştur” (Altındal ve Akgün, 2007: 28).

Şekil 4: Sermaye Devresi Üzerinden⁹ Devlet- Sermaye İlişkileri

Burada dikkat edilmesi gereken husus, “özel tohum şirketlerinin” kimler olduğudur. Her ne kadar ulusal düzeyde tohumların üretimi ve dolaşımı için çeşitli kurumsal ya da yasal düzenlemeler yapılıyor olsa da; olup biten büyük ölçüde DTÖ'nün etkisiyle uluslararası sermayenin yaygınlaşması, fikri mülkiyet haklarının gelişmesi ve daha fazla yeni tohum yasasının çıkmasından başka bir anlam ifade etmemektedir. O halde Türkiye tohum üretim sürecinin dünyadaki tohum üretim sürecine eklenmesi ile birlikte sermayenin tohum üretim alanına nüfuz etmesinin koşulları devlet tarafından adım adım nasıl gerçekleştirilmiştir? Bu soruya cevap verebilmek muhtemelen Şekil 4'deki sermaye devresi üzerinden mümkün olacaktır.

Şekil 4'deki ilk hareket para - sermaye devresinde üretim araçlarının ve emek gücünün satın alınabilmesi için gerekli olan paranın bulunabilmesidir. Devlet sermayeyi finanse etmek üzere Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri üzerinden kredi imkânları sunmaktadır. Böylece gerekli üretim araçlarının ve emek gücünün satın alınarak üretim sürecine geçilmesinde devletin kaynakları sermayeye transfer edilmekte

⁸ Daha sonra 2006 yılında yürürlüğe giren Tohumculuk Kanunu ile (Madde 41); 21.8.1963 tarihli ve 308 sayılı Tohumlukların Tescil, Kontrol ve Sertifikasyonu Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

⁹ Burada kullanılan para-sermaye, üretken-sermaye ve meta-sermaye devreleri Marx (2012) tarafından Kapital'in ikinci cildinin ilk üç bölümünde ayrıntılı bir biçimde incelenmektedir.

ve sermayenin, üretken - sermaye devresini başlatması mümkün kılınmaktadır. Bunun temel koşulu ise sermaye ilişkisinin olanaklarını yaratmaktır. Zira bu olanak, ilk birikim süreci üzerinden dolaysız üreticilerin ya da basit meta üreticilerin kendi emeğinin nesnel koşullarından kopartılarak mülksüzleştirilmesi ve emek piyasasına fırlatılması ile etkinlik kazanmaktadır. Böylece sermaye ile emek gücünün ilişkisi kurulmuş olmakla kalmamakta aynı zamanda bir başka ilk birikim süreci¹⁰ de işletilmektedir. Özellikle üreticilerin en hayati üretim aracı olan tohumun üreticilerden kopartılarak onların kendi tohumlarını kullanmaktan mahrum bırakılması gerekmektedir, Yapılan şey, tohumun normal koşullarda hem üretim aracı hem de geçim aracı olması özelliğinin bir ayrılmaya maruz bırakılmasıdır. Dolayısıyla üreticilerin tohumları yeni bir ekim için üretim aracı olarak kullanılması olanaksızlaştırılmaktadır.

İkinci adımda ise üretken – sermaye evresinde yeni tohumların üretilmesi için en gerekli üretim aracı olan toprak ihtiyacının devlet arazilerinden kiralanmak koşuluyla giderildiği görülmektedir. Ayrıca sermayenin çeşitli kurumlar ya da kuruluşlar üzerinden örgütlü bir biçimde hareket ettiği bu aşamada çalışma koşulları ile ilgili çeşitli düzenlemeler, sermayenin istediği sömürü koşulları yaratılmaktadır. Hatta bilimsel ve teknolojik yeniliklerin ortaya çıkarılması için yapılan araştırma – geliştirme denemeleri için hibeler ve teşvikler verilerek sermayenin tohumu metalaştırmasının teknik boyutu desteklenmektedir. Burada ayrıca üniversiteler ve TÜBİTAK önemli roller üstlenmektedir.

Son olarak meta – sermaye aşamasına bakıldığında ise devletin OECD, ISTA ve UPOV üyeliklerinin yanında AB normlarında üretim ve sertifikasyon sistemine bağlandığı ve bu doğrultuda oluşturduğu yasal mevzuat ile dolaysız üreticilerin ve basit meta üreticilerinin kendi ürettiği tohumları satmalarını engelleyerek sermaye için uygun bir piyasa oluşturduğu görülmektedir. Eş deyişle ithalat ve ihracatta yapılan bir takım düzenlemeler ile sermayenin üretmiş olduğu artık değer yüklü metaların serbest bir biçimde dolaşıma girmesi önündeki tüm engeller kaldırılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla her aşamasında devletin yoğun bir temizlik yaparak iyi niyet taşları ile döşediği bu yolda, sermaye, kapitalist üretim tarzının ürünü olan tohumların üretimini gerçekleştirebilmektedir. Kesinlik ve kararlılık kazanmış olan bu durum, her ne kadar sermayenin kendi eğilimlerinin ve hareketinin ürünü olsa da politik alanın ya da devletin hareketinin ürünü olarak görünmektedir. Bunun böyle algılanmasının en büyük nedeni de muhtemelen tüm olup bitenin siyasal ve yasal mekanizmalar üzerinden hayat buluyor olmasıdır. O zaman Türkiye’de tohumun metalaşması sürecinde devletin ne biçimde rol oynadığı ve ne tür siyasal ya da hukuksal araçların kullanıldığına bakarak devam etmek yerinde olacaktır. Ancak Tohumculuk Kanunu ve onunla birlikte kurulan Tohumcular Birliği’ne geçmeden önce kısaca UPOV’a değinmenin genelden özele ilerleyen süreci anlamak bakımından daha yararlı olacaktır.

YENİ BİTKİ ÇEŞİTLERİNİN KORUNMASI ULUSLARARASI BİRLİĞİ (UPOV)

UPOV, 1961’de Washington merkezli Uluslararası Tarımsal Araştırma İçin Danışma Grubu (Consultative Group for International Agricultural Research) CGIAR sisteminin bir uzantısı olarak kurgulanmıştır. Genellikle genetik çeşitlilik açısından zengin olan bölgelerde etkin olan birlik, büyük oranda genetik materyal bilgilerinin gen zengini ülkelere gen yoksulu ülkelere transferini sağlamaktadır. CGIAR’a üye olan 59. ülke olan Türkiye’nin Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’ndan 26 Temmuz 2005’te yapılan yazılı açıklamada, bu üyelikle birlikte Türkiye’nin “küresel gelişmelerin takip edilmesi, materyal değişimi ve geliştirilen teknolojilerin transferinde önemli avantajlara kavuşacağı” belirtilmektedir (Aysu, 2015: 160). Oysa bunun nasıl başarılacağı büyük bir merak konusudur. Çünkü CGIAR’ın zaten sermayenin bir aracı olarak gen kaynaklarının transferini sağladığı ve genetik materyali üzerinde özel mülkiyeti geliştirdiği bilinmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’nin (UPOV)’a¹¹ üye edilmesi süreci böylesi bir transfere hizmet etme amacı taşımaktadır. Boş durulmamış, hızlıca TBMM’de 13.3.2007’de 5601 sayılı “10 Kasım 1972, 23 Ekim 1978 ve 19 Mart 1991 Tarihlerinde Cenevre’de Gözden Geçirilen 2 Aralık 1961 Tarihli Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunması Uluslararası Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulduğuna Dair Kanun” kabul edilmiş ve Resmi Gazete’de 17.3.2007’de yayınlanmıştır. Oysa Özkaya’nın da uyardığı üzere tehlike şu denli büyüktür:

¹⁰ Tohum söz konusu olduğunda; gerek teknik (bitki genetik materyaline el konulması başta olmak üzere biyo-teknoloji uygulamaları olan, melezleme, Genetiği Değiştirilmiş Tohum vb.) gerekse toplumsal boyutu (yasal, sosyal, siyasal, kurumsal vs.) ile işletilen ilk birikim sürecinin amacı, üreticilerin kendileri için hem geçim hem de üretim aracı olan tohumları yeniden üretim sürecinde birer üretim aracı olarak tekrar ve tekrar kullanabilmelerini engelleyebilmek yani tohumun doğasına müdahale edebilmektir. Bu çalışmada teknik boyut soyutlanarak, yalnızca tohumun metalaştırılmasının toplumsal boyutu incelenmektedir.

¹¹ 1960 yılında merkezleşen sermayenin talebiyle kurulan UPOV’un “1990’lara kadar sadece 20 üyesi vardı. Ancak küreselleşme ile birlikte hiçbir zorunluluk olmamasına rağmen IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar ve büyük devletler gelişmekte olan ülkeleri bitki çeşitleri üzerindeki fikri mülkiyet haklarını koruma iddiası ile UPOV’a girmeye zorladılar. Türkiye 65. üye oldu” (Özkaya, 2009).

“Bu sözleşmelerin uygulandığı yaklaşık 30 yılda gelişmiş ülkelerde bitki çeşitlerinin çoğu kayboldu. FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) dünya biyoçeşitliliğindeki kaybı %75 olarak açıklamıştır. Kısacası gelişmiş ülkelerde çiftçi tohum firmalarının hegemonyasına girerken tüketiciler besin değeri düşük, ancak tarım ilaçları ve kimyasal gübrelere yetiştirilebilen tatsız ürünleri yemek zorunda bırakıldılar” (2009).

Durum bu olmakla birlikte Türkiye'nin UPOV'a yaptığı başvurunun gerekçesi, ilginç bir biçimde, “Türkiye'nin bitki ıslahçıların haklarını koruma altına alarak yeni tohum geliştirmek için yatırımları çekmek” olarak gösterilmiştir. Ancak, uluslararası tekil sermayelerin doğrudan ya da yerli ortakları dolayısıyla tohum pazarladıkları bir düzlemde bu gerekçe gerçekçi görünmemektedir. Çünkü büyük tohum devleri halen bütün ülkelerin yerel tohumlarına ve bu ülkelerin devlet kuruluşlarına ait gen merkezlerindeki tohumlara istedikleri gibi el koymaya devam etmektedirler.

Dolayısıyla, UPOV ile yerel üreticilerin tohum üzerindeki haklarının ve ıslah amacıyla çeşitlerin kullanılmasına son verileceği açıktır. Patent sahibi veya koruma sahibi tekil sermaye dolaysız üreticilerin ya da basit meta üreticilerin ürettikleri ürünlerin kendi patentli tohumlarından üretildiğini iddia ederek el koyabilecek yani başka bir ifadeyle üreticiler kendi yerel tohumlarını kullanamayacak duruma getirilecektir. Bu haliyle sürecin, bir mülksüzleştirme ve kendi yaşamını yeniden üretme olanaklarından yoksun bırakma olduğu gayet açıktır. Uluslararası düzlemde böylesi bir mekanizma ile yürüyen bu süreç, ulusal düzlemlerde daha çok tohum kanunları ile sürdürüldüğü görülmektedir.

TOHUMCULUK KANUNU

Bugün çok önemli bir olgu olarak ortada duran gerçeklik, yeni tohum yasalarının tüm dünyada uygulamaya konulduğudur. Her ne kadar ülkeler arasında büyük farklar olsa da hepsinin ortak amacı, sermaye tarafından *artık değer içeren metalar* haline dönüştürülmüş tohumlara iyi bir koruma sağlamaktır. Bunu sağlamak içinse dolaysız üreticilerin ya da basit meta üreticilerinin kendi tohumları yasadışı ilan edilmiştir. Yasal ilan edilen araştırma programlarının çoğu ise bitki ıslahı alanına odaklanmış durumdadır (Louwaars, 2005). Bu programlara biçilen rol, ilginç bir biçimde, her ülkenin en önemli bitki genetik materyallerinin ve tohumlarının “modern türlerini” üretmek ve onların bu ülkelerde kullanımını yaygınlaştırmaktır.

Aslında hikâye seyirciyi oyalamaya yöneliktir. Çünkü olup biten özünde, kullanım değeri olan tohumların değer, sadece değer değil aynı zamanda artık değer içeren tohumlar haline getirilmesidir. Dolayısıyla Tohumculuk Kanunu (bundan sonra TK) “Yeşil Devrim”in hızlandırdığı tohumun metalaşması sürecinin, esas mekanizması olan ilk birikimin, adım adım Türkiye’de operasyonel hale getirilmesinin yasal kılıfından başka bir anlama gelmemektedir.

Kılıfı sıyırıp görünenin ardına ulaşmak için kanunun ikinci bölümüne bakıldığında; bunun, tohumlukların kaydı, üretimi, sertifikasyonu, ticareti ve piyasa denetimini düzenleyen maddelerden oluştuğu görülmektedir. Bunun en belirgin olduğu madde ise dördüncü maddedir. “Bitki çeşitlerinin tescili, üretim izni ve standart tohumluk çeşit kaydı ile genetik kaynakların kütüğe kaydedilmesi Bakanlık¹² tarafından yapılır” ibaresi aslında şunu ifade etmektedir: kayıt olmamış hiç kimse, tohum üretilip satamaz ve tescil edilmemiş türleri piyasaya süremez. Hatta bazı durumlarda bu zorunluluk yalnızca satışa değil, aynı zamanda tohumların dağıtılmasına ve doğrudan üreticiler arasındaki para karşılığı olmayan dolaysız mübadeleye bile uygulanmıştır.

Ayrıca tüm tohumlar tetkik edilmek zorunda kalınmış, standartlara uymayan tohumlar yasaya aykırı sayılmıştır. Pek çok durumda, tescilli olmayan tohumları ekmek-ister standartları karşılansın ister karşılamasın-yasadışı olarak değerlendirilmiş, hatta sermayeye ait tohumlar bir biçimde başka üreticilerin topraklarında görüldüğünde sermaye tarafından davaların açılmıştır. Bu yolla, doğrudan üreticilerin ve basit meta üreticilerinin tohum üretme kabiliyetleri ve hakları yok sayılmıştır. Bu ayrıca tohum üretimini düzenleyen bir başka maddede derinleştirilmiştir.

“Madde 5 – Bakanlık tarafından, bitkisel ve tarımsal özellikleri belirlenerek sadece kayıt altına alınan çeşitlere ait tohumlukların üretimine izin verilir (...) Özel üretim alanlarının sınırları içerisinde, Bakanlıkça izin verilmeyen tohumluk veya bitkisel ürün yetiştirilemez (TK, 2006).

Demek ki izin alınmadan yapılan tohum üretimi devlete karşı gelmek anlamına gelmektedir. Böylece üretimi engelleyen bu yaklaşım tüm süreci kontrol etmek adına dolaşım alanına da müdahale etmiştir. Çünkü amaç hem tohumların üretimini hem de dolaşımını sermayenin kontrolüne vermektir. Madde 7 bunu şöyle düzenlemektedir:

“Yurt içinde sadece kayıt altına alınmış çeşitlere ait tohumlukların ticaretine izin verilir. Bu tohumluklar, Bakanlık tarafından belirlenmiş nitelik ve standartlara uygun, sertifikalı¹³ veya kütüğe kaydedilmek üzere kabul edilmiş veya standart tohumluk olarak ambalajlı ve etiketli olarak ticarete arz edilir” (TK, 2006).

Açıkça, doğrudan üreticilerin gönüllü bir biçimde kendi tohumlarını dolaysız mübadele ettikleri sistemlerin denetlenmesi, yasaklanması ve/veya yok edilmesi sağlanmış; para karşılığı olmayan tohum değişimi yeni standartlara ve şartlara bağlanmıştır. Standarttan veya yeni şarttan kastedilen şudur:

“Madde 14 – (...) Ayrıca, ticarete konu olmamak ve şahsî ihtiyaç miktarı ile sınırlı kalmak kaydıyla, çiftçiler arasında yapılacak tohumluk mübadeleleri ile deneme ve denetim amacıyla kullanılan ve miktarları Bakanlıkça belirlenen tohumluklar, bu Kanun hükümlerinden müstesnadır” (TY, 2006).

Yine, sermaye bu noktada devletten çok sıkı bir denetleme mekanizması kurmasını istemiştir. Devlet ise bunu yasanın onikinci maddesinde ceza hükümleri biçiminde inşa etmeye çalışmıştır. Uygun kriterler belirlendikten sonra bu kriterlere uymayanların cezalandırılacağı bildirilmiştir. Belirtilen kriterlerle uymayan tohumları;

“Satanlar, dağıtanlar, satışa ve dağıtıma arz edenler veya şahsî ihtiyacından fazlasını ticarete konu olacak kadar elinde bulunduranlara onbin Yeni Türk Lirası idarî para cezası verilir. Fiilin tekrarı halinde beş yıl süreyle faaliyetten men edilir (...) Bakanlıkça belirlenen tohumluk özel üretim alanları sınırları içerisinde kurallara uymadan tohumluk veya bitkisel ürün yetiştiren kişilere üçbin Yeni Türk Lirası idarî para cezası verilir” (TY, 2006).

Böylece toprağa tohum saçılmasa ürün elde etmenin imkânsızlığının bilincinde olan bu yasal düzenleme, tohumlarla yaşamsal bir bağ içinde olan üreticiler ve tüketicileri kendine bağımlı kılmak için tohumu ele geçirmek istemektedir. İlk birikimi amaçlayan bu düzenlemeler üreticiler için üretim aracı olan tohumu sermaye için artık değer ile döllenmiş bir metaya dönüştürmekten başka bir anlam ifade etmemektedir. Ve aslında bu, hemen yasanın ilk maddesinde şöyle formüle edilmiştir: “tohumculuk sektörünün yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi için gerekli olan düzenlemeleri gerçekleştirmek.”

¹² Tohumculuk ile ilgili çalışmalar, Tohumculuk Kanununun ve İshahçı Hakları Kanunu çerçevesinde T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü (BÜGEM) bünyesinde yürütülmektedir.

¹³ Sertifikalı tohum; tarla ve laboratuvar kontrolleri neticesinde genetik, fiziksel ve biyolojik değerleri belirlenmiş Bakanlık tarafından her türlü deneme ve incelemeleri yapılarak satışına izin verilen, çeşit saflığı sağlanmış ve adı belirli olan belgeli tohuma sertifikalı tohum denir.

Kayıt altına alma ile başlayan bu yeniden yapılandırılma, ticaretin engellenmesi, piyasanın denetiminin sermayeye bırakılması ve sermayenin önemli bir aktör haline geleceği kurumsal yapılanmaların oluşturulması anlamına gelmektedir. Yerel tohumların yani salt kullanım değeri olan veya basit meta niteliği taşıyan tohumların mübadelesi yasaklanmış; bunun yerine pazarda mübadeleye konu olma hakkı sadece ve sadece sermayenin değerlendirme sürecinin ürünü olan karşılığı ödenmemiş emek içeren tohumlara tanınmıştır. Bu da ancak ve ancak sertifikasyon ile sağlanabilir görünmektedir. Yani tüm üretim süreçlerini ve tohum üretim biçimlerini ortadan kaldırarak tek bir biçimi dayatan sermaye, özünde, tohumun tüm niteliklerini sadece tek bir niteliğe indirgemeye çalışmaktadır. Ve bu niteliğe rengini veren ise sermayenin artık değer itkisidir. Dahası tohuma sermayece istenen nitelik ya da nitelikler yüklenerek tohum “yeniden yapılandırılmakta” ve tohumun doğasında canlı olan ne varsa nicelleştirilmek istenmektedir.

Büyük oranda, dolaşım düzeyinde cereyan eden bu uygulamalar ile devlet, tohum üretim alanının dışına çıkarılmış ve tohumun sertifikalandırılması, ticaret ve denetimi sermayeye bırakılmıştır. En çarpıcı olan ise, sermaye ile üreticiler arasındaki anlaşmazlıklarda devlet değil, sermaye temsilcilerinden oluşan Tohumcular Birliği'nin yetkili kılınmış olmasıdır (Aysu, 2013). Devlet adeta sermaye için, kendisini bile sürecin dışında tutacak düzenlemelere imza atmıştır.

TOHUMCULAR BİRLİĞİ

Aslında Tohumculuk Kanunu'nun büyük bir bölümüne tekabül eden ve yirmi yedi maddeden oluşan beşinci bölümü dikkate alındığında bu yasanın esas olarak Tohumcular Birliği'ne dair düzenlemeleri içerdiği görülmektedir. Yani, TK büyük oranda Türkiye Tohumcular Birliği (TÜRKTÖB) kanunudur demek abartılı olmasa gerektir. Birlik kuruluş amacını ilan ederken “sektörün geliştirilmesi” için “gerçek veya tüzel kişiler” arasında dayanışmayı ve “tohumculuk faaliyetinde bulunanların” “ekonomik ve sosyal haklarını” koruyacağını beyan etmektedir. Hâlbuki mistifikasyon ters yüz edilirse, söylenmek istenen asıl olarak şudur: sermaye birikimi olanaklarının artırılması için tekil sermayelerin ya da sermaye gruplarının ekonomik ve politik çıkarlarını savunmak bu birliğin biricik amacıdır. Nitekim her ne kadar “milli tohumculuk” gibi bir perspektif ile yola çıkılmış olsa da sermayenin hareket yasaları (özellikle rekabet yasası), “kalite odaklı”, “yenilikçi” ve “rekabet gücü yüksek” bir sermaye birikim sürecini gerektirmektedir.

Hal böyle olunca, Bakanlık ve TÜRKTED (Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Derneği)¹⁴ tohum üretiminde “muaassır medeniyetler seviyesine” ulaşmak adına öncelikle bir model aramışlardır. Sonuçta, Fransa'daki Tohum ve Fide Birliği (GNIS) ve Hollanda'da Tohum Denetim Vakfı'ndan (NAK) esinlenerek TÜRKTÖB oluşturulmuştur. Böylece tohumla ilgili her türlü faaliyetin tohum endüstrisindeki sermaye grupları tarafından yürütüldüğü ve TÜRKTÖB resmi sıfatıyla tohum üretiminin tamamen sermayenin kontrolüne geçtiği bir yapı tesis edilmiştir. Bunu görebilmeyi mümkün kılacak bir örnek vermek gerekirse yasanın otuz üçüncü maddesine bakmak yeterli olacaktır. Bu maddede birlik üyeleri ile üçüncü kişiler yani kişileşmiş sermayeler arasında çıkacak anlaşmazlıkların çözümünde alt birliklerden¹⁵ oluşturulacak Hakem Kurulu'nun yetkili olacağı belirtilmektedir. TÜRKTÖB yönetim kurulu başkanı'nın Metgen Tohumculuk Ltd. Şti.'nin Ankara Bölge Müdürlüğü yetkilisi olması bile tek başına ne demeye çalışıldığına dair önemli bir veridir.

Özcesi yasal düzenlemeler ile yargılama yetkisi edinen kişileşmiş sermayeler, tohumu sermayenin ürünü bir meta haline getirmek için gerekli olan tüm koşulları sağlamak üzere giriştikleri mücadelede güçlü bir pozisyon elde etmişlerdir. Bir yandan üreticileri emeğinin nesnel koşullarından kopartılması için çeşitli düzenlemeler yaparken diğer yandan bunlara gelebilecek itirazlara karşı yasal barikatlar oluşturulmaktadır. Tohumun kendisini yeniden üretirecek bir sonraki yıl için üretim aracı olma özelliğinin yok edilmesine çok büyük yatırımlar yapmış olan sermaye, kendi tohumlarına alternatif olabilecek doğal tohumların üretilmesini ve dolaşıma sokulmasını engellemek istemektedir. Dolayısıyla, 1938'de kurulan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu ve 1950'de kurulan Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü'ne kadar

¹⁴ TÜRKTED'in (2016) web sitesinde tarihçesi şöyle anlatılmaktadır: “1984 yılına kadar kamu ağırlıklı bir tohumluk üretim, tedarik ve pazarlama sisteminin söz konusu olduğu ülkemizde, kısa süre içerisinde, özel tohumculuk şirketlerinin sayısı önemli ölçüde artış göstermiştir. Tohumculuk sektöründeki bu yapısal değişiklik, özel sektörün de ağırlıklı olarak yer aldığı, yeni tohumculuk endüstrisini temsil etmek üzere mesleki bir örgütün kuruluşunu beraberinde getirmiştir. 1985 yılında, özel tohumculuk şirketlerinin sahipleri veya yöneticileri konumunda olan dokuz öncü üyenin girişimi sonucunda, Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Derneği İstanbul'da kurularak çalışmalarına başlamıştır. Dernek Temmuz 1991'den itibaren faaliyetlerini Ankara'da sürdürmektedir.”

¹⁵ Söz konusu edilen alt birlikler şunlardır: TÜRKTÖB bünyesinde Bitki İslahçıları Alt Birliği (BİSAB- 190 üye), Fidan Üreticileri Alt Birliği (FÜAB- 541 üye), Fide Üreticileri Alt Birliği (FİDEBİRLİK – 94 üye), Süs Bitkileri Üreticileri Alt Birliği (SÜSBİR – 389 üye), Tohum Dağıtıcıları Alt Birliği (TODAB – 4.883 üye), Tohum Sanayicileri ve Üreticileri Alt Birliği (TSÜAB – 660 üye), Tohum Yetiştiricileri Alt Birliği (TYAB – 20.100 üye).

uzanan Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün bugün geldiği durumu bu eğilim/yönelim üzerinden okumak gerekmektedir.

TARIM İŞLETMELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (TİGEM)

Tarımsal üretim yapan üreticilerin bitkisel üretimini artırmak, çeşitlendirmek ve ürün kalitesini iyileştirmek amacıyla Zirai Kombinalar ve Devlet Ziraat İşletmeleri birleştirilerek Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Devletin öncülüğünde hareket eden Devlet Üretim Çiftlikleri, 1950-1984 yılları arasında buğday, arpa, yulaf, çavdar, yonca, korunga, fiğ, pamuk, mısır ve ayçiçeği tohumluklarının üretimi ve dağıtımını konusunda tek kuruluş olarak faaliyetini sürdürmüştür. 1984 yılına gelindiğinde yapısal bir değişiklik sonucunda tarımsal alanda faaliyet yürüten çeşitli devlet kurumları TİGEM bünyesinde toplanmıştır.

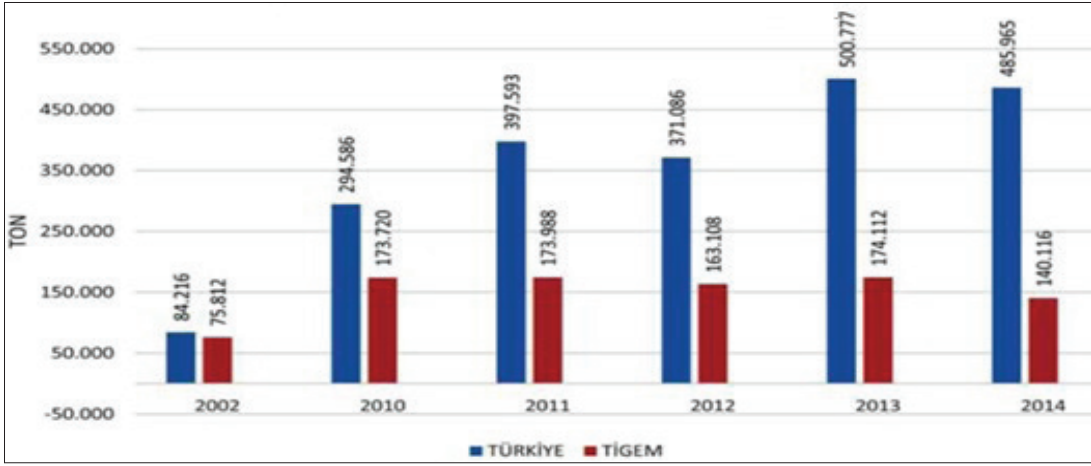
1980 yılından sonra gelişen "tohumculuk sektörü"nü "iştilal etmediği" veya yetersiz kaldığı durumlarda TİGEM devreye girmekte ve üretim açığı olan tohumların üretimi ve dağıtımını esas faaliyeti haline getirmektedir. Hatta 2002 yılına kadar sertifikasız tohumlar üretilerek bu alandaki ihtiyaç karşılanmaya çalışılmıştır (TİGEM, 2014). Ancak 2002 yılından sonra sertifikalı tohum üretimi dışındaki hiçbir tohum üretimi kabul görmediğinden, üreticilerin kendi ürettikleri yerel tohumların kullanımını engellemek için tohum üretiminde bir standartlaştırma oluşturulmuş ve adına da sertifikalı tohum¹⁶ denmiştir. Böylece hem tohumların adlandırılması değişmiş hem de TİGEM'in süreçteki belirleyiciliği ve etkisi dönüşüme uğramaya başlamıştır.

Rakamları yardımı çağırarak devam etmek gerekirse; genel planda, Türkiye'de 2002 yılında toplamda 80 bin ton buğday ve 4 bin ton arpa sertifikalı tohumluk dağıtımını yapılarak ülke ihtiyacının buğdayda % 51'i arpada ise %2'si karşılanmıştır. TİGEM'in aynı yılda 72 bin ton buğday ve 3,8 ton arpa olmak üzere toplam 76 bin ton sertifikalı hububat tohumluğu dağıttığı tespit edilmiştir (TİGEM, 2014). Bu da TİGEM'in buğdayda %90 ve arpada % 95 oranında ihtiyacı karşıladığı anlamına gelmektedir. Üstelik 2014 yılında üretimi yapılan tohumluğun tamamının dağıtıldığı varsayıldığında TİGEM'in tohumluk dağıtımında buğdayda %32 ve arpada % 12 paya sahip olduğu görülmektedir. Ancak, tüm bu veriler TİGEM'in bu alandaki konumunu sürdürmesine yetmemiştir. Dolayısıyla, TİGEM'in 2002 yılına göre sertifikalı hububat tohumluğu dağıtımını 2013 yılında %128, 2014 yılında % 85 artmasına rağmen dağıtımındaki payı 2013 yılında %35'e, 2014 yılında ise % 29'a düşmüştür.

Bu bakımdan aşağıdaki Grafik 4 bütünü görmek açısından önemli olanaklar sunmaktadır. 2002 yılında ihtiyaç duyulan tohumların dağıtımının neredeyse çok büyük bölümünü karşılayan TİGEM, sermayenin tohum üretimine nüfuz etmesi ve tohumların çoğunlukla sertifikalı tohum adı altında sermayenin ürünü olan tohumlara dönüştürmesi sonucunda, 2014 yılına gelindiğinde etkisini dörtte bir oranında kaybetmiştir. TİGEM'in hala üretimini ve dağıtımını yaptığı tohumlar ise gıda bakımından zorunlu olmakla birlikte sermaye açısından kârlı olmayan tohumlardır.

¹⁶ Sertifikalı tohumlar ile ilgili meşrulaştırma çabaları genel olarak şu biçimde ifade edilmektedir. "İçerisinde yabancı madde ve yabancı tohum olmadığı için hangi ürünü ekmişseniz onu alırsınız. Sertifikalı tohumluk dekara ekilecek tohum miktarında %25'e varan verim artışı ve tasarruf sağlayarak tohum maliyetini düşürür ve üreticiye kazanç sağlar. Söz konusu tohum ıslah edilmiştir. Ekilen tohumların tamamı aynı günlerde çıkış sağladığı için (tekdüze çıkış) tarlada dalgalanma ve boşluklar olmaz, dolayısıyla da ürün kaybı görülmez. Olgunlaşma tüm bitkilerde aynı zamanda olacağından hasat kolaylığı sağlar. Elde edilen ürünler aynı özelliklerde ve kaliteli olduğundan pazar değerleri yüksektir, bu da satış kolaylığı sağlar. Söz konusu tohumlar toprakta mevcut ve tohumla taşınan bazı hastalıklara karşı koruyucu olarak ilaçlandığından kayıplar minimum düzeydedir, ekimde fazla tohum kullanılmasına gerek kalmadığından tasarruf sağlar. Tarım Bakanlığı tarafından desteklenmektedir"(KLD, 2016).

Grafik 4: TİGEM'in Toplum Sertifikalı Tohum Üretimi ve Dağıtım İçerisindeki Payının Yıllara Göre Değişim

Kaynak: TİGEM, 2014.

O halde TİGEM üzerinden devletin olanaklarının tamamen sermaye birikim sürecinin bir aracı haline dönüşmesi yeni bir biçim kazanmaktadır. Sermaye, TİGEM'in devletin imkânları ile kurmuş olduğu temel üzerinden kendi hareketine hız verebilmek adına; bu temeli kendisinin kullanabileceği hale getirmenin yollarını aramış ve bir biçimde bulmuş görünmektedir. Bu yollardan en önemlisi elbette özelleştirme. TİGEM'in özelleştirme kapsamına alınarak gücü kırılmış ve ardından 2006 yılında yasalaştırılan TK ile sermayenin ürünü olmayan her türlü tohumun üretimi yasaklanmıştır (Çaşkurlu, 2012: 95). Haliyle tohumluk üretiminin ithalatından oranca büyük olduğu bir durumdan yerel tohumlar yerine uluslararası sermaye gruplarının ya da tekil sermayelerin ürettiği artık değer yüklü tohumların kullanılmasının yaygınlık kazandığı¹⁷ bir yeni duruma geçilmiştir.

Zaten yukarıdaki Grafik 4'te de görüldüğü üzere sermaye tohum pazarındaki payını önemli ölçüde artırmış durumdadır. Her şeyin sermaye için olduğu bu süreçte, tohum üretiminde sermayenin payı yıllar itibarıyla artmış ve 2005 yılında toplam tohumluk üretiminin %45'ini sermaye karşılarken; 2011 yılında %66,7'sini karşılayabileceği bir noktaya ulaşmıştır. Hatta 2011 yılı verilerine göre hibrit ayçiçeği, hibrit mısır, patates, soya, pamuk ve sebze tohumluğu üretiminin neredeyse tamamını gerçekleştiren sermaye tohum üretimindeki alanını gittikçe arttırmaktadır.

SERMAYENİN EGEMENLİĞİNDE TOHUM ÜRETİMİ

Buraya kadar bir takım yasal ve kurumsal düzenlemeler yapmak suretiyle tohumun metalaşmasının toplumsal boyutları belirli ölçülerde sergilenmiş olduğundan artık bu koşullar içerisinde sermayenin ne biçimde hareket ettiğine bakılmalıdır. Agromar A.Ş'den Sabahattin Bodur'un, kendisini bu sürece adanmış bir kişileşmiş sermaye olarak, yaptığı açıklamalar hem son otuz yılda hem de önümüzdeki süreçte Türkiye'de tohumun hangi biçim altında metalaşacağına ve bunun gerçekleşmesi için yapılması gerekenlerin ne olacağına dair önemli işaretler içermektedir.

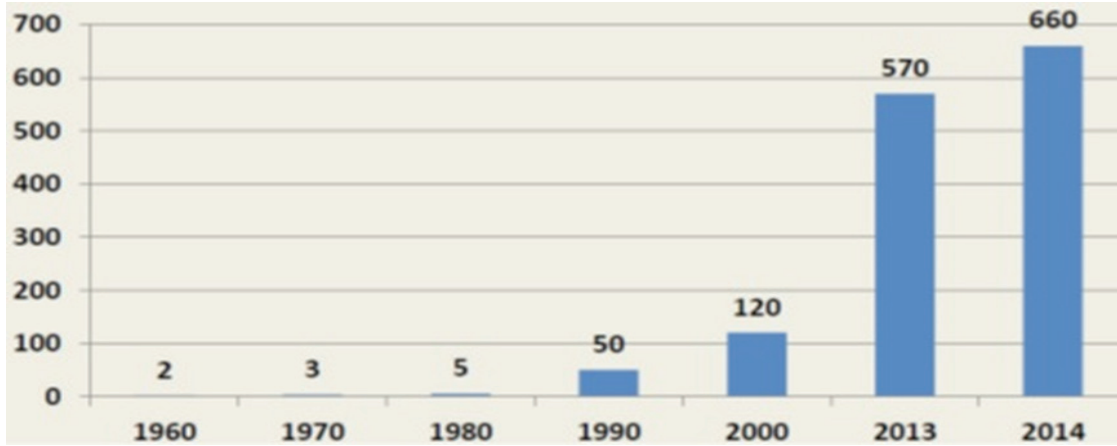
“Uluslararası tohum ticareti hacmi 10 milyar dolar, dünya tohum pazarı büyüklüğü 47 milyar dolardır. Gıdaya, dolayısıyla tohuma olan talep artmaktadır; gıda (tohum) ülkeler için stratejik bir araç haline gelmektedir. Özel sektör araştırma-geliştirme faaliyetlerinde en etkin aktör olacaktır. Tarım artık yüksek teknolojinin tam odağındadır (biyoteknoloji, moleküler marken, priming, seed chipping, tohum ilaçlama...) büyük firmalar daha büyüyecek; küçük firmalar için var olma koşulları daha da zorlaşacaktır. Firma birleşmeleri devam edecektir. Kamu yasal zemini oluşturarak özel sektörün çalışma alanını iyileştirip genişlettiğinde, üniversitelerimiz ileri seviyede teknolojinin kullanıldığı küresel ortamda kendine yer açıp, yetişmiş insan kaynağı sağladığında, biz özel sektör olarak dünya tohum rekabeti içerisinde yer almaya ve bu ülkenin bir neferi olmaya adayız” (2016).

¹⁷ 2004 yılından itibaren devletin kurmuş olduğu 13 üretim istasyonu ile daha önce kurulmuş olan araştırma enstitülerinin kapatılmış ve 17 üretim istasyonu ile birlikte TİGEM işletmelerinin 9'u sermayeye kiralık olarak devredilmiştir (Delice ve Özkaya, 2008: 54). Bunun kararlarının alındığı yer ise 8 ayda 82 toplantının yapıldığı Özelleştirme Yüksek Kurulu olmuştur. Oysa daha önce tohum alanında faaliyet yürüten sermayenin anlatımıyla durum şöyledir: “1980 yılından önce Türkiye'de neredeyse birkaç şirket tohum üretmekte ancak bunların sertifikalı tohum dağıtımındaki payı % 1-2 civarında iken tohum üretim ve dağıtımını kamu kuruluşları tarafından yapılmakta ve fiyatlar devlet tarafından belirlenmekteydi. Çoğu türlerde mahsulden tohum kullanımı yaygındı ve hibrit tohum neredeyse bilinmiyordu” (TÜRKTED, 2009: 13).

Yani Bodur Türkiye’de tohum üretimi açısından son sözü sermaye gruplarının ya da tekil sermayelerin söyleyeceğini belirtmektedir. Aynı zamanda artık değer ile mayalanmış ve mübadele değerleri olan tohumların kullanım değeri olan tohumlar üzerinde egemenlik kurması sürecinde sermaye cephesinde önemli bir yoğunlaşma ve merkezleşmenin yaşanacağını da müjdelemektedir (Öztürk, 2013). Nitekim 1960 yılında tohum üretimi alanında sadece 2 tekil sermaye faaliyet yürütürken, 2014 yılına gelindiğinde bu sayının 660 civarında olması Bodur’a hak vermeyi gerektirmektedir. Ayrıca Grafik 5 sermayenin tohum üretim alanında artık değer üretmek adına nasıl bir yoğunlaşma içerisinde olduğunu göstermesi bakımından anlamlı görünmektedir. Ancak bu grafikte görünmeyen bir başka eğilim ise merkezleşmedir. Yani, Bodur’un “küçük firmalar için var olma koşulları daha da zorlaşacak” dediği durum gerçekten yaşanmakta ve büyük tekil sermayeler daha da büyümektedir. Dolayısıyla Bodur’un ne oranda bu sürecin neferi olup olmayacağı tartışmalı görünmektedir. Çünkü Türkiye’de tohum üretimi ve dolaşımı alanında son sözü söyleyenlerin dünya devi olan sermaye grupları olduğu aşikardır.

Grafik 5: Türkiye Tohum Üretiminde Faaliyet Yürüten Tekil Sermaye ya da Sermaye Grubu Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Uzun, 2016.

Bunu görmek için ise çok uzağa gitmek gerekmemektedir. Tohum Sanayicileri ve Üreticileri Alt Birliği (TSÜAB) Ocak 2015’te İstanbul’da düzenlediği bir çalıştayda birliğe en çok maddi destek sağlayan 15 kuruluşa plaket vermek istediğinde durumun böyle olduğu kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Çünkü Grafik 5 üzerinde ayrıntılarını görmenin mümkün olmadığı sermaye kompozisyonunun; 640’ının yerli, 17’sinin yabancı, 3’ünün de ortaklık biçiminde olduğu bir durumda¹⁸, “onur”luk verilecek olan “kişileşmiş sermayelerin” 9’unun başka ulusların yurttaşları ya da onların ajanları olduğu görülmüştür.

Bu manzaraya bakıldığında, muhtemelen, tohum üretiminde faaliyet yürüten sermayenin % 97’sinin yerli olduğu ve bu alanda dışa bağımlılığın olmadığı iddiası kabul edilebilir görünmektedir. Ancak bu iddia söz konusu sermaye grupları ve tekil sermayeler arasında kimin birinci olduğu öğrenilinceye kadar geçerli olmuştur. İlk sırada, dünyada birinciliği kimseye kaptırmayan Monsanto olsa da, “milli bir tohum sektörü”nün ne denli başarılı olduğu tartışmalı bir hale geleceğinden korkulduğu için TİGEM hızla yeniden yardıma koşulmuştur. Ve ilk plaket TİGEM’e verilerek “milli tohum sektörü”nün “onur”u ve “gurur”u ayaklar altına alınmaktan son anda kurtulmaya çalışılmıştır (Erdoğan, 2015). Sadece bununla yetinilmemiş aynı zamanda yeni hedefler konulmuştur. Hedef, “Cumhuriyetimizin 100. Kuruluş yılı olan 2023’te, bir milyon tonun üzerinde sertifikalı tohum üretmek¹⁹, 500 milyon dolarlık tohumluk ihracatı gerçekleştirmek, ülkemiz tohumculuğunu dünyada söz sahibi bir konuma getirmektir” (TÜRKTÖB, 2015). Peki, bu ne denli gerçekleştirilebilir bir hedeftir? Ya da “milli bir tohum sektörü” yaratabilmek ne kadar mümkündür?

SONUÇ YERİNE

Bu soruya cevap verebilmek için bir kez daha sermayenin ne durumda olduğuna ve nasıl hareket ettiğine bakmak gerekecektir. Sermaye yaşadığı bunalımlardan sonra dünya ölçeğinde girişmiş olduğu

¹⁸ Türkiye Tohumcular Birliği (TÜRKTÖB) başkanı Kamil Yılmaz’ın vermiş olduğu en son bilgilere göre bu tablo şu hale gelmiştir. TÜRKTÖB’un bünyesinde 791 sermaye grubu/ tekil sermaye bulunurken, bunların 739’u yerli, 30’u yabancı, 22 tanesi ise yerli ve yabancı ortaklıdır (Donat, 2017).

¹⁹ 2017 yılı itibarıyla bu hedefine ulaşan TÜRKTÖB, 2023 hedefini 1.5 milyon tona revize etmiştir (Donat, 2017).

yeniden yapılanma sürecinde, üretimi olabildiğince küçük birimler halinde örgütlemeye ve dolayısıyla dünyanın her yanına yayılmaya başlamıştır. Sermayenin uluslararasılaşması olarak kavramsallaştırılan bu olgu sermayenin büyük oranda üretimi ve dolaşımı kapitalist üretim ilişkilerinin gerçek anlamda hâkim olmadığı ülkelere kaydırması ve onlarla biçimsel bir ilişki kurmasına yol açmıştır. Bu kayma biçimi genelde yabancı sermaye ile yerli sermayenin ortaklıkları biçiminde gerçekleşmektedir.

“1980’lerin ortalarını izleyen 10 yılda yabancı şirketlerle yabancı ortaklı yerli şirketlerin sayısında önemli bir yükselme olmuştur. Yabancı sermayeli kuruluş sayısı tarımda 32’den 65’e, gıda işlemede 38’den 139’a, yemek müteahhitliğinde 8’den 198’e yükselmiştir. Koç, Sabancı, Yasar, Tekfen gibi Türkiye’nin önde gelen sermaye grupları, çokuluslu şirketlerle ortaklıklara giderek et, süt ve sütlü ürünler üretimi, gıda paketlemesi, sebze meyve işleme ve dondurulması, çay üretimi, tam ve yarı hazır gıda üretimi, gıda pazarlaması ve perakendeciliği gibi alanlarda etkinlik göstermeye başlamıştır. Çok uluslu gıda şirketlerinin büyük ölçekli ve yüksek teknolojili tesislere yatırımlarının artmasıyla birlikte Türkiye’deki gıda üretim yapısı uluslararası tarım/gıda sanayisinin bir parçası olma yönünde dönüşmeye ve hızla küresel gıda zincirlerinin bir parçası haline gelmeye başlamıştır. 1980’lerden itibaren neoliberal politikaların uygulanmasıyla başlayan bu yöndeki gelişim 1994’ten sonra hızlanarak artmaya devam etmiştir” (Yenal, 2001, Akt. Budak, 2013: 27-28).

Ancak bu süreçte kapitalist üretim ilişkilerini gerçek anlamda tesis etmiş olan sermaye ile bu ilişkileri biçimsel olarak yaşamak zorunda olan sermaye arasında eşitsiz bir ilişki kurulmakta ve erken yola çıkmış olan geride kalanın bütün hareketini belirlemektedir. Örneğin, Monsanto başta olmak üzere dünyanın tohum üretimi alanında merkezleşmiş sermaye gruplarının varlığında söz konusu yerli sermayenin bağımsız durabilmesi ve tüm koşullarını kendi gerçekliğinden hareketle kurabilmesi güç duruma gelmektedir. Çünkü para – sermaye, üretken – sermaye ve meta – sermaye devrelerinin her birinde kontrolü elinde bulunduran uluslararasılaşmış sermaye grupları ya da tekil sermayeler hem para kaynaklarını hem üretim araçlarını ve emek gücünü hem de meta piyasalarını ciddi anlamda belirlemekte ve kontrol altında tutmaktadır.

Dolayısıyla “milli” tohum üretiminin bu maddi koşullarda ne kadar mümkün olacağı açıklık kazanmış bulunmaktadır. Özellikle TÜRKTED’in 20^(2009: 17) yirmi beş yıllık tohum sanayisini değerlendirirken yaptığı tespitler bunun ne oranda gerçekleşemeyeceğine işaret etmesi bakımından çarpıcı görünmektedir. Sermaye birikiminin yetersiz ve tekil sermayelerin ölçeğinin küçük olduğuna yapılan vurgularla başlayan bu tespitler araştırma-geliştirme yatırımlarına ayrılan para – sermayenin azlığına dikkat çekilerek devam ettirilmektedir. Hazinenin sermayeye araştırma için yeterli finansal ve teknik desteği vermediğinden yakınılmakta; arazi kiralalarının ve emek gücünün yüksek fiyatlarda olmasının sermaye önünde engel oluşturduğu eklenmektedir. Bunun için de devletten destek istenmekte ve bürokrasinin olabildiğince ayak bağı olmaktan çıkartılması arzulanmaktadır. Devletin tüm gücünün seferber edilerek uluslararasılaşmış sermaye ve onun yerel ajanları için gerekli olan birikim koşullarının oluşturulduğu bu durumun kaçınılmaz sonucu şöyledir:

“Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı verilerine göre; 2009 yılında hibrit mısır tohumluğunun yaklaşık %75’i beş yabancı şirket tarafından sağlanmıştır. Bunlardan Pioneer %25,4’lük payla ilk sırayı almış, onu %25,1 ve %8,3’lük paylarla Monsanto ve Syngenta izlemiştir. Ayçiçeğinde bu üç şirketin toplam payı %70’in üzerindedir. Pamukta ise Bayer, Monsanto ve Pioneer’in toplam payı %50’ye ulaşmaktadır. Bu şirketlerden Monsanto’nun aynı zamanda GDO’lu tohum piyasasında da tamamına yakın denilebilecek kadar çok büyük bir ağırlığı bulunmaktadır. GDO’lu tohum üreten diğer önemli firmalar Dupont, Syngenta, Bayer ve Dow’dur” (Budak, 2013: 37)

Demek ki gelinen noktada tohum üretiminin ve dolaşımının % 40’i birkaç tekil sermaye ya da sermaye grubu tarafından kontrol edilmektedir. Özellikle hibrit sebze, mısır ve patatesteki tekil sermayelerin payı % 100 oluşmakla kalmamış büyük bölümü yabancı ortaklı ve çoğu da tohum ithalatı yapan bu tekil sermayeler tohumun üçte birini ithal eder hale gelmişlerdir. Hatta sebze tohumlarında ithalata bağımlılık % 85’lere, pamukta Monsanto ve Bayer’in (artık sadece Bayer) ağırlığı toplam %80 düzeyine ulaşmış durumdadır (Oral, 2015). Geleneksel olarak döllenene buğday, arpa gibi tohumluklarda ise sermaye

²⁰ 1984 yılında “Tohumluk İthalatının Serbest Bırakılması” ve 1985’ de “Tohumluk Teşvik Kararnamesi”nin yürürlüğe girmesiyle “Türk Tohumculuk Özel Sektörü” oluşmaya başlamıştır. Bir yıl sonra bu sektör TÜRKTED adı altında birleştirilmiştir. TÜRKTED’e üye olan firmalar dört grupta toplanabilir (Açıkgöz, 2005: 4-5): Yabancı sermayeli, kendi markaları ile tohum pazarlayanlar. Yabancı sermaye ile ortak, genetik materyali dışarıdan gelen, pazarlamaya kendi veya ortak firma markası ile yapanlar. Tamamen yerli sermayeli, genetik materyali dışarıdan gelen, pazarlamaya kendi veya ortak firma markası ile yapanlar. Tamamen yerli sermayeli, hiçbir yabancı ortaklığı olmayanlar. 1980’lerden itibaren tohumculuk sektöründe uluslararası sermayenin rolü önemli ölçüde artmıştır. Türkiye’de önde gelen sermaye grupları giderek büyüyen ölçekte uluslararası şirketlerle ortaklıklara gitmişlerdir (Oral, 2006:275).

1980'lerin ortalarında sıfır paya sahipken 2007 yılında bu oran buğdayda %32, arpada %39'a varmış bulunmaktadır (Budak, 2013: 48). Hal böyle olunca da, tohum üretimi ve dolaşımı alanında sermayenin en önemli örgütü olan TÜRKTED üyelerinin toplam cirosunun Türkiye'deki toplam tohumluk üretim ve tedarik tutarının yaklaşık % 90'a ulaşmış olması şaşırtıcı olmasa gerekir.²¹ Bunu sağlayan en önemli enstrüman 2006 yılında TÜRKTED önderliğinde çıkarılan yeni TK olmuştur. Böylece tohum üretimine yön verecek olan söz, karar ve yetki TK ile kurulan TÜRKTOB üzerinden sermayenin tekeline bırakılmış durumdadır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürü Karaca olup biteni tüm açıklığı ile şöyle aktarmaktadır:

“2006 yılında kabul edilen Tohumculuk Kanunu ile birlikte tohumculuk sektörü yeni bir ivme kazanmıştır. Ülkemiz tohumculuk sektörü bugün itibariyle, uluslararası sistemlerle entegrasyonunu büyük ölçüde sağlamıştır. Bütün tohumluklar baz alındığında bugün itibariyle tescil edilen çeşitlerin yaklaşık yüzde 65'i özel sektör tarafından geliştirilen ya da adaptasyonu yapılan çeşitlerden oluşmaktadır. Tohumluk üretimlerine baktığımızda ise hububat grubu hariç diğer tohumluklarda tamamen özel sektör ağırlıklı bir yapı görülmektedir. Bunun yanında özel sektör araştırma kuruluşlarının sayısı da hızla artmaktadır^(2011: 11).

Bir kez daha vurgulamak gerekirse, sermaye tohum üretimine büyük oranda nüfuz etmiş ve bu alanı kendi rasyonalitesini uygun bir biçimde, devletinde olanaklarını da kullanarak, şekillendirmektedir. Hal böyle olunca da Türkiye'deki tarımsal üretim sürecinin tamamen kapitalist üretim tarzınca belirlenen bir metalaşma eğilimi çerçevesinde yeniden kurgulandığını söylemek pekâlâ mümkün görünmektedir. Tarımsal ürünlerde verimlilik artışı ile meşrulaştırılmaya çalışılan bu hareket “tarladan sofraya” biçiminde sloganlaştırılmıştır. Bu da tarımsal üretimdeki tüm girdilerin sermaye birikim sürecinin ürünü olan bir meta haline gelmesi ve üretim ile dolaşım sürecinin sermayenin hareketine göre şekillenmesi ile sonuçlanmıştır. Bu sonucun yansıma şekli büyük oranda, daha önce yaygın bir biçimde tarımsal üretime hâkim olan dolaysız üreticilerin ve basit meta üreticilerinin adım adım tasfiye edilmesi (Öztürk, 2009: 182) ve bunun yerine belirli ölçülerde hala devlet ile işbirliği içerisinde hareket eden sermayenin tarımsal üretime egemen olmasıdır.

Kaynaklar

Aysu, Abdullah (2013) Türkiye Tarımının Serbest Piyasaya Uyarlanması Ve Küçük Çiftçiliğin Tasfiyesi, **Perspectives Dergisi**, Sayı: 6, Ekim 2013, s.14-21.

Aysu, Abdullah (2015) **Gıda Krizi Tarım, Ekoloji ve Egemenlik**, İstanbul: Metis.

Altındal, Demet ve İlnur Akgün (2007) Yeni Tohumculuk Yasası ve Türk Tarımına Etkileri, **Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, 2(2): 27-35.

Bahçe, Serdal ve F.Y. Günaydın ve A.H. Köse (2011) Türkiye'de Toplumsal Sınıf Haritaları: Sınıf Oluşumları ve Sınıf Hareketliliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, S. Şahinkaya ve İ. Ertuğrul (Der.), **Bilsay Kuruc'a Armağan** içinde, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları No. 2011/1, 359-392.

BBC (2016) Bayer Monsanto'yu 66 Milyar Dolara Satın Aldı, www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37361302, (Erişim Tarihi: 23.01. 2017).

Bianet (2017) Yeni ve Gelişmiş Bir “Yeşil Devrim”e Doğru, <http://www.bianet.org/bianet/dünya/106157-yeni-ve-gelis-mis-bir-yesil-devrim-e-dogru>, (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2017).

Bodur, Sabahattin (2016) Tohumculuk Sektöründe Kamu, Üniversite ve Özel Sektör İşbirliği, www.tsuab.org.tr/upload/.../15.15.../Dr.%20Sabahattin%20BODUR.pdf, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2016).

Budak, Ayça (2013) Tohumda Tekelleşme ve Türkiye Üzerindeki Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu:

²¹ Monsanto, Syngenta, Türk Deltapine, Limagrain gibi sermaye grupları TÜRKTED'in üyesidir. (TÜRKTED'in hâlihazırdaki Başkan Yardımcılarında biri Monsanto'yu temsil ederken, Sayman üye Syngenta'yı ve üyelerden biri de Bayer'i temsil etmektedir). Tohumcular Birliği de bu sermaye gruplarının bir organı konumundadır. Dolayısıyla, Türkiye'de, tohum alanındaki bütün yetkiler Tohumcular Birliğinin kurulmasıyla birlikte sermayenin inisiyatifine bırakılmıştır.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Çaşkurlu, Sibel (2012) Türk Tarımının Üçüncü Gıda Rejimine Eklemlenme Süreci, **Mülkiye Dergisi**, 36 (3), 61-100.
Delice Yüksel, Nalan ve Tayfun Özkaya (2008) Türkiye Gıda Güvence ve Güvenilirliğinde Tohumlukların Yeri ve Önemi, **HR.Ü.Z.F. Dergisi**, 12 (2): 49-57.

Doğan, Sibel (2006) Tarım-Gıda Sisteminin Küreselleşmesi ve Çok Uluslu Şirketlerin Artan Önemi, **İktisat Dergisi**, Sayı: 477, Eylül, 2006, s. 42-56

Donat, İrfan (2017) "Tohumculukta Büyüyüp, Dışa Açılmamız İçin Konsolidasyon Şart!", <http://www.tarimpusulasi.com/yazarlar/irfan-donat/tohumculukta-buyuyup-disa-acilmamiz-icin-konsolidasyon-sart/139>, (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2017).

Durmaz, Orkun Saip (2014) **Türkiye'de Öğretmen Olmak: Emek Süreci ve Yeniden Proleterleşme**, Ankara: Notabene.

Elçi, Ayhan (2016) Türkiye'de Tohumculuğun Durumu Ve Gelişimi, <http://docplayer.biz.tr/30292-Turkiye-de-tohumculugun-durumu-ve-gelisimi.html>. (Erişim Tarihi: 17 Ocak 2016).

Erdoğan, Onur (2015) Tohum Savaşları, <http://dergi.aljazeera.com.tr/2015/02/01/tohum-savaslari/>, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2015).

Karabak, Sevinç ve Celal Cevher (2002) Orta Anadolu Bölgesinde Nohut ve Mercimek Tarımını Sınırlandıran Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Tespiti, **Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt 11, Sayı: 1-2, s. 99-119.

Karaca, Ali (2011) Sertifikalı Tohum Destekleri Artacak, **Tohum Dergisi**, Sayı:1, 10-12.

KLD (2016) Sertifikalı Tohumluğun Önemi, <http://www.kld.com.tr/index.php?id=18&bl=152>, (Erişim Tarihi: 24 Ocak 2016).

Kloppenborg, Jack Ralph (2004) **First The Seed: The Political Economy of Plant Biotechnology 1492-2000**, Madison, WI: University of Wisconsin Press.

Köymen, Oya (2012) **Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler ve Patronlar**, 2. Baskı, İstanbul: Yordam.

Louwaars, Niels (2005) **Seed Laws: Biases and Bottlenecks**, <http://www.grain.org/seedling/?id=339>, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2015).

Marx, Karl (2011a) **Kapital I.** (Çev. Mehmet Selik ve Nail Satılmış), İstanbul: Yordam.

Marx, Karl (2012) **Kapital II.** (Çev. M. Selik), İstanbul: Yordam.

Milliyet (2015) Tohumculuk Sektörünün 2023 Hedefi: Bir Milyon Ton Üretim, 500 Milyon Dolar İhracat, 20.03.2015, <http://www.milliyet.com.tr/tohumculuk-sektorunun-2023-hedefi-bir-antalya-yerelhaber-684685/>, (Erişim Tarihi: 15 Nisan 2016).

Oral, Necdet (2006) **Türkiye Tarımında Kapitalizm Ve Sınıflar**, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.

Oral, Necdet (2015) Tarım ve Gıda Sektöründe Yabancılaşma, <http://www.karasaban.net/tarim-ve-gida-sektorunde-yabancilasma-necdet-oral/>, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2015).

Özkaya, Tayfun (2009) Türkiye Tohumculuğu ve Tarım İşletmelerinin Tasfiyesi, **Mülkiye Dergisi**, Cilt: XXXIII, Sayı: 262, s. 255-274

Öztürk, Şinasi (2009) Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Küçük Meta Üretimi, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, s. 173-188.

Öztürk, Murat (2013) 1980 Sonrası Türkiye Tarım Ve Kırsalında Dönüşüm Dinamikleri, **Perspectives Dergisi**, Sayı: 6, Ekim 2013, s. 4-10

Tanyılmaz, Kurtar (2008) Türkiye İşçi Sınıfının Değişen Yapısı, **Devrimci Marksizm**, Sayı: 6, İlkbahar-Yaz, s. 50-70.

TİGEM (2014) Tohumculuk Sektör Raporu, <http://www.tigem.gov.tr/Documents/c23079bf-ae82-4d00-8b28-c1ca15bd9247.pdf>, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2015).

TK (Tarım Kanunu) (2006) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060425-1.htm>, (Erişim Tarihi: 13 Ekim 2015).

TÜRKTED (2009) **Türkiye Tohum Sektörü**, Ankara: Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Derneği.

TÜRKTED (2016) Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Derneği Kuruluşu ve Gelişimi, <http://www.turkted.org.tr/content/default.aspx?c=12&sc=12&lc=7>, (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2016).

TÜRKTÖB (2015) Tohumda Doğruları Bilin İstedik, <http://www.turktob.org.tr/dergi/ek2/index.html#/0>, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2015).

Uzun, Bülent (2016) Tohumculuk Sektöründe Üniversite Kamu Özel Sektör İşbirliğinin Geliştirilmesi, www.tsuab.org.tr/upload/.../15.15-16.15/Kamil%20YILMAZ.pdf, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2016)

Ünal, Sabahaddin (2007) Yem Bitkilerinde Tohumluk Üretimi, **Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 13 (1-2), 76-82.

Yenal, Zafer N. (2001) Türkiye'de Tarım ve Gıda Üretiminin Yeniden Yapılanması, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 88, 32-55.

TARIMDA ÇÖKÜŞ NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

Prof.Dr. Mustafa Kaymakçı*

1. GİRİŞ

Türkiye, 1980'li yılların başından itibaren uluslararası denilen, ancak Amerika Birleşik Devletleri(ABD) ve Avrupa Birliği (AB)'de tekellerin güdümünde olan Uluslararası Para Fonu (UPF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kuruluşlarının baskısı ve yönlendirmesiyle, tarımında da liberalleşme politikalarını uygulamaya başladı. Tarımsal desteklemeler azaltıldı, hedef kitlelere ulaştırılmadı, tarımsal Kitler özelleştirildi ya da kapatıldı, Tarım Satış Kooperatifleri ve Ziraat Bankası gibi kredi kuruluşları işlevsiz duruma getirildi. Bu durumun sonucu olarak, kırsal kesim giderek daha da fakirleşti, kırdan kente göç hızlandı ve tarımsal üretim, nüfus artışına göre geriledi.

Türkiye gibi çevre ülkelerin tarımlarının da liberalize edilmek istenmesinin ardındaki ana gerçek, merkez ülkelerdeki tarımsal ürün stoklarının çok yüksek düzeylere ulaşarak sorun oluşturması yanında tarım tekellerinin kendi ülkelerinde tıkanmaları nedeni ile dünya pazarlarını işgal etme isteği idi. Türkiye'de uygulanan gelen tarım politikalarının, büyük ölçüde dış dinamikler ya da küreselleş(tir)me ya da daha doğrusu emperyalizm ile bağlantılı olduğu görülmektedir.

Tarımda olduğu üzere Türkiye'de yaşanmakta olan ekonomik krizin kökenini burada aramak zorunluluğu vardır. Bu konu, son dönemlerde Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) tarafından bile dile getirilmektedir. TÜSİAD'ın 48. Olağan Genel Kurulu'nda Yüksek İstişare Konseyi (YİK) Başkanı Tuncay Özilhan; "...Liberal demokrasi, hukuk devleti ve piyasa ekonomisinin tüm dünyaya barış ve refah getireceği beklentisinin ise boş çıktığını itiraf etmek durumundayız. Liberal ekonomik düzenin eşitlik getirmedeği, sadece batının emperyalist politikalarına hizmet ettiği iddiaları birçok ülkede güç kazanıyor." şeklinde bir tespit yapmış bulunuyordu¹.

Yazı, emperyalizm kışkırtıcılığında Türkiye tarımında meydana gelen değişimleri özetlemeye yöneliktir. Bu bağlamda yazı iki bölüm altında kaleme alınmıştır. Birinci bölümde, tarımda çöküşün dış ve iç nedenleri kısaca özetlenecektir. İkinci bölümde ise çözüm yolları üzerine önermelerde bulunacaktır.

2. TARIMDA ÇÖKÜŞÜN NEDENLERİ

2.1. DIŞ NEDENLER

1980'li yıllara değin dünya, iki kutbun yönlendiriciliğindeydi. Bir yanda reel sosyalizm, bir yanda emperyal kapitalizm ve kurumları dünyayı şekillendiriyordu. Emperyal kapitalizm, anılan yıllara değin özellikle çevre ülkelerinde köylülüğü, bir başka deyişle küçük üreticiliği destekleme politikalarını sürdürdü. Ancak temel amacı, özellikle çevre ülkelerinde ortaya çıkabilecek toplumsal muhalefetin devrimci hareketlere dönüşümünü engellemek, daha doğrusu onları düzenin sınırları içinde kalmalarını yönlendirmektir.

Bununla birlikte, emperyal kapitalizm, 1980'li yılların sonlarından itibaren tarımda izlediği politikaları terk etmeye başladı. Bu dönüşümde iki önemli etken rol oynadı. Bunlardan birincisi, reel sosyalist sistemin baskısını ortadan kalkmasıydı. İkincisi de tarımda özellikle Batı'da endüstriyel tarımın geldiği noktaydı. 1980'li yıllara değin tarım ürünleri ithalatçısı olan Batı, Ar-Ge ile geliştirdikleri yeni

teknolojiler ve olağanüstü destekler aracılığıyla tarımda da gereksinimlerin çok üstünde tarımsal ürün ve girdi stoklarına ulaştılar. Anılan stokların eritilmesi, Batı için varlıklarının sürdürülmesi açısından yaşamsal bir zorunluluk durumuna geldi. Ellerindeki ürün fazlalarını çok ucuz fiyatlarla ihraç ettiler. Bu nedenle çevre ülkelerinin pazarlarını ele geçirmek için neo-liberal politikaları zorlamalarla devreye

¹ 18-19 Ocak 2018 tarihli gazete ve TV haberleri

(*)Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi(E.) Bornova-İzmir

soktular. Yeni-liberal politikalara, emperyal yüzlerini saklamak için küreselleş(tir)me politikaları adı da verildi.

Yeni-liberal politikalarla;

- Sermaye, mal ve hizmetler akışına çevre ulusal devletlerin koyduğu sınırlamalar gevşetildi ve azaltıldı.
- Sıcak para hareketlerine konan sınırlamalar kaldırıldı.
- Eskiye teknoloji ve üretim birimleri, düşük ücretli çevre ülkelerine kaydırıldı.
- Çevre ülkelerinde menkul kıymet borsaları kuruldu.
- Sendikasılaşmaya ivme verildi.
- Çevre ulus ülkelerinin de kamu şirketleri değişik araçlar kullanarak özelleştirilmeye başlandı, süreç devam ediyor.

Özet olarak, kendi tarımlarında korumacılık egemen olduğu halde, UPF ve DB aracılığı ile Türkiye tarımında serbestleşmeyi çıkış yolu olarak gösterildi.

2.2. İÇ NEDENLER

Reel sosyalizmin bunalıma girmesi ve çöküşü ile dünyanın tek kutupluluğa dönüşmesi de liberal-kapitalist sistemin başarısı olarak görüldü. Bu bağlamda, liberal-kapitalizm dünyanın eriştiği en mükemmel sistemdi. Bunun yerine başka bir sistemin geçmesi artık söz konusu olamazdı. Bu anlamda tarihin sonu gelmişti. Bu şekilde kapitalizm bir dünya dinine dönüştürüldü. Bu dönüştürmede, özellikle ABD ve Britanya'daki kimi düşünürler (!) önemli rol oynadılar. Arkalarındaki tekelci firmaların desteğiyle bu ideolojilerini yaygınlaştırmak için vakıf, enstitü ve iletişim ağı kurdular.

2.2.1. NEO-LİBERAL POLİTİKALAR İÇİN TOPLUMUN ÖNCE KAFALARI YIKANDI

Neo-liberal yaklaşım Türkiye gibi çevre ülkelerine de aktarıldı. Kimi bilim adamları, yazarları ve siyasetçileri fonlandı. Neo-liberal politikalar için toplumun önce beyinlerinin yıkanmasına gerek görüldü ve medya gücü çok etkin bir şekilde kullanıldı. Topluma televoleci olarak tanımlanan sözde bilim adamları aracılığı ile yalanlar ve aldatmacalar üretildi.² Bu ideolojik çalışmalarla liberal-kapitalizm, büyük bir kesim tarafından normal ve doğal bir sürecin parçası olarak kabul edildi. Özetle bu konuda önemli düzeyde kültürel egemenlik kuruldu. Antonio Gramsci'nin "İnsanların beyinlerini işgal edebilirseniz, kalpleri ve elleri de arkadan gelecektir"³ deyişi gerçekleşti.

Bunların başlıca; "Avrupa Birliği(AB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarımında piyasa ekonomisi koşulları geçerlidir; Türkiye tarımında şimdiye değin uygulanan destekleme politikaları, ekonomiye büyük yük olmuştur. Yaşamakta olduğumuz ekonomik sıkıntıların önemli nedenlerinden biri budur; Köylüler, yılın çok sınırlı bir zaman diliminde çalışırlar, neredeyse bütün yıl yatarlar. Türkiye tarımının çağdaşlaştırılması ve verimlilik artışı için tek yol, zaman süreci içinde bütün destekleri kaldırmak ve serbest piyasa ekonomisinin kurallarını egemen kılmaktır." şeklinde sıralandı.

Beyinler öyle yıkandı ki Kitler ve bu bağlamda tarımsal kitler özelleştirilirken çok az bir topluluk dışında hiç kimse karşı çıkamadı.

"AB ve ABD'de Tarımda Desteklemeler Yoktur" aldatmacası

Değindiği üzere toplumun beyinlerini yıkamada ortaya atılan tezlerden biri de AB ve ABD'de Tarımda Desteklemeler Yoktur" aldatmacası idi.

Oysa AB için öncelikle besin güvenliği nedeni ile tarım sektörü en fazla gözetilen ve korumacılığın

² O yıllarda Mehmet Altan, Asaf Savaş Akad, Seyfettin Gürsel, Eser Karakaş gibi ekonomistler neo-liberal politikaların gerekliliği konularında ekranlarda ve gazetelerde boy gösterdiler.

³ Antonio Gramsci, elit bir azınlığın toplumun geri kalan büyük bir çoğunluğuna hükmetmesi, çoğunluğun da hükmedilmeyi ve yönetilmeyi kabul etmesini "Hegemonya Kavramı"nda açıklar.O'na göre;"Egemen sınıf çıkarlarını destekleyecek olan temel eğilimleri, inançları, ahlak kurallarını ve topluma egemen olmasını istediği tüm değerler sistemini; aile, okullar, sendikalar ve STK'lar gibi tüm toplumsal kuruluşlara etki ederek yayar. Bu araçlar sayesinde azınlık,çoğunluğu denetler. Hegemonya kavramı; kısaca topluma yön veren sınıfın dünya görüşü olarak tanımlanabilir ve egemen sınıf,iktidarını kimi zamanlar güç,kimi zamanlar insanların rızasını üretmek ya da ikisini birden kullanarak gerçekleştirir ve sürdürür. Güç kullanarak yönetmek için ordu, polis, yargı ve hapisane gibi kurumlar gerekir. Anılan kurumlar,fiziksel güç kullanarak insanların varolan sisteme boyun eğmelerini sağlar. İnsanları sisteme olan rızasını üretmek ve sağlamak için de medya etkin bir şekilde kullanılır. Medyada haber değeri olacak olay ve olgular hep egemen sınıfın bakış açısı ile sunulur. Kapitalist üretim ilişkileri, doğal düzen kabul edilir. Kapitalist her türlü girişim ve uygulamaları sağduyu ve toplumun çıkarı olarak sunulur. Bireycilik yüceltilir".(Bakınız: Antonio Gramsci Bir Devrimcinin Yaşamı . Çev. Kudret Emiroğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009. Fontana, Benedetto. Hegemonya ve İktidar Çev. Onur Gayretli. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2013)

en yüksek düzeyde olduğu bir sektördü. Bu günümüzde de sürdürülmektedir. AB'de "Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu" aracılığı ile ortak tarım politikaları uygulanır. Bu politikalar kapsamında;

- AB ortak bütçesinin geçmiş yıllarda %75'i, son yıllarda ise yarısına yakını tarımsal desteklemelere ayrılır.
- Tarımsal işletmelerin çoğunluğu uzmanlaşmış işletmeler durumuna dönüştürülmüştür.
- Tarımsal politikaların ekseninde, tarımsal kooperatifler rol oynamaktadır.
- Kısaca, AB'de tarımsal desteklemeler sayesinde verimlilik artmış, tarımda çalışanların gelirleri yükselmiş, ürünleri tüketiciye uygun fiyatlarla ulaşılmış ve tarım piyasası dengeye kavuşmuştur.

ABD'nde de uygulanan tarım politikaları da bilinenin aksine, en az AB kadar destekleyici ve yönlendiricidir. Çiftçi başına yapılan destekleme miktarı AB'nin de daha ilerisindedir⁴.

· "KİTler ve de Tarımsal KİTler, Karadelikdir" Aldatmacası

Türkiye'de özelleştirme politikaları, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle toplumun gündemine aktarıldı. Bu doğrultuda Özal, Türkiye ekonomisini liberalleştirmeyi hedefleyen ve "24 Ocak Kararları" olarak bilinen geniş çaplı programın hazırlanmasında önemli rol oynadı. Özal, 1983 ve 1987 yıllarında kurulan hükümetlerin de başbakanlığını yaptı. Döneminde devletin küçülmesi, özel sektörün ağırlığını artırmak için KİT'lerin özelleştirilmesi ilk kez gündeme getirildi.

Özelleştirme ile devletin ekonomideki sınırlı, tarım ve ticari etkinliğinin en aza indirilmesi hedeflendi. Böylelikle, sözde rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet bütçesi üzerindeki KİT'lerin finansman yükünün azaltılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi, atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması ve bu yolla elde edilecek kaynakların altyapı yatırımlarına yönlendirilmesinin olası olabileceği gerekçeleri ileri sürüldü .

Bu doğrultuda, iç pazara dönük ithal ikamesi modeli yerine ihracata yönelik sanayileşme modeli benimsendi, fiyat denetimlerinin olası ölçüde kaldırılması ve fiyatların arz talebe göre piyasada belirlenmesi sağlandı, kamu kesimince üretilen temel mallarda desteklenmelerin kaldırılması ya da azaltılması, böylece bu mallarda hatırı sayılır zamların çekinmeden yapılması ve de yabancı sermayeyi özendirmek için yeni önlemler alınması, bu arada devlet tekelindeki kimi üretim alanlarının da yerli ve yabancı özel sermayeye açılması yolunda adımlar atıldı.

1993 yılı ise KİT'lerin tasfiyesinin ve/ ya da özelleştirilmesinin yoğun olarak gündeme getirildiği bir yıl oldu.

Özal Hükümetlerinden sonra gelenler de özelleştirmede önemli adımlara attılar. İşin ilginç tarafı, Türkiye'de merkez sağ partiler ile birlikte TBMM'nde temsil edilen iki merkez sol parti olan CHP ve DSP yönetimleri de özelleştirmeden yana görüş ve uygulamaları benimsemiş oldular⁵.

Sözgelimi, 50. DYP-CHP Hükümeti'nin Başbakanı Tansu Çiller; 1994 yılında özelleştirmeyi savunurken Kemalist Cumhuriyete cepheden saldırıyor" Kendi bölgesinde son sosyalist devleti yıkacağız"⁶, 10.Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel; "Devlet elindeki 100 milyar dolarlık tesisi özelleştirmede süreci, bütçesini denkleştiremez. Devlete dayanarak ekonomiye artık hayır"⁷, Demirel'in bu açıklamayı yaptığı günlerde Başbakan Bülent Ecevit, Dünya Ekonomik Forumu'na katılmak üzere Davos'a giderken yanında, yabancı sermayeye satmak üzere 53 KİT'in tanıtım dosyası götürüyor⁸, 58, 59 ve 60.Hükümetlerde Maliye Bakanlığı yapmış Kemal Unakıtan; "KİT'ler satılmasını diyenler var. Babalar gibi satarım. Parayı veren düdüğü çalar... Sümerbank'ı tarihten sildik"⁹, R.Tayyip Erdoğan özelleştirme uygulamalarının hız kazandığı 2005 yılında, "Ekonomi mükemmel gidiyor... Özelleştirme yapmazsak halka ihanet etmiş oluruz... Erdemir'i yabancılara söz verdim, yerli firma olmaz"¹⁰ şeklinde açıklamalarda bulunuyorlardı.

Bu birleşmenin verdiği güçle, kamuoyu oluşturabilecek tüm araçlar tek yanlı bir şekilde kullanılarak, özelleştirmenin ülke sorunlarını çözebilecek tek yöntem olduğu sürekli vurgulandı. Bunu doğrulayabilmek için; Kamu Sektörünün verimsiz çalıştığı, kaynak israfı yaptığı, dünyada yaşananların bu yargıyı

⁴ Kaymakçı, M., 2009. Türkiye Tarımı Üzerine Notlar. Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları...s.31-32

⁵ KİT'ler ve Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler. Türk-İş Araştırma Merkezi. Türk-İş Dergisi Ekidir. s.213

⁶ KİT Sistemlerinin İktisadi Değerlendirilmesi, Nicel İrdeleme, Özelleştirme Sorunları ve Politika Seçenekleri Özet Rapor. KİGEM Yay. 1997, sf.30

⁷ arxiv.sabah.com.tr/1999/12/11. "Devletle ekonomiye hayır!"

⁸ arxiv.sabah.com.tr/2000/01/28. "Ecevit 53 projeye gitti".

⁹ Cumhuriyet 02.08.2005. "Artık Sümerbank Yok Sömürübank Var", Mustafa Balbay,

¹⁰ Yeniçağ 26.07.2005. "Yabancılara Söz Verdim"

doğruladığı, ülkemizde de KİT etkinliğinin azaldığı, KİT açıklarının arttığı, bunun da enflasyon ve istikrarsızlığa neden olduğu gibi bir dizi kuramsal ve ampirik “kanıt” ortaya konuldu.

Diğer yandan özelleştirme ile ilgili raporların kimler tarafından hazırlandığı konusu gözden kaçırıldı. Türkiye’deki özelleştirmelerin hemen tümü, DB ve bağlı olarak Amerikan danışmanlık şirketlerinin belirleyiciliği ve yönlendiriciliği altında yapıldı ve yapılmaktadır. Bunlar arasında: “BOOZ–Allenve Hamilton TCDD, CS Firs BostonErdemir, Price Waterhouse Sümerbank, Samuel Montagu Petkim, Chase Manhattan Bank Tüpraş, Solomon Brothers Petrol Ofisi, Department of Employmeny Education and Training (DEET) Kardemir ile ilgilendi. Danışmanlık firmaları bunlarla sınırlı değildir ve sayıları çoktur. Türkiye’de hemen her iş için bir yabancı ‘danışman’ firma vardır. Petkim’in mali ‘danışman’ firmaları Samuel Montagu ve Deloitte Trouche, teknik danışmanı ‘Trichem ve Chem Systems’, ÖİB’nin ‘kuramsal danışmanı’ Mc Kinsey, “Özelleştirme Uygulamaları Teknik Yardım ve Sosyal Güvenlik Ağı Projesi Danışmanı’ Coopers & Lybrand”¹¹ gibi firmalar ilk akla gelenlerdi.

Kamu Sektörünün verimsiz çalıştığı, kaynak israfı yaptığı ve kitlerin kamuya yük olduğu savlarına karşın, bunun gerçeklerle bağdaşmadığı konusunda raporlarda vardı. Sözcüleri, Ölçen; “KİT’lerin kâr etmesi ve Türkiye Cumhuriyeti hazinesine kaynak yaratması, 1998 yılıyla sınırlı değildi. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu’nun 1996 yılında hazırladığı bir rapora göre KİT’ler Hazine’ye 1992’de 23 trilyon lira (3,3 milyar dolar), 1993’de 39 trilyon lira (2,1 milyar dolar), 1994’de 175 trilyon lira (5,6 milyar dolar), 1995’de 326 trilyon lira (7,4 milyar dolar), 1996’da 837 trilyon lira (10,3 milyar dolar) net katkı sağlamıştı”¹². Bir başka bildiriş de de “ Özelleştirme kapsamına alınıp ÖİB’na devredilen KİT’ler bile kâr etmektedir. Oysa ÖİB’na alınmak demek mezbahaya alınmış kesimlik demektir. Çalışanları umutsuz ve moralsizdir. İşsiz kalacakları günü beklemektedirler. Hiçbir gereksinimleri karşılanmamaktadır. Bütün olumsuz koşullara karşın bunlar da kâr etmektedir ÖİB’nın verilerine göre bu KİT’lerden 4.7 milyar doları temettü geliri, 1,5 milyar doları diğer kaynaklar olmak üzere 5,2 milyar dolar kâr sağlanmıştı”¹³.

Özelleştirme çalışmalarında Kemal Derviş’i de iyi tanımak gerekiyor. Ecevit Hükümeti tarafından 2001 yılında, Türkiye ekonomisini kurtarmak (!) amacıyla devlet bakanı yapıldı. 15 günde 15 yasayla¹⁴ pancara ve tütüne kota konuldu, şeker ve tütün fabrikalarının satılması kolaylaştırıldı, ithalattaki sınırlama yabancı tekeller lehine kaldırıldı ve de kamu ihalelerine yabancıların girmesi sağlandı. Ancak yıllar sonra 2014 yılında yapmış olduğu bir söyleşide Kemal Derviş; “Bizi Özelleştirmeye Zorladılar” diye bir itirafta bulunuyor¹⁵ ve “...Daha sonra ABD’ye geldim ve Başkan Bush’un Hazine Bakanı beni çok soğuk karşıladı...Kendisi ‘krediye hiç gerek yok’ dedi. Eğer bilmiyorsanız ‘özelleştirme konusunda size yardımcı olayım. Ama özelleştirirken satacaksınız, piyasa ne verirse o fiyata satacaksınız. Biz bu kadar ucuza satmayız diye bir tutum içine giderseniz o zaman hiçbir şeyi başaramazsınız.” dediklerini anlatarak aslında kendisine verilen uluslararası görevi örtmeye çalışıyordu¹⁶.

• “Tarım Ürünlerinde Dünya Borsa Fiyatları” Aldatmacası

Medyada, Türkiye tarım ürünleri fiyatlarının, dünya borsa fiyatları üzerinde olduğu söylendi. Rekabet edebilmek için dünya tarım ürünleri fiyatları göstergesi olarak ABD Tarımsal Ürün Borsaları Fiyatları’nın temel alınması gerektiği ileri sürüldü.

Burada iki konu gözönüne alınmadı, daha doğrusu saklandı. Bunlardan birincisi, tarımsal üretim maliyetleri idi. Türkiye’de girdi fiyatlarının(tohum, damızlık, gübre, ilaç gibi) dışa büyük ölçüde bağımlılığı ve tarımsal alt yapı sorunları gibi nedenlerle üretim maliyetlerinin ABD ve AB ile karşılaştırıldığında daha yüksek olması doğal bir durumdu. Bu durum karşılaştırmalarda hiç dikkate alınmadı¹⁷. Kimi zamanlarda

¹¹ Aydoğan,M.,2014. Siyasette “Kutsal İttifak”; Özelleştirme. Kuramsal Aktarım, Ocak 2014

¹² Ölçen A.N., Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Raporu”ak., “Türkiye Sorunları”Yıl 6, Sayı 33

¹³ Ö.I.B. Özelleştirme Uygulamaları. www.oib.gov.tr

¹⁴ Kemal Derviş;Uluslararası Tahkim Yasası, Telekom Yasası,Şeker Yasası,Tütün Yasası,Tuz Yasası, Doğalgaz Piyasası Yasası,Merkez Bankası Yasası, Bankacılık Yasası,Sivil Havacılık Kanunu, Kamulaştırma Yasası, Bütçe Değişikliği Yasası, Görev zararları ve bazı fonların tasfiyesini öngören yasa, Ek Bütçe Yasası, İhale Yasası,Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası gibi 15 yasayı hızla çıkarttı.

Şeker Yasası,Tütün Yasası ve Tuz Yasası gibi yasalar doğrudan tarım ve gıda ile ilgiliydi.

Ancak onlarla dolaylı bağlantılı üç yasanın içeriğine de değinmek gerekiyor. Uluslararası Tahkim Yasası ile yabancılık unsurunun bulunduğu kamu hizmetleriyle ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyumsuzlukların uluslararası mahkemelerde taşınabilmesini sağlandı.

Ulusal irade emperyalist merkezilere devredildi. İhale Yasası ile kamu ihalelerine yabancılar için konulan sınırlamalar kaldırıldı. Ardından defalarca değiştirilen ihale yasalarıyla devlet delik deşik edildi. İhaleye verilmeyen devlet işi bırakılmadı. Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası ile sendikaları denetleyecek merkez oluşturuldu. Kamunun, işçi, işveren örgütlerinin bulunduğu örgüte, Ekonomik ve Sosyal Konsey adı verildi.

¹⁵ www.egitimajansi.com/haber/kemal-dervisten-itiraflar

¹⁶ Bu tespiti yıllar sonra eski bakanlardan,üstelik sağ eğilimli Güneş Taner de doğrulayacaktır. Taner,Kemal Derviş hakkında şunları söylüyordu:

“Özel bir görevi vardı. Yerli sermayeyi biçerek yabancılarla kapıları açtı. Bankalar ve sigorta şirketleri el değiştirdi”(Bakınız:www.ensonhaber.com/kemal-dervis-ve-catherina-40-milyar-dolari-ne-yapti)

¹⁷ Yentürk,N.,E.Yeldan,A.H.Köse,G.Günaydın, (Ed.,Özer,M.) Türkiye Ekonomisi.T.C.Anadolu Üniversitesi.Yayın No.1579.Eskişehir.s.111

ise ABD ve AB'de çiftçi eline geçen fiyatlar ile borsa fiyatları aynı olmadı. Genel olarak Amerikalı ve Avrupalı çiftçi eline geçen fiyatlar borsa fiyatının üstünde oldu ve aradaki fark devletçe karşılandı.

İkincisi ise zengin ülkelerin, dünya tarım pazarlarını ele geçirmek, aynı zamanda siyasal egemenlik için ucuza mal sunmaları konusu idi. Bu süreç devam etmektedir.

Durum böyle iken Şikago, Londra ve Zürih gibi borsalarda oluşan fiyatları Dünya Fiyatı olarak kabul etmek ve Türkiye'deki ödemeleri buna göre ayarlamak, bir aymazlık ya da teslimiyet değil mi?¹⁸

· Ziraat Bankası Görev Zararı Aldatmacası

Kırsal kesimin tarımsal kredi kurumu olan Ziraat Bankası, önce küçültüldü, daha sonra özelleştirilmeye başlandı. Özelleştirme gerekçeleri arasında bu bankanın büyük bir görev zararına sahip olduğu, bunun da tarımsal desteklemelerden kaynaklandığı dile getirildi. Kamuoyunun bir kesimi de buna inandırıldı. Bunun bir aldatmaca olduğunu somut bir örnekle açıklayalım. Ziraat Bankası, 1993-1994 ürün diliminde pamuğa pirim vermişti. Ancak, bankanın hazineye ödeyeceği paraya gerçek üstü boyutlarda faiz tahakkuk ettirildi. Şöyle oldu; Ziraat Bankası'nın 315 milyon dolarlık ödemesi, 2000 yılının başında 11 milyon dolara yükseltildi. Bu durum, dolar bazında yüzde 128'e ulaşan faiz getirisiyle gerçekleştirildi. Bu şekilde yüksek bir görev zararı meydana getirildi¹⁹.

Aslında görev zararı aldatmacasıyla iki önemli konu göz önünden uzaklaştırılmaya çalışıldı. Bunlardan birincisi, iflas eden ve kapatılan özel bankaların Ziraat Bankası'na devrinden meydana gelen zararların saklanması istenmesiydi. İkincisi ise hazinenin iç borçlanma ihalelerinde faizleri aşağıya çekme yükünü Ziraat Bankası'na verilmesi idi.

· Doğrudan Gelir Desteği Aldatmacası

2000'li yılların başlarından itibaren, tarımda üretimle bağlantılı desteklemelerin yerine, köylü üretimden kopsun, ister eksin, ister ekmesin diye "Doğrudan Gelir Desteği(DGD)"uygulaması devreye sokuldu. Dünyadaki çiftçilere yapılan desteklemenin bu yolla olduğu iddia edildi. Ancak biraz incelendiği zaman durumun böyle olmadığı, toplam desteklemelerde AB ve ABD'de DGD'nin payının yüzde 10-25 arasında değiştiği görüldü.

DGD uygulamasıyla ortaya şu çıktı;Üretim ile destekleme arasındaki bağ koparıldı. Üretim yapmasın, tapu getiren herkese pirim verildi. Bunun sonucu olarak, tarımsal üretim geriledi. Türkiye tarım ürünleri dışalımıcısı bir ülke durumuna geldi. Diğer yandan, kırsal kesim daha da yoksullaştı ve çözüldü. Kente göç hızlandı. Bu durum, kentlerde yeni sorunların ortaya çıkmasına da neden oldu²⁰.

Daha sonra DGD uygulanmasından vazgeçildi ve ürün temelinde yetersiz desteklemeler gündeme sokuldu.

· Türkiye'nin gelişmesinin önündeki en büyük yapısal engel köylülük ve tarımdır" Tezi²¹

Türkiye kamuoyunda yine televoleci olarak tanımlanan akademisyenlerden Mehmet Altan, "Türkiye'nin gelişmesinin önündeki en büyük yapısal engel köylülük ve tarımdır. Köylülük sadece fakirlik değil, bir zihniyettir. Türkiye, bu sorunla yasayamaz. Yapısal bir değişikliğe gitmeden ne bu sorun, ne de bu soruna bağlı olarak ortaya çıkan diğer sorunlar çözülebilir. Yeryüzüne ulaşmak istiyorsak, köylülük yakamızdan düşmeli... Köylülüğün bitirilmesi gerekir.

Ülkenin yarısı köylü bunlar da senede bir ay çalışıp 11 ay yan gelip yatıyorlar. O bir ayda da verimlilikleri o kadar düşük ki, bi halt üretmiyorlar. Üstelik ürettiklerini de pahalı üretiyorlar; öyle ki onların ürettiklerini dışarıdan ithal etsek çok daha ucuza gelir. Böylece bu köylü milletinden de kurtuluruz. Köylülerin çoğunlukta olduğu toplumlarda demokratik tepki gelişmez, birey ortaya çıkmaz." diyordu.

Ancak bu tespitleri yaparken hiçbir bilimsel kanıt göstermek gereksinmesini de duymamıştı.

¹⁸ Kaymakçı, M., 2009. a. g. e., s. 33

¹⁹ Özkaya, T., O. Oyan, F. Işın, A. Uzman, 2000. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları, Dünü-Bugünü-Geleceği, TÜSES için yapılmış yayınlanmamış çalışma.

²⁰ Kaymakçı, M., 2009. a. g. e., s. 34

²¹ Altan, M., 2001. Köylüler Ne Zaman Manşet Olur? Zaman Kitap

3.NEO-LİBERAL UYGULAMALAR NASIL UYGULANDI?

3.1.TARIMSAL KİTLER ÖZELLEŞTİRİLDİ

Türkiye’de de özelleştirme, devletin küçültülmesi uygulamalarının bir aracı olarak devreye sokuldu. Bununla, devletin piyasa malları üretimi, piyasayı düzenlemede kural koyucu işlevi ve sosyal devletle ilgili kamu hizmetleri gibi başlıca üç müdahale alanından çekilmesi istendi.

Böylelikle, tekelci sermayeye yeni kar alanları açıldı. Devlet, sosyal niteliğinden uzaklaştırılarak, devlet-yurttaş ilişkisi yerine tüketici ilişkisi oluştu ve yurttaşın devletle bağı, en alt düzeye indirildi.

Kamu kitlerinin özelleştirilmesi kapsamında tarımsal kitlerin de çoğu özelleştirmeye alındı.

Tarımsal Kit’ler Ne İşe Yaramışlar dı?

- Tarımda verimliliği yükselterek önemli düzeyde üretim artışına neden oldular.
- Kırsal kesimin alt yapısını ve hizmetlerini sağladılar, görece zenginleştirilmesine katkıda bulundular.
- Kırsal kesimin eğitim düzeyini yükselttiler.
- Köylüyü ağaların ve yabancı güçlerin denetiminden kurtarmaya çalıştılar.
- Köylü ile devlet arasında bağı güçlendirerek, ulusal bütünlüğün pekiştirilmesinde rol oynadılar.

Tarımsal KİT’ler ile kendine yeter duruma gelen Türkiye’nin, besin güvencesi açısından da çökertilmesi gerekiyordu. Tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi de bu bağlamda gündeme geldi. Özelleştirme için KİT’ler karadelik ilan edildi ve bunların sanayi kitlerinde olduğu gibi, zararlı duruma gelmesi için ne gerekiyorsa yapıldı.

Kimi Tarımsal Kit’lerin özelleştirilmesi ile ortaya çıkan olumsuzlukları aşağıda olduğu gibi özetlemek olasıdır²²:

SEK, Özelleştirildi

Süt Endüstrisi Kurumu(SEK)’ in özelleştirilmesi ile üreticiden çok ucuza alınan süt, tüketicilere de yüksek fiyatta satılmaya başlandı. Üretici süt fiyatları, sanayicilerin denetimine girdi. Yem ve diğer girdiler arttığı halde üretici süt fiyatları artmadı, aksine düştü.

YEMSAN, Özelleştirildi

Yem Sanayi A.Ş. (YEMSAN)’nin de özelleştirilmesiyle Türkiye Hayvancılığı onarılmaz yaralar aldı. Ürün fiyatlarında istikrar olmayışı ve hızlı düşüşler olması nedeniyle hayvan yetiştiricileri hızla fakirleşti. Hayvanlarını elden çıkardı ve kasaba gönderdi. Hayvan sayılarında önemli azalmalar oldu. İçinde yaşamakta olduğumuz süreçte, Türkiye kırmızı ette kendine yeterli olmaktan çıktı, canlı hayvan ve et ithali sürekli duruma geldi.

TÜGSAŞ ve İGSAŞ, Özelleştirildi.

Türkiye Gübre Sanayi A.Ş (TÜGSAŞ) ve İstanbul Gübre Sanayi A.Ş (İGSAŞ)’in özelleştirilmesiyle, kamu gübre sektöründen çekildi. Gübre fiyatları yükselmiş, fiyat istikrarı bozulmuş ve gübre dışalımını artmıştır. Fiyatların artışıyla birlikte Türkiye’de gübre kullanımı da düşmüş ve üretim aşağıya çekilmiştir. Gübrede, yerli ve yabancı özel sermaye tekeli egemen olmuştur.

TEKEL, Özelleştirildi.

TEKEL’in Özelleştirilmesiyle; Tütün üreticilerinin yoksullaşması giderek arttı, fiyat belirlemesi yabancı tekelere bırakıldı. Sigara ve içkide tekel ortadan kalkınca dışsattım dengesi bozuldu. Yabancı sigara ve içki dış alımı hızlandı.

KHGM, Tasfiye Edildi.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü(KHGM)’nin kaldırılmasıyla, kırsal kesime merkezi yönetim tarafından getirilen görevler büyük ölçüde özelleştirildi. Ancak daha da kötüsü, ulusal bütünlük yerine yerelcilik boy attı, devlet halk birlikteliği önemli yaralar aldı.

TZDK, Özelleştirildi Ve Tasfiye Edildi.

Türkiye Ziraat Donatım Kurumu (TZDK)'nin özelleştirilmesi ile tarımsal girdilerin fiyatları arttı, fiyat istikrarı bozuldu ve girdi fiyatları üzerinde devletin denetim gücü devreden çıkınca, bu alan iç ve dış sermayenin insafına ve çıkarına bırakıldı. Tarımsal etkinlik, vurguncuların denetimine girdi.

Tarım Kredi Kooperatifleri Özerkleştirildi.

Özerkleştirme kapsamına alınan Tarım Kredi Kooperatifleri'ne hazineden aktarılan kaynaklar da, Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesi ile kesilmiş bulunmaktadır. Bunun sonucunda, Tarım Kredi Kooperatifleri "ortaklarına yeterince kredi veremez durumuna" geldiler. Diğer yandan özerklik, büyük toprak sahiplerine ayrıcalık getirecek, küçük üreticilerin ise uygulamalardan yeterince yararlanmasını engelleyecektir.

DSİ, Özel Bütçeli Kuruluş Haline Getirildi.

Devler Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) de özel bütçeli kuruluş haline dönüştürülerek giderek çiftçileri desteklemekten uzaklaştırıldılar.

EBK, ESK'na Dönüştürüldü ve İşlevsiz Duruma Getirildi.

Et Balık Kurumu(EBK),Et ve Süt Kurumu(ESK) dönüştürüldü. Ancak elindeki kurumları büyük ölçüde satarak elden çıkardığı gibi günümüzde piyasaya müdahalesi neredeyse yok duruma gelmiş bulunuyor.

TMO, İşlevinden Uzaklaştırıldı.

Toprak Mahsulleri Ofisi(TMO)'nun işlevinden uzaklaştırılması Türkiye tahıl üretimini olumsuz olarak etkilemiş ve tahılda da dışalımçı bir ülke durumuna dönüşmüştür. Bu durum özellikle makarnalık buğday dışalımında belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Ziraat Bankası, Özelleştirilme Sürecine Girdi.

Ziraat Bankasının özelleştirilmesi ile; Tarım işletmelerinin büyük bir çoğunluğunun, oluşturulan küçük ve orta ölçekli işletmeler kredi kaynağından eskisinden daha yüksek düzeyde yoksun kaldılar ve özel bankalara ve ya da teşkilatlanmamış kredi piyasasına yönlendirdiler, tarımsal ürün fiyat desteği alamayan çiftçiler, üretimden giderek kopmaya başladılar ve çağdaş tarım yöntemleri ve girdileri kullanmak isteyen çiftçi ve girişimciler, gerekli kredi ve projelendirme desteğinden mahrum kaldılar.

TİGEM'lerin Kimileri Elden Çıkarıldı ve Kimileri Özelleştirilme Sürecine Girdi.

Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü(TİGEM)'lerin özelleştirilmesi sürecine sokulması ile birçok Tarım İşletmesi (Tİ) 30 yıllığına kiraya da verilerek elden çıkarıldı. Elden çıkarılması için Tİ'lerin zarar etmesi için her türlü iş yapıldı²³.Örneğin, alt yapı hizmetleri ihmal edildi, ekonomik ömürlerini tamamlayan iş makinaları yenilenmedi ve de çalışan mühendis ve yöneticilerin iş görme ve üretme istek ve coşkuları geriletildi. İlk aşamada Acıpayam, Çiçekdağı, Gelemen, İnanlı, Gökçeada, Ardahan, Hafik, Boztepe ve Kazova Tİ'leri özel sektöre kiralandılar ya da kapatıldılar. Günümüzde de bu süreç devam ediyor.

TİGEM'lerin devreden çıkarılması ile Türk çiftçisi de, sertifikalı tohumluk ve damızlık açısından dışa ve tekeli sermayeye bağımlı duruma gelmiştir.

ÇAY-KUR, Özelleştirme Sürecine Girdi.

Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü(ÇAYKUR)'un özelleştirilmesi sürecinde ise; kuruma teknoloji yenileme ve yeni yatırım hakkı verilmemekte, buna karşılık özel sektöre yatırım yapması için büyük teşvikler sağlanmaktadır.

Kısaca, Tarımsal Kitler'in temel işlevi, tarım ürünlerinin fiyat oluşumunda düzenleyici olmalarıydı. Bu işlevleri nedeniyle üreticiler, yerli ve yabancı büyük sermaye gruplarının ve teşkilatlanmamış kredi piyasasının egemenliğinden belli ölçülerde kurtarabiliyorlardı. Bu kurumların özelleştirilmesi, kimilerinin de kapatılmasıyla üreticiler bütünüyle sermaye gruplarının insafına bırakılmışlardır.

²³ Bu satırların yazarı, bilimsel çalışmalarının büyük bir çoğunluğunu, başta Tahirova, Acıpayam olmak üzere, Türkgeldi, Gökçeada, İnanlı, Karacabey, Gökçeada ve Beydere (Doğrudan Tarım Bakanlığı'na bağlı), Sarmısaklı(Sanayi Bakanlığı) çiftliklerinde gerçekleştirdi. Dalaman, Polatlı, Bala, Konuklar, Gökhöyük, Bafra ve Ceylanpınar gibi Türkiye'nin dört bir yanına dağılmış Tİ'lerde de gözlemlerde bulundu. Zarar ettirilmelerine tanık oldu.(Bakınız: Kaymakçı,M.,2010.Küresel Kapitalizme Karşı Tarım Yazıları. Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları..s.80-82.) TİGEM'lerin özelleştirilmesine karşı imza kampanyasını örgütledi. İmza Kampanyasına 7000'ne yakın çiftçi, akademisyen ve çiftçi dostları katkıda bulundu.İmza Kampanyası 8 Eylül 2008 tarihli gazetelerde TİGEM BİLDİRGESİ olarak yayınlanmıştır(Bakınız:www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=9482& tipi=248, www.iyilikguzellik.com/haber.php?haber_id=852&print=1)

3.2. TARIMSAL DESTEKLEMELER YETERSİZ OLDU ve ÜSTELİK HEDEF KİTLEYE DE ULAŞTIRILMADI

Türkiye’de neo-liberal politikalar bağlamında tarımda uygulanan politikaların başlıca iki nedenden dolayı tarımsal üretimi olumsuz etkilediği söylenebilir.

Birincisi, Tarım Kanunu’nda taahhüt edilen tarımsal destekler gerçekleştirilmedi. Bilindiği üzere tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plan ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için 25.04.2006 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak 5488 sayılı Tarım Kanunu yürürlüğe girmişti. Tarım Kanununda, bütçeden ayrılacak toplam kaynağın GSMH’nin %1’inden az olamayacağı da hükme bağlanmıştı.

Bununla birlikte, salt 2007-2016 yılları arasında tarım sektörüne yapılmakta olan desteklemelerin Tarım Kanunu’nda bildirilen miktarın oldukça altında kaldığı ve çiftçilerin 82 milyarlık TL alacağı olduğu bildirilmektedir. Sözelgesi 2016 yılı için Tarım Kanunu’na göre yapılması gereken destek, 25.9 milyar TL. olacakken, bu miktar 11.5 milyar TL. olarak gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. Aradaki fark 14.4 milyar TL. dir²⁴

İkincisi, daha sonrada anlatılacağı üzere yetersiz desteklemeler, aile işgücü temelli küçük ve orta ölçekli işletmeler yerine, şirket temelinde dev tarımsal işletmelere yönlendirildi. Diğer yandan açıklanan destekleme fiyatları, üretim maliyetlerinin altında bırakıldı.

Bu durum, bitkisel ve hayvansal üretimi olumsuz olarak etkiledi.

Bitkisel üretimde önemli gerilemeler oldu. Türkiye, son 14 yılda 18 milyar dolarlık tahıl, 17 milyar dolarlık pamuk lifi, 37 milyar dolarlık yağlı tohum ve türevleri ve 3.5 milyar doları geçen bakliyat ithal etti , daha doğrusu ithal etmek zorunda bırakıldı. İthalat yapılan ülke sayısı 126 dolay ulaştı²⁵.

Hayvan sayısında da hem miktar, hem de nüfus başına önemli düzeyde düşüşler oldu. Türkiye kırmızı et ithalatında sürekli bağımlı ülke durumuna geldi. Söz gelişi 1980 yılında sığır sayısı 15.9 milyon baş iken bu sayı 2016 yılında 14 milyona başa geriledi. Koyun sayısı 1980 yılında 49 milyon baş iken 2016 yılında 31 milyon başa indi. Ancak asıl karşılaştırmanın nüfus başına göre yapılması daha sağlıklı olacaktır. Bu kapsamda 100 kişiye 1980 yılında 33 baş sığır düşerken bu rakam 17 başa, koyunda ise 108 baştan 38 başa gerilemiş bulunmaktadır.

Gelinen noktada ürününü değer fiyatına pazarlama olanağını bulmayan küçük ve orta ölçekli çiftçiler ve kapsamda da özellikle nadas zorunluğu ile üretim yapılan alanlarda çiftçiler üretimden uzaklaştılar. Son 10 yıl içinde tarım yapılmakta olan alanlarda 2.6 milyon ha.lık azalma oldu. Bir başka deyişle toplam tarım topraklarının yüzde 10’un fazlası ekilmedi. Üretici sayısı da yüzde 23 azaldı²⁶.

Bir başka olumsuzluk, tarım deseninin değiştirilmesinde gözlemlendi. Kimi çiftçiler tarım desenini değiştirmek zorunda kaldılar. Örneğin pamuktan para kazanamayan çiftçiler, hayvancılık için mısır silajı ve yoncaya yöneldiler. Bu da pamuk ithalatını gündeme getirdi. 2002-2017 yılları arasında pamuk ithalatına 19,5 milyar dolar ödendi²⁷.

3.3. TARIMDA ÖRGÜT ENFLASYONU YARATILDI, ANCAK EKONOMİK ÖRGÜTLENME CILIZ BIRAKILDI

Türkiye’de 1980 yıllardan itibaren çok sayıda çiftçi örgütü oluşturulmuştur. Ancak bu örgütlerin ekonomik ve sosyal olayları çiftçiler lehine düzenlemesi olası değildir.

Çiftçi örgütlerinin başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Çiftçi örgütlerinin, bu bağlamda devlet güdümlü kooperatifler dışında demokratik tarımsal amaçlı kooperatiflerin tarımsal sanayide payları yüzde 3 ya da 4 dolayındadır.
- Ekonomik örgütlerin kimileri, Avrupa Birliği Uyum Yasaları doğrultusunda öykünerek ve var olan kooperatiflere rakip olacak şekilde kurulmuştur. Bu durum, ekonomik örgütlenmede bütünleşmeyi değil, ayrıştırmayı yaratmıştır.
- Kimileri, çiftçilerin doğrudan kurdukları örgütler değildir. Siyasi iktidarların politikalarına göre şekillenmiş ve onlara dolaylı ya da doğrudan bağlıdır. Dolayısıyla siyasi iktidarların teknik, ekonomik ve sosyal

²⁴ Özyıldız, R.H., 2018. Dışa Bağımlı Yapı. ZMO Tarım Haftası 2018. İthalat Kısacasında Tarım Sempozyumu Bildirisi, Ankara

²⁵ Kaymakçı, M., 2017 ve 2018. Tarımda Çöküş. 1/2/3/4/5/6. Egedesonsöz, İzmir

²⁶ Ataseven, Y., 2018. Tarımsal Girdilerde İthalat. ZMO Tarım Haftası 2018. İthalat Kısacasında Tarım Sempozyumu Bildirisi, Ankara

²⁷ Atalık, A., 2018. Bitkisel Ürünlerde İthalat. ZMO Tarım Haftası 2018. İthalat Kısacasında Tarım Sempozyumu Bildirisi, Ankara

politikalarına karşı çıkmaları olası değildir ya da zaman zaman yaptıkları çıkışlar göstermelidir.

• Örgütlerin görev ve yetkileri birbiriyle çatışan bir şekilde formüle edildi. Örneklelim; Süt üreticileri için, şimdiki durumda Damızlık Yetiştirici Birlikleri (DSYB), Hayvancılık Kooperatifleri (HAY-KOOP), Süt Üretici Birlikleri (SÜB) ve Tarımsal Amaçlı Kooperatifler (KÖY-KOOP) olmak üzere dört örgüt var. Bu durumda sütünü değerlendirmek isteyen üreticinin hangi örgütü kaç örgüte üye olacağı tartışmalı bir duruma gelmiştir.

• Kimi örgütlerin ekonomik etkinliklerde bulunmaları yasak olmalarına karşılık, üretici birlikleri devletin ürüne verdikleri desteğin bir kısmına el koyarak, yatırım yapmaktadırlar. Örneğin, SÜB'ler, devletin süte verdiği desteğin yüzde 10'unu almakta ve süt toplama tankı gibi yatırımlara yönelmektedir.

• Üretici birliklerinin kimileri, özellikle hayvansal ürünlerin üretiminde kurulan birliklerin çoğu, çiftçiler tarafından değil, sanayiciler, holdingler ve/ya da büyük çiftçiler tarafından kurulmuş. Doğal olarak bu örgütler çiftçilerin lehine etkinlik göstermeyeceklerdir.

Kısaca Türkiye'de çiftçi örgütleri enflasyonu vardır. Bu nedenle çiftçiler, hangi örgüte üye olacaklarını ve destek vereceklerini şaşırılmışlardır. Durumun bu şekilde olması rastlantısal değildir. Siyasi ve ekonomik iktidar odakları çiftçilerin ürettikleri ürüne ve yarattıkları katma değere, özelleştirmelerin de gerçekleştirilmesi ile rahatlıkla bu nedenle el koyabilmektedirler. Bir başka deyişle, "Parçala Ve Yönet Yaklaşımı" böylelikle olası olmuştur²⁸.

3.4.TARIMSAL AR-GE YETERSİZ KALDI²⁹.

• Üniversite ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı(GTHB)³⁰ arasında Ar-Ge'de istenilen düzeyde eşgüdüm kurulamadı.

• Tarımsal Ar-Ge kaynağı ve personel sayısı yetersiz kaldı.

• Üniversiteler ve GTHB'na bağlı araştırma kurumlarında Ar-Ge planlaması yok ya da sınırlı düzeyde gerçekleşti.

• Ar-Ge etkinliklerinin planlanmasında, çiftçi örgütleri, çiftçiler ve meslek odalarının katkısı neredeyse olmadı.

• Ar-Ge etkinlikleri sonucu, Türkiye için oluşturulan yeni materyal, üretim teknikleri ve yenilikler sınırlı kaldı.

• Ar-Ge etkinliklerinde bilimsel taşeronluk eğilimi ortaya çıktı.

Anılan sorunların temel nedenleri ise şöyle özetlenebilir:

1. Türkiye'de tarımsal araştırma alanında iyi niyetli Ar-Ge etkinliklerinin olmasına karşılık, çalışmaların merkezsiz ve denetimsiz olması nedeniyle eşgüdümdede de önemli sorunların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Ar-Ge kaynağı yetersizliğinin öncelikli bir sorun olmadığı da söylenebilir.

2. Ar-Ge etkinliklerinin yönünün endüstriyel tarım doğrultusunda olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, UPF ve DB gibi örgütlerin iktidarlar üzerinde etkilerinin bir sonucu olarak şekillenmektedir.

3. Tarımsal Ar-Ge'de ortaya çıkan sorunlar, aslında Türkiye Bilim ve Teknoloji Politikalarının tarım bilimine yansımalarının bir sonucudur. Türkiye'de adından bahsedilse ve bu doğrultuda çabalar olsa bile, gerçek anlamda Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası yoktur. Örneğin Dokuzuncu Kalkınma Planı Stratejisi'nde "Rekabet Gücünün Artırılması" başlığı altında "Ar-Ge ve Yenilikçiliğin Geliştirilmesi" alt başlığında "Bilgi teknolojileri sektöründe rekabet gücünün artırılması amacıyla, doğrudan yabancı yatırımlar için uygun ortam oluşturulacak ve bu yolla teknoloji transferi sağlanacaktır" denilmektedir³¹.

4. Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikalarının olmayışı, Türkiye Araştırma Alanı ile Avrupa Araştırma Alanı'nı bütünleştirecek bir yaklaşımı, daha doğrusu bilimsel bir yanılısamayı gündeme getirmiştir. Türkiye Ar-Ge kaynağının kısıtlı olması da bu yaklaşımın kabulünü zorunlu kılmış, AB Çerçeve Programlarına yöneltilmiştir.

²⁸ Kaymakçı,M.,2010.a.g.e.,s.153-154

²⁹ Kaymakçı,M.,2017.Tarımda Dışa Bağımlı Kalışımızda AR-GE'nin de Payı Var mı? Süt Dünyası, Kasım-Aralık 2017 Yıl 12 Sayı 67. s.36-37

³⁰ Türkiye'de Tarım Bakanlığı'nın adı sürekli değişim göstermektedir. Günümüzdeki adı "Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı" dir. Oysa Tarım sözcüğü gıda üretimi ve sanayiye hammadde üretimi açısından bitkisel ve hayvansal üretim ile elde edilen ürünlerin değerlendirilmesini de kapsayan bir sözcüktür.

³¹ DPT, 2006. Dokuzuncu Kalkınma Planı Stratejisi (2007-2008) , Resmi Gazete, 13 Mayıs 2006

4.ÇÖZÜM YOLLARI

4.1.TARIMSAL KİTLER YENİDEN KURULMALI.

Gelinen noktada tarımsal kitler'in özelleştirilmesi ile büyük çoğunluğu oluşturan aile işgücü temelli küçük ve orta ölçekli tarım işletmelerinin, aracılar, örgütlenmiş büyük sanayiciler ve dev Alış Veriş Merkezleri(AVM) karşısında pazarlık güçleri yok denecek düzeydedir. Bu bilindiği halde siyaset ve ekonomiye yön veren gerek iktidar, gerekse muhalefet çevrelerince özelleştirilen, tasfiye edilen ya da işlevsiz duruma getirilen tarımsal kitlerin yeniden inşa edilmesi doğrultusunda herhangi bir önerme kamuoyunun önüne getirilmiş değildir.

Bununla birlikte kamunun yeniden başta, SEK, ESK ve de Tekel gibi fiyat düzenleyici kitler, TİGEM, TGSAŞ/İGS AŞ gibi girdi üreten kitler ve Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri gibi tarımsal kredi kitlerin yerine geçecek yeni kitlerin kurulması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak gündemdedir.

Özetlenirse çiftçilerin kooperatifler eliyle kendi sanayi kuruluşların kuruncaya ve güçlü oluncaya değin tarımsal kitler devreye girmelidir.

4.2.DESTEKLEMELERDE HEDEF KİTLE KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELER OLMALI.

Türkiye'de tarımsal kitlerin özelleştirilmesi ile çiftçinin ürününün değerlendirilmesinde desteklemelere ağırlık verildiği bilinmektedir. Bununla birlikte desteklerden, kırsalda sosyal refahı artıracak ve kır-kent farklılığını azaltacak çözümler çıkmamıştır.

Bunun başlıca iki nedene dayandığını söylemek olasıdır: Desteklemelerde yapılan en önemli hata(hata denebilir mi?)Türkiye'deki işletmelerin yapısal özelliklerinin dikkate alınmamasından kaynaklanmıştır. İşletmelerin büyük çoğunluğunu meydana getiren küçük ve orta ölçekli işletmeler yerine, destekleme ve diğer kaynaklar büyük işletmelerin oluşturulması doğrultusunda kullanılmıştır. Küçük çiftçilere yapılan desteklemeler prim düzeyinde kalmış, devlet prim verdikçe sanayici de alım fiyatlarını düşürmüştür. Bu bağlamda çiftçilerin örgütlenmesi ihmal edilmiş, kendi kurdukları ya da kuracakları kooperatifler ile sanayici olmaları ihmal(ya da bilerek mi?) edilmiştir³² .

Desteklemelerinde prim yerine çiftçinin eline iyi bir fiyat geçmesi için başlıca iki araç ile devlet piyasaya müdahale etmelidir. Bunlardan biri değinildiği üzere stratejik olarak belirlenen tarımsal kitleler söz konusudur. Diğer bir araç ise kooperatiflere alım için finansal destek sağlamak şeklinde de olabilir ya da örneğin mandarin üreticisinin perişan olup aracıların eline düşmemesi için kooperatiflere bölgelerde yeterli soğuk hava tesisleri kurması için kredi açması şeklinde de olabilir.³³

Diğer yandan önerilen araçlar ile desteklemelerde hedef kitle küçük ve orta ölçekli ölçekli/köylü işletmeleri olmalıdır. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi büyük çoğunluğu onlar oluşturmaktadır. İkincisi ise dev işletmelerde yapılan endüstriyel tarımda ortaya çıkan olumsuzluklara karşı en uygun model olmalarından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de de dünyada olduğu üzere, küçük ve orta ölçekli, bir başka deyişle köylü işletmeler yerine dev işletmelerin öne çıkartılması yaklaşımı, ölçek ekonomisine dayandırılmaktadır. Ölçek ekonomisinde, emek verimliliği dikkate alınır. Ancak dikkate alınması gereken asıl konu, toplam etmen verimliliğidir. Toplam etmen verimliliği, katma değer ya da net gelirin, sosyal fırsat maliyetleriyle değerlendirilmiş olan üretim etmenlerinin toplamına bölünmesi ile bulunur³⁴. Köylü işletmelerinde emek daha bol ve ucuzdur. Toprak ve sermaye de daha az olduğundan büyük işletmelere göre daha yüksek etmen verimliliğine sahiptirler. Köylü işletmelerinin yoğun emek gerektiren sebze ve meyve tarımıyla hayvancılığı seçmelerinin nedeni budur. Örneğin, geçmişte süt sığırcılığında kriz olduğunda kapananlar öncelikle büyük işletmeler olmuştur. Köylü işletmeleri, hayvan sayılarını azaltmakla birlikte üretimlerini sürdürmüşlerdir.

4.3.TARIMDA KOOPERATİFLEŞMEYE DESTEK VERİLMELİ ve SANAYİCİ OLMALARI SAĞLANMALI.

Türkiye'de aile işgücü temelli işletmeler tarımsal nüfusun büyük bir çoğunluğunu barındırır ve istihdam ederler. Bu nedenle örgütlenmiş tarımsal girdi sağlayanlara, aracılar, tekelleşmiş yerli ve yabancı sanayicilere karşı tarımsal kooperatiflerde örgütlenmek zorundadırlar. Diğer yandan köylü işletmelerinde, belli bir ölçüde var olan ölçek sorunu da, kamu yatırım işletmelerinin ve desteklemelerin onlara yönlendirilmesi yanında kooperatif örgütlenme ile aşılabilmektedir .

Türkiye'de tarımsal kooperatifleşmenin etkin bir duruma getirilmesi için şunlar önerilebilir³⁵:

- Tarımsal Kooperatiflerin, üretim için girdi ve ara malları sağlama ile ürünlerin işlenmesi(ortak makine parkları, kaba ve yoğun yem üretimi, ortak sağım hane, soğuk zincirin sağlanması) ve pazarlamasına olanak sağlamak için kooperatiflere verilen kredilerin faizleri düşürülmeli ve geri ödeme süresi uzatılmalıdır.
- Koop'ların girdileri ve işledikleri malların Katma Değer Vergisi(KDV)'leri de düşürülmelidir.
- Tarımsal kooperatifler aracılığıyla çiftçilerin sanayici olmaları sağlanmalıdır. Katma değer bu şekilde çiftçi eline geçebilir. Çiftçilerin tarımsal amaçlı koop'lar altında örgütlenmeleri durumunda, pazara çıktıklarında örgütlenmiş aracı ve sanayici karşısında pazarlık ve rekabet güçleri şansları vardır.
- Çiftçilerin koop'lar aracılığıyla mallarını pazarlamaları için yerel yönetimler katkıda bulunmalı ve il ve ilçe düzeyinde satış yerleri sağlanmalıdır. Bu bağlamda yerel üretim ve yerel tüketim yaklaşımı öne çıkarılmalıdır. Çiftçilerin, aracılar, tekelleşmiş yerli ve yabancı gıda sanayicileri ile Fransız, Alman, İngiliz kökenli Carefoursa, Migros, Metro, Tesco gibi dev AVM'lerin denetiminden bu şekilde kurtulmaları olasıdır³⁶.
- Tarım ürünlerinin pazarlanmasında kayıt dışı ekonomi ile etkin bir mücadele yapılmalıdır.

³² Kaymakçı, M., 2016 Tarımsal desteklemeler neden işe yaramadı? Egedesonsöz. 11 Nisan 2016 Pazartesi

³³ <http://www.haberanaliz.net/yazarlar/tayfun-ozkaya/tarim-destekleri-ciftci-ve-tuketiciyi-korumuyor/348>

³⁴ Özkaya, T. 2009. Türkiye Tohumculuğu ve Tarım İşletmelerinin Tasfiyesi(İç). Mülkiye, 262, Bahar/ 2009, Cilt:XXXIII.

³⁵ Kaymakçı, M., 2011. Tarım Bağımsızlığı. Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları. s.40-41

³⁶ Oral, N., 2009. Türkiye'de Tarım ve Gıda Sektöründe Yabancılaşma ve Tekelleşme, Mülkiye, Bahar, 2009 Cilt:23, Sayı 262)

· Tarım ürünlerinin fiyat oluşumunda göstermelik konseyler yerine yaptırımcı kurullar oluşturulmalı ve bu kuruluşların işleyişinde koop'lar ağırlıkta olmalıdır.

Koop'ların bu önermeleri etkin bir şekilde gerçekleştirmeleri aşağıdaki koşullarda geçerli olabilecektir³⁷:

· Koop'ların finansman ve kredi sorunlarının çözümü için, koop'lar ve üst örgütlerinin egemen olacağı bir "Kooperatifler Bankası" kurulmalıdır.

· Koop'ların üst örgütlenme sorunu etkin bir şekilde çözümlenmelidir.

· Koop'ların eğitim ve araştırma sorunu, güçlü bir üst örgüt ile üniversiteler ve kamu kurumları arasında sağlanacak etkin bir eşgüdüm ile giderilmelidir.

· Koop'ların mevzuat sorunu, demokratik bir kooperatifçilik temelinde çözüme kavuşturulmalıdır. Şimdiki durumda devlet güdümlü karmaşık bir kooperatifçilik mevzuatı vardır.

· Koop'ların denetim sorunu çözümlenmelidir. Günümüzde kooperatifçilikte etkili bir denetin söz konusu değildir. Etkili bir denetim, kooperatif ortağının en büyük güvencesidir. Bu görev, üyeler ile birlikte üst örgütlenmeye düşmektedir.

4.4.TÜRKİYE'DE TOPRAK REFORMU GERÇEKLEŞTİRİLMELİ.

Türkiye'de, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi başta olmak üzere çiftçilik yapmak isteyen topraksız ya da az topraklı çiftçilerin toprak reformu aracılığı ile yeterince topraklandırılması zorunludur. Örneğin, Diyarbakır'da toprakların yüzde 41'inden fazlası ailelerin yüzde 3'ünün denetiminde. Şanlıurfa'da da 10 milyon dekara yakın arazinin yüzde 30'una yakını ailelerin yüzde 1.5'ine ait. Bölgenin mayınlı toprakları da topraksız köylülere dağıtılmalıdır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toprak reformunun yapılması, mevsimlik işçi dramını önleyecek ve de bir ölçüde ayrılıkçı terör hareketinin insan kaynağını da kesecektir³⁸.

Bu bağlamda toprak reformunun finansmanı önemli bir konu olarak gündemdedir. Özkaya ve ark.,2010 ; "Reformun gerçekleştirilmesi için çok güçlü bir halk desteği gereklidir. Bu yeterince sağlanamazsa reformu sadece Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da sınırlı olarak yapmak, finansmanını zengin köylüleri toprak miktarı ile artan oranda vergilendirerek sağlamak, diğer bölgelerde de vergi tedbirleri ile büyük toprakların satışını teşvik etmek, topraksız ve küçük üreticilerin kolayca toprak alabilmeleri için kredi sağlamak ve bunun için de bir toprak kurumu kurmak gerekebilecektir." şeklinde önermede bulunmaktadırlar³⁹.Burada üstünde durulması gereken nokta, güçlü bir halk desteğinin sağlanması doğrultusunda çalışma yapılması gereği söz konusu olmasıdır.

Türkiye'de de önerilen toprak reformu, değişik etmenlere (toprağın kalitesi, ürün çeşidi, pazarın yapısı gibi) bağlı olarak, aile temelinden kolektif mülkiyete dek uzanan farklı yapılar altında örgütlenebilir. Toprak reformu belirtildiği üzere bir araçtır ve onun kapitalist ya da toplumcu bir düzenin parçası mı olacağı sorusu, bu aracı kimin denetlediğine bağlıdır. Çalışan sınıflar için iyi bir toprak reformu, daha eşitlikçi bir gelir dağılımının aracı haline dönüşebildiği takdirde başarılı olacaktır⁴⁰.

4.5.TARIMSAL AR-GE ve EĞİTİMİN DÜZENLENMESİ YENİDEN DÜZENLENMELİ.

Tarımsal Ar-Ge ve eğitimin düzenlenmesi yeniden düzenlenmesinde birbiriyle bağlantılı başlıca iki özellik göz önüne alınmalıdır.

Bunlardan birincisi tarımın kendisine özgü yapısal durumudur. Tarımsal üretim büyük ölçüde doğa koşullarına bağlıdır. Doğa koşulları, ülke, bölge, hatta yörelere göre değişiklik göstermektedir. Kullanılan materyalin canlı olması da farklılıkları artırmaktadır. Bu durum, tarımsal üretimin en önemli öğeleri olan tohum ve damızlık materyalinin içinde yaşadığı çevre ile etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle, genotip-çevre etkileşimi, tarım biliminin göz önüne alınması gereken en önemli konularından biridir. Gelişmiş ülkeler için üretilen materyal ve yeniliklerin önemli bir kesimi, bu nedenle başka ülkeler için geçerli değildir. Kimileri de bütünüyle yararsız olmasa bile en azından pahalıdır. Bunun

³⁷ Mülayim,Z.G.,2010.Kooperatifçilik.Güncelleşmiş Altıncı Baskı, Yetkin Yayınları,Ankara.s.505-545

³⁸ Kaymakçı,M.,2010.Küresel Kapitalizme Karşı Tarım Yazıları. Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.s.145-147

³⁹ Özkaya,T.,G.Günaydın,M.Bozoğlu,E.Olhan,C.Sayın,2010.Tarım Politikaları ve Tarımsal Yapıdaki Değişimler tarafından ZMO Teknik Kongresinde sunulan "Tarım Politikaları ve Tarımsal Yapıdaki Değişimler" konulu bildirileri.

⁴⁰ Kaymakçı,M., Tarımda Kapitalist Paradigmaya Karşı Seçenek ya da Çözümler.(İç.:Açlık ve Emperyalizm.Ed.,Kaymakçı,M.) İklim ozan Yayınları. Antalya .s.110-111

sonucu olarak ülke, bölge hatta yöre temelli tarımsal Ar-Ge çalışmaları yapılmalıdır⁴¹.

İkincisi ise, büyüklüklerine bağlı olarak işletmelerin farklı Ar-Ge ve eğitime gereksinme duymalarından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle aile işgücüne dayalı küçük ve orta ölçekli işletmeler ile dev tarımsal işletmelerin farklı gereksinimleri vardır⁴². Örneğin dev sığırcılık işletmelerinde sağım ve kızgınlık denetimi için bilgisayar destekli Ar-Ge çalışmaları, aile işgücü temelli işletmelerin gereksinmesi olmayabilir.

Bu iki özelliğin sonucu olarak;

- Türkiye’de bölge hatta yöre temelli tarımsal Ar-Ge çalışmaları yapma gereği vardır.
- Türkiye tarımsal işletmelerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmeler için düşük endüstriyel girdiye dayalı sürdürülebilir tarım, organik tarım ve permakültür tarımın gereksinimlerine uygun Ar-Ge etkinlikleri ve eğitim hizmetleri düzenlenmelidir. Bu yaklaşım, yüksek düzeylerde işsizliğin yaşandığı süreçlerde, toplumun bulunduğu alanda istihdam edilmesi açısından da önemlidir.

Özetle tarımda da yeni bir Ar-Ge ve Eğitim modeline gereksinme vardır. Bu amaçla Türkiye Tarımsal Araştırma Alanı’nın gerçekleştirilmesinde Tarım Bakanlığı bağlı araştırma enstitüleri, üniversiteler, çiftçi örgütleri, kooperatifler ve sivil toplum örgütleri ile özel sektör kurumları arasında sağlıklı işleyen birlikteliğin oluşturulması zorunludur. Birlikteliğin oluşturulmasında temel ilke, tarımsal araştırmalar sonuçta kimin için üretiliyor ya da üretilecekse, modelin merkezinde onların olmasıdır. Modelin omurgasını, küçük ve orta ölçekli işletmelerin egemen olduğu çiftçi örgütleri oluşturmalıdır. Modelde gereksinimler ve çözüm yolları için bölgesel ve ulusal projelerin neler olabileceği katılımcı kırsal değerlendirme yaklaşımı ile tespit edilmelidir⁴³.

4.6. GIDA EGEMENLİĞİNİN KORUNMASI İÇİN FİNANS ÖRGÜTLERE KARŞI TAVIR GELİŞTİRMELİ.

Türkiye’nin gıda egemenliği için, ulusal gıda pazarlarının adil olmayan dış ticaretten korunması, çiftçilerin genetik, toprak ve su gibi kaynaklar üzerinde haklarının teknelci şirketlere karşı korunması sağlanmalıdır. Bunun sağlanması da, ekonominin diğer dallarında olduğu gibi kamunun denetimiyle olasıdır. Bilindiği üzere UPF, DB, DTÖ gibi finans örgütleri, ABD/AB’de teknelci şirketlerin denetiminde ve güdümündedir. Bu örgütlerin müdahalesi önlenmeli, iç pazara sermaye girişi ve çıkışları denetlenmeli ve karşı önlemler geliştirilmelidir. Bu önlemlerin başında ise Türkiye’de uluslararası sermaye ile çıkarları gereği işbirliği içinde bulunan sosyal sınıf ve katmanlarının egemenliklerinin geriletilmesi konusu gelmektedir.

4.7. DIŞ TİCARETTE GÜMRÜK FONLARI İÇ PAZARI KORUYACAK ŞEKLİNDE DÜZENLENMELİ.

Türkiye’de işlenmemiş ya da işlenmiş tarım ürünlerine konacak gümrük fonlarının iç pazarı koruyacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta da; iç piyasadaki tarım ürünleri fiyatlarının, dünya borsa fiyatları arasındaki bağı koparmak zorunluluğu vardır. Çünkü dünya borsa fiyatları, daha öncede belirtildiği üzere genellikle, üçüncü dünya pazarlarını ele geçirmek için müdahale edilerek düşürülmüş fiyatlardır. Anılan fiyatlarla, bir yandan merkez ülkeler için sorun olan stokları eritilmekte, bir yandan da üçüncü ülkelerinin tarımları çökertilerek sürekli sosyal, siyasal ve ekonomi bağımlılık yaratılmaktadır.

4.8. BÖLGESEL ANLAŞMALAR YAPILMALI.

Türkiye’de merkez ülkeler ile anlaşmalar yerine çevre ülkeler ile sosyal, siyasal ve ekonomik anlaşmalar yapmak daha yararlı bir seçenek olarak düşünülmelidir. Bu bağlamda tarımsal Ar-Ge, eğitim ve tarım ürünleri ticareti temelinde anlaşmalar yapılabilir.

5. SONUÇ

Türkiye’nin önünde ekonominin diğer dallarında olduğu üzere tarımsal üretimde de iki seçenek vardır.

Birinci seçenek: Ara malı ve hammadde ithalatına dayalı ekonomi politika bağlamında tarım modelini

⁴¹ Kaymakçı, M., 2010. a. g. e., s. 200

⁴² Bu yaklaşımın Türkiye Ar-Ge ve Eğitim kurumlarında dikkate alınması oldukça yenidir. Beyinler genel olarak Türkiye’deki işletmelerin birörnek olduğu, gereksinimlerin farklı olamayacağı konusunda koşullanmıştır. Bu duruma yukarıda değinildiği üzere Ar-Ge etkinliklerinin planlanmasında, çiftçi örgütleri, çiftçiler ve meslek odalarının katkısı neredeyse olmaması, Ar-Ge etkinlikleri sonucu, Türkiye için oluşturulan yeni materyal, üretim teknikleri ve yenilikler sınırlı kalması ve de Ar-Ge etkinliklerinde bilimsel taşeronluk eğilimi ortaya çıkması gibi konular eklenince aile işgücü temelli işletmeler, Türkiye Ar-Ge ve Eğitim kurumlarına yabancılaşmışlardır.

⁴³ Özkaya, T., B. Karaturhan, M. Boyacı, 2003. Katılımcı Kırsal Değerlendirme Yaklaşımı. Menemen Projesi Uygulaması, TZOB, Ankara.

sürdürmektir. Uygulanmakta olan budur- merkez ülkelerin izin ve uygun gördüğü ölçüde tarımsal üretim olacaktır.

Daha öncede belirtildiği üzere tarımsal ithalata ödenen kaynak, son 14 yılda tahilde 18 milyar dolar, pamukta 17 milyar dolar, yağlı tohum ve türevlerinde 37 milyar dolar ve bakliyatda 3.5 milyar doları geçmiş bulunuyor. İthalat yapılan ülke sayısının ise 126 dolayında olduğu bildirilmektedir.

Türkiye’de de ortaya çıkan bu sonuç, aslında ekoemperyalizmin bir yansımasıdır. Namuslu gazeteci ve araştırmacı Soner Yalçın bunu şöyle ifade ediyor: “Tekelleşerek, dünya gıda zincirini ele geçirerek ülkeleri boğazından kendine bağlamak! Gerektiğinde hemen gıdayla bağlamak!”⁴⁴.

Aslında bu yaklaşım daha öncede, 10 Aralık 1974 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger tarafından hazırlanan “Ulusal Güvenlik Araştırma Raporu 200:Dünya Nüfus Artışının ABD’nin Güvenliği ve Denizaşırı Çıkarlarına etkisi” başlıklı raporda da “Eğer petrolü kontrol ederseniz ülkeyi kontrol edersiniz, eğer gıdayı kontrol ederseniz nüfusu kontrol edersiniz” şeklinde de ifade edilmişti⁴⁵

Kısaca getirilen olumsuz noktayı, “Giriş” kısmında da yazıldığı üzere son dönemlerde TÜSİAD bile itiraf etmiş bulunmaktadır. Buradan neo-liberal politikaların değiştirilemeyeceğini dile getirenlerin, sureti haktan gözükken kimi akademisyenler ile sosyal demokrat siyasi yaklaşımların da dersler çıkarması gereği vardır.

İkinci seçenek ise: İthal İkameci ve daha eşitlikçi ekonomi politika ve bu modelle bağlantılı Tarım Politikaları Üretmekten geçmektedir. Model, aynı zamanda insan-doğa eksenli çevreyi koruyan, sağlıklı gıdayı doğal kaynaklarından sağlayan ve kendisiyle barışık bir Planlı Kalkınma Modeli olmalıdır. Bu bağlamda temel konulardan birisi, devletin üreten büyük çoğunluk için ekonomiye, yeniden kitleri kurarak müdahalesidir.

Bir başka deyişle, temel seçenek, bağımsızlığa yönelerek kapitalist merkezlerin, daha açık deyişle emperyalistlerin onayını almadan, kendi gücüne dayanan bu kalkınma eylemini gerçekleştirmektir.

Neo-liberal sistemin değiştirilemez yaklaşımını değiştirmek olasıdır. Çözümün kendimizden geçtiğine inandığımız ve örgütlendiğimiz ölçüsünde buna olanak vardır. Önümüzdeki “en canlı örnek ise, Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde gerçekleştirdiğimiz Cumhuriyettir.”

Cumhuriyetçi eylemin iki önemli dayanağı yeniden oluşturulmalıdır.

Bunlardan birincisi, ulusal politikaların üretilmesidir. Ulusal politikalar, bütün ulusal sınıf ve katmanların birlikte oluşturacağı oydaşma (konsesüs) ile sağlanabilecektir.

İkincisi ise oluşturulacak bu politikaların yaşama geçirilmesidir. Bu da ancak planlı ve devletçilik yanı ağır basan karma ekonomik model ile gerçekleşebilir.

Tarım kesiminde de üreticilerin örgütlenmesi ile yaratılacak güç, ulusal programın temel güçlerinden birisi olacaktır.

⁴⁴ Yalçın,S.,2017.Saklı Seçilmişler. Kırmızı Kedi Yayınevi. İstanbul.s.45.

Bu yayın gıda emperyalizminin bütün boyutlarını çıplak bir şekilde herkesin anlayabileceği bir şekilde aktarıyor. Yalçın, aynı zamanda işin sağlık yönünü de ele almış. Yapıları değiştirilmiş ve kimyasal katkılı gıdalarla insanoğlunun adeta zehirlenmekte olduğunu örnekleriyle anlatıyor.

⁴⁵ Yalçın,S.,2017.a.g.e.,s.40

Kaynakça

18-19 Ocak 2018 tarihli gazete ve TV haberleri

Altan,M.,2001.Köylüler Ne Zaman Manşet Olur? Zaman Kitap

arsiv.sabah.com.tr/1999/12/11. "Devletle ekonomiye hayır!"

arsiv.sabah.com.tr/2000/01/28 ."Ecevit 53 projeyle gitti".

Atalık,A.,2018. Bitkisel Ürünlerde İthalat. ZMO Tarım Haftası 2018. İthalat Kışkacında Tarım Sempozyumu Bildirisi,Ankara

Ataseven,Y.,2018.Tarımsal Girdilerde İthalat. ZMO Tarım Haftası 2018. İthalat Kışkacında Tarım Sempozyumu Bildirisi,Ankara

Aydoğan,M.,2014. Siyasette "Kutsal İttifak"; Özelleştirme. Kuramsal Aktarım, Ocak 2014

Balbay,M.,2005. Artık Sümerbank Yok Sömürübank Var. Cumhuriyet 02.08.2005.

Benedetto,F.,2013.Hegemonya ve İktidar Çev. Onur Gayretli. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2013

DPT, 2006. Dokuzuncu Kalkınma Planı Stratejisi (2007-2008) , Resmi Gazete, 13 Mayıs 2006

Gramsci,A.,2009. Bir Devrimcinin Yaşamı . Çev. Kudret Emiroğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

<http://www.haberanaliz.net/yazarlar/tayfun-ozkaya/tarim-destekleri-ciftci-ve-tuketiciyi-korumuyor/348>

Kaymakçı,M.,2009.Türkiye Tarımı Üzerine Notlar.Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları

Kaymakçı,M.,2010.Küresel Kapitalizme Karşı Tarım Yazıları.Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları

Kaymakçı,M.,2011.Tarım Bağımsızlıktır. Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları

Kaymakçı,M.,2016 Tarımsal desteklemeler neden işe yaramadı?Egedesonsöz. 11 Nisan 2016 Pazartesi

Kaymakçı,M.,2017 ve 2018 .Tarımda Çöküş.1/2/3/4/5/6.Egedesonsöz,İzmir

Kaymakçı,M.,2017.Tarımda Dışa Bağımlı Kalışımızda AR-GE'nin de Payı Var mı? Süt Dünyası,Kasım-Aralık 2017 Yıl 12 Sayı 67

Kaymakçı,M.,Tarımda Kapitalist Paradigmaya Karşı Seçenek ya da Çözümler.(İç.;Açlık ve Emperyalizm. Ed.,Kaymakçı,M.) İklim ozan Yayınları.Antalya

Kit'ler ve Özelleştirme:İddialar ve Gerçekler.Türk-İş Araştırma Merkezi.Türk-İş Dergisi Ekidir.

KİT Sistemlerinin İktisadi Değerlendirilmesi, Nicel İrdeleme, Özelleştirme Sorunları ve Politika Seçenekleri Özet Rapor.KİGEM Yay. 1997

Mülayim,Z.G.,2010.Kooperatifçilik.Güncelleşmiş Altıncı Baskı,Yetkin Yayınları,Ankara.

Oral, N.,2009. Türkiye'de Tarım ve Gıda Sektöründe Yabancılaşma ve Tekelleşme, Mülkiye, Bahar,2009 Cilt:23, Sayı 262)

Ö.İ.B. Özelleştirme Uygulamaları. www.oib.gov.tr

Ölçen A.N., Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Raporu"ak., "Türkiye Sorunları"Yıl 6, Sayı 33

Özkaya,T.2009. Türkiye Tohumculuğu ve Tarım İşletmelerinin Tasfiyesi(İç). Mülkiye, 262, Bahar/ 2009, Cilt:XXXIII.

Özkaya,T.,O.Oyan,F.İşin,A.Uzmay ,2000.Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları, Dünü-Bugünü-Geleceği, TÜSES için yapılmış yayınlanmamış çalışma.

Özkaya,T.,B.Karaturhan, M.Boyacı,2003. Katılımcı Kırsal Değerlendirme Yaklaşımı. Menemen Projesi Uygulaması, TZOB, Ankara.

Özkaya.T.,G.Günaydın,M.Bozoğlu,E.Olhan,C.Sayın,2010.Tarım Politikaları ve Tarımsal Yapıdaki Değişimler tarafından ZMO Teknik Kongresinde sunulan "Tarım Politikaları ve Tarımsal Yapıdaki Değişimler" konulu bildirileri.

Özyıldız,R.H.,2018.Dışa Bağımlı Yapı.ZMO Tarım Haftası 2018. İthalat Kışkacında Tarım Sempozyumu Bildirisi,Ankara

Suiçmez.B.,2002.Tarım Alanında Özelleştirmeler.Küreselleşme ve Türkiye Tarımı .Tarım Haftası Sempozyum.7-8 Ocak 2002

www.egitimajansi.com/haber/kemal-dervisten-itiraflar

www.ensonhaber.com/kemal-dervis-ve-catherina-40-milyar-dolari-ne-yapti)

www.iyilikguzellik.com/haber.php?haber_id=852&print=1)

[www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=9482&tipi=248,](http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=9482&tipi=248)

Yalçın,S.,2017.Saklı Seçilmişler.Kırmızı Kedi Yayınevi.İstanbul.

Yeniçağ 26.07.2005."Yabancılarla Söz Verdim"

Yentürk,N.,E.Yeldan,A.H.Köse,G.Günaydın,(Ed.,Özer,M.)Türkiye Ekonomisi.T.C.Anadolu Üniversitesi.Yayın No.1579.Eskişehir.

TÜRKİYE HAYVANCILIĞINA KIYMA! CANLI HAYVAN ve ET İTHALATI

Prof. Dr. Numan AKMAN*

GİRİŞ

Türkiye’de başka ürünlerde fiyat artışı olmuyor gibi, özelde sığır eti, genelde de kırmızı et fiyatları ve bunlardaki değişiklikler, hemen her dönem tartışma konusu olmuştur. Tüketiciler ve hükümetler et fiyatlarının yüksekliğinden, besiciler başta olmak üzere bir grup üretici de satış fiyatının düşmesi veya maliyetin artması nedeniyle kazançlarının azaldığından şikayet ede gelmişlerdir. Az olsa da, besicilerin, iyi kazandıklarını söyledikleri dönemler de olmuştur. Başta büyük kapasiteli işletmeler olmak üzere birçok besici için, özellikle besi materyali ithalatının arttığı yıllar bu yüksek karlı dönemler arasında sayılabilir.

Yüksekliğinden bu kadar çok şikâyet edilen sığır eti fiyatının düşürülmesi için hemen her dönem aynı önlemlere başvurulmuştur: Et fiyatlarının artışına yönelik şikayetler yaygınlaşınca, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı başta olmak üzere, çeşitli kamu kurumlarının yetkilileri, önce gereken tedbirlerin alınacağını açıklamaya başlarlar. Ardından “halkımıza pahalı et yedirmeyiz” iddiası dillendirilip, baştan beri akılda olan, çoğu kez de hedeflenen-planlanan önlemin hayata geçirilmesinden, yani ithalattan söz edilmeye başlanır. İthalat fikri benimsetilince ki bu çok zaman almaz, ülke için hangi ürünün/ürünlerin ithalatının daha uygun olacağı tartışması gündeme gelir. Bu arada hem ülke üreticilerinin hem de ülke halkının ne kadar düşünüldüğünü ifade eden demeçler de ihmal edilmez¹. Sonuçta, “en kısa sürede sonlandırılacağı” ve “ülke hayvancılığına kesinlikle zarar verilmeyeceği” vaat edilerek, ithalata başlanacağı duyurulur.

İthalat kararı verildikten sonra elbette hangi ürünün/ürünlerin ithalinin daha uygun olacağının da kararlaştırılması gerekir. Örneğin, önce et mi ithal edilmelidir? Et ithal edilecekse, taze soğutulmuş mu yoksa dondurulmuş et mi getirilmelidir? Aslında ithalatın kim ya da kimler tarafından yapılacağı da, en az nelerin ithal edileceği kadar, önemlidir. Ama çoğu kez bu iş için Et ve Süt Kurumu (ESK) görevlendirilir². Tabii ESK da bu işi başkalarına ihale eder³. Ama damızlık ithalatı söz konusu olduğunda, bir başka kamu kurumu olan Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) de unutulmaz. TİGEM’e de damızlık sığır ithalatında ayrıcalık sağlanır².

Yukarıda anlatılanlar büyük çaplı ithalata karar verilen her dönemde bazı küçük farklılıklarla tekrarlanır. Son olarak 2010 yılında başlatılan ithalatın öncesinde ve sonrasında yaşananlar ve yapılanlar da, birçok açıdan daha önceki dönemlerin bir benzeridir⁴. Bu dönemin en önemli farkı, 2010 yılının ikinci yarısına yakın başlatılan besilik ve kasaplık hayvan ile et ithalatının, Cumhuriyet döneminin bu alanda en uzun süren ve en fazla kaynak aktarılan dış alımı olmasıdır. Öyle ki, 2010 yılından 2017 yılı sonuna kadar, sığır (kasaplık ve besilik), koyun-kuzu (kasaplık) ve sığır eti için harcanan döviz 4.4 milyar doları aşmıştır (Çizelge 1). Üstelik bu zaman diliminde ithalat hız kesmemiş, aksine artmıştır. Örneğin, 2017 yılı ithalat tutarı önceki 3 yılın toplamından da fazladır. Kısaca, besiciler ve kasaplar yüzünden arttığı ileri sürülen et fiyatını düşürerek, halka ucuz et yedirme iddiası ya da bahanesiyle, geçici bir süre için başlatıldığı ifade edilen ithalat 7. yılını tamamlamıştır. Ama söz konusu hedefe/hedeflere ulaşamamış, yani fiyatlar istenilen ölçüde de getirilememiştir (Çizelge 2).

*A.Ü. Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü

¹ <https://www.tarimdanhaber.com/haber/tarim-bakanligi/tarim-bakani-fakibaba-ithal-eti-ben-de-istemiyorum>

² <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/05/20160503-11.pdf>

³ <https://www.tarimdanhaber.com/haber/hayvancilik/hayvancilikta-kim-kazaniyor/>

⁴ http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/139506/Et_icin_ithalat_yetkisi_verildi.html

<http://www.milliyet.com.tr/tarim-bakani-eker-birleri-spekulasyon-yapiyor-ekonomi-1230140/>

<http://www.finansgundem.com/haber/ithalat-dumeni-et-balika-gecti/274211>

<http://www.gazetevatan.com/et-ucuzlayacak-302198-ekonomi/>

<http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/687289-ithal-etin-sagligina-bakan-teminati>

https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2011/01/14/toptan_et_60_lira_olsa_cikmazlardi

Çizelge 1. Türler itibariyle yıllara göre kasaplık veya besilik olarak ithal edilen hayvan sayısı (baş) ile sığır karkası miktarı (ton) ve bunların tutarı (Milyon Dolar)

YIL	Miktar				Tutar, Milyon Dolar				
	Sığır, Baş		Kasaplık Koyun-Kuzu, baş	Sığır eti, ton	Sığır		Koyun-Kuzu	Sığır eti	TUTAR
	Kasaplık	Besilik			Kasaplık	Besilik			
2010	118 578	1 443	234 699	50658	206.3	1.9	26.7	249.3	484.2
2011	164 360	227 871	1 446 573	110 731	303.2	252.6	147.5	511.9	1 215.1
2012	194 183	228 686	394 963	25 437	358.2	253.4	39.2	96	746.8
2013	28 869	130 897	65 720	6 141	44.4	151.3	6.7	24.3	226.6
2014	2 434	23 604	2 496	640	4.1	32.8	0.2	5.3	42.3
2015	0	154 194	0	17 574	0	164.4	0	104.9	269.4
2016	23 159	406 909	0	5 720	30.8	387.5	0	41.6	459.9
2017	96 493	653 873	236 210	18 879	161.6	709.9	32	85.3	988.8
TOPLAM	628 076	1 827 477	2 380 661	235 780	1 108.6	1 953.8	252.3	1 118.6	4 433.1

<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=24&param2=4&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5802>; adresinden sağlanan verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çizelge 2. Ankara Ticaret Borsasında yıllık ortalama dana karkas fiyatı ve fiyat indeksi (2009 yılı ortalama fiyatı=100 olduğunda)

Yıllar	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Fiyat, TL/kg	11.1	15.7	14.1	14.5	15.4	18.4	22.7	24.6	25.9	25.5
İndeks	100	141.2	126.9	130.7	138.8	165.3	204.4	221.2	232.6	229.6

http://borsa.tobb.org.tr/fiyat_sorgu2.php?ana_kod=8&alt_kod=812

ESK'NİN KIYMA VE KUŞBAŞI SATMASI

Son dönemlerde ESK görece daha düşük fiyatla, sadece kendi mağazalarında et satmakla yetinmemiş, Sayın Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı, Türkiye'nin 81 ilinde satış yerleri olan 2 perakendeci

firmanın yaklaşık 13 bin şubesinde 14.5 TL'ye yarım kg kıyma, 15.5 TL'ye de yarım kg kuşbaşı satışını başlattıklarını duyurmuştur. Sayın Bakan bu açıklamasına “*Yani fakir fukaramız da et yiyecek. En tabii hakkı. 50 lira bir eti, hakikaten fakir, fukara yiyemiyor. Bunu düşünmemiz lazım. Bunu yaparken de üreticiye saygı duyuyoruz. Onun da kazanması gerektiğine inanıyoruz ve bu dengeleri gözeticeğiz inşallah*”⁵ cümlelerini de eklemiştir. Sayın Bakanın son derece iyi niyetle verdiği bu demecin gündeme taşıyacağı bazı sorular vardır:

- Fakir fukaranın bundan sonra tüketeceği et Sayın Bakanın 50 TL dediği et ile aynı mıdır?
- Et bu fiyattan satılmadan fakir fukaranın aylık tüketimi kaç kg idi, bu fiyatlarla kaç kg olması beklenmektedir?
- Et Süt Kurumu bu uygulamayı kaç ay, ya da kaç yıl sürdürecektir? Bu uygulamadan vazgeçilmesi için iç piyasa fiyatının kaç lira olması gerekmektedir?
- Bu fiyatlar geçerli olduğunda kıyma ve kuşbaşı satın alabilecek dar gelirli sayısı için bir tahmin var mıdır?
- Et ve Süt Kurumunun bu yolla değerlendireceği kemiksiz et, karkas veya canlı hayvandan pazarlayacağı kıyma ve kuşbaşı daha aşağı fiyatlarla satılamaz mı?
- İki mağazanın şubelerinde satılacak kıyma ve kuşbaşının hazırlanacağı et ve/veya karkasın ortalama fiyatı nedir? Örneğin ithal karkas 18.5 TL/kg olduğunda, bir kg karkastan üretilen kıyma ve kuşbaşının sağladığı net gelir de 21.5 TL olsa, aradaki kazanç (satılan karkasın 6 bin ton/ay veya 10 bin ton/ay olmasına bağlı olarak 18 ya da 30 milyon TL/ay) nasıl değerlendirilecektir?
- Satılan kıyma ve kuşbaşı paketlerinin üzerinde “*Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ilgili kuruluşu Et ve Süt Kurumu tarafından temin edilen karkas etlerden üretilmiştir*” ifadesi yer alırken, bunların denetim ve kalitesinden hangi kurum/kurumlar sorumlu olacaktır?

Yukarıdakilere benzer soruların sayısı artırılabilir. Ama hiç olmazsa bu sorulara net ve inandırıcı cevaplar vermek veya bulmak, azından birçok konudaki tereddüdü ortadan kaldıracaktır.

ÜRETİCİ VE TÜKETİCİ FİYATI

Sayın Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı, fiyatların düşürüleceğini vurgulayarak kıyma için 29 TL, kuşbaşı için de 31 TL satış fiyatı açıklamıştır. Yalnız bu fiyatların her yerde geçerli olmayacağı, sadece iki market zincirinde satılacak kıyma ve kuşbaşı etin bu fiyatlarla pazarlanacağı bildirilmiştir. Kıyma ve kuşbaşı fiyatları düşürülürken ESK, Haziran 2017’de 21.0 TL/kg olarak belirlediği⁶ yağsız kesim karkas fiyatını Eylül 2017’de 25.0 TL/kg’a, Şubat 2018’de de 25.5 TL/kg’a yükseltmiştir⁷. Bir başka ifadeyle, ESK iç piyasadan satın alacağı karkas fiyatını artırırken, karkasın büyük bir bölümünü oluşturan kıyma ve kuşbaşı fiyatını düşürmüştür. Bu koşulla yapılan alışverişin, yani 25 TL/kg’a karkas alıp 29 TL’ye kıyma 31 TL’ye kuşbaşı satmanın, ticari bir açıklaması olmaz. ESK muhtemelen söz konusu kıyma ve kuşbaşısını ithal edilen karkas ya da kemiksiz etten hazırlatacaktır. İthal edilen kasaplık sığırlardan elde edilecek karkasların da bu amaçla kullanılması şaşırtıcı olmamalıdır.

ESK’nın, dar çerçeveli olduğu söylene de, piyasaya bu şekilde müdahalesi, bir yanda devlet destekli et ticareti yapanlar, diğer tarafta da mevcut koşullarda ayakta kalmaya çalışanlar olmak üzere iki grup oluşturmaktadır. Devlet destekli ticaret yapanlar hem bu ticaretin sürmesini hem de kazançlarının daha da artmasını isteyeceklerdir. Bu isteklerin bir bölümünün bile karşılanmaya çalışılması, bir yandan ithalatın süreklilik kazanmasına, diğer yandan yerli üreticilerin kaygılarının iyice büyümesi ve kamuya olan güvenin gittikçe sarsılmasına yol açabilir.

KİŞİ BAŞINA NE KADAR ET DÜŞER?

Kıyma ve kuşbaşı satışı için sözleşme yapılan iki markete ayda 6 bin ton karkas verileceği, eğer bu yetersiz kalırsa verilecek miktarın 10 bin tona çıkarılacağı açıklanmıştır⁸. Bu miktarlarda karkastan elde

⁵ <http://www.haberturk.com/gida-tarim-ve-hayvancilik-bakani-esref-fakibaba-ucuz-et-satisiyla-ilgili-aciklamalarda-bulundu-1699785-ekonomi>

⁶ <https://kayseri.tarim.gov.tr/Menu/98/Karkas-Kg-Fiyatlari>

⁷ <https://www.esk.gov.tr/tr/11931/Alim-Fiyatlari>

⁸ <http://www.aksam.com.tr/guncel/ucuz-et-satan-marketler-bim-ve-a101-ucuz-et-fiyatları-kıyma-kusbasi-ne-kadar/haber-677352>

edilecek toplam etten yaklaşık 80 milyonluk Türkiye’de kişi başına düşen miktar yılda 0.747 kg veya 1.245⁹ kg kadar olur. Bu da Türkiye’de 14.7 kg olarak hesaplanan kişi başına karkas üretiminin 15.6 kg veya 16.2 kg’a çıkması demektir. Bu miktardan düşük gelirli kesimin payına ne düşeceği ve hedef kitlenin bunu satın alacak mali gücünün olup olmadığı da tartışılabilir. Gerçekten de kıyma ya da kuşbaşı fiyatlarında 3-5 TL azalma sağlamış olmanın kime ya da kimlere nasıl katkısı olacağı da sorgulanmalıdır. Örneğin, 34 TL/kg fiyat ile bir ayda 1 kg kıyma satın alan 4 kişilik bir aile, aynı paraya şimdi, yaklaşık 1.172 kg kıyma alabilir. Bu da kişi başına ayda yaklaşık 43 gram artışa denk gelir.

Sıklıkla dar gelirlinin et yemesine vurgu yapılarak, bu uygulamaya bir sosyal yardım havası da verilmeye çalışılmaktadır. Eğer amaç bu ise, daha kolay, daha akılcı ve hedef kitleye ulaşma ihtimali daha yüksek yollar bulunabilir. Örneğin bu durumda, sadece sığır eti değil, yumurta, süt, süt ürünleri, hatta tavuk eti de gündeme gelmelidir. Böylece yeterince beslenemeyen kesimin, öncelikle çocukların beslenmesine, aynı bütçeyle, daha fazla katkı sağlanabilecektir. Protein oranı kıymada %18.5, yumurtada %13.0, sütte %3.3 kabul edildiğinde, bu ürünlerden sağlanacak 10 gram hayvansal proteinin parasal tutarı, sırasıyla 1.60 TL, 0.55 TL ve 0.85 TL olarak hesaplanır¹⁰. Böyle bir girişim, yani öncelikle süt ve yumurta dağıtımı, kişi başına hayvansal protein üretimi AB ülkeleri ortalamasının %60’ı kadar olan¹¹ Türkiye için, çok daha yararlı olacaktır.

Özetle bu uygulama mevcut haliyle düşük gelirli ailelerin daha iyi beslenmelerine ciddi bir katkı sağlamaz. Ayrıca bu yol ve fiyatla piyasaya verilen et ya da karkas yerli üretim de değildir. Yani Türkiye’nin düşük gelir grubuna et yedirmek, ya da üretim açığını kapatmak iddiasıyla yürüttüğü bu uygulama tamamen ithalata dayanmaktadır. Bu nitelikli bir ithalat ise; ihracatçı ülkelerin üreticileri başta olmak üzere; uluslararası canlı hayvan ve et nakliyatçıları ile ithalatçıları ve et hazırlama işletmelerine kaynak aktarmanın ötesinde bir sonuç doğurmaz. İthal etin dağıtım biçimi, yani satışın iki marketin şubelerinden yapılması da, kar söz konusu olmasa bile, bu marketlerin müşteri varlığının ve bilinirliğinin daha da artmasına katkı sağlar.

İŞLENEN KARKASIN DEĞERİ VEYA SATIŞ FİYATI

Bonfile, kontrfile, rosto, pirezola vb. değerli etlerin ortalama fiyatı ile ambalaj ve ulaşım dâhil, et hazırlama maliyeti bilindiğinde, ilan edilen fiyatlarla pazarlanan kıyma ve kuşbaşının üretileceği sığır karkasının parasal değeri tahmin edilebilir. Yukarıdaki unsurlara ek olarak karkasın fiyatı da biliniyorsa, bu işin ortaya çıkaracağı kazancın hesaplanması da mümkündür. Böyle bir hesaplama için normal bir dana karkasında kemik oranı (parçalama kaybı dâhil) %17, kıymalık et oranı %43, kuşbaşı et oranı %16, değerli etlerin oranı da %24 kabul edilebilir. Bu değerler ESK’nın parçalama yönetmeliği¹² ile Kale (2008) tarafından hazırlanan doktora tezinde¹³ elde edilen sonuçlara oldukça yakındır. Hatta değersiz kabul edilen kemik ile ve parçalama kaybının toplamdaki payı (%17), her iki kaynakta yer alandan da büyüktür.

Karkas parçalarının yukarıdaki kaynaklarda belirtilen oranları ile bu parçaların ESK satış fiyatları esas alındığında bir kg karkasın satış değeri yaklaşık 28.3 TL/kg olarak hesaplanmaktadır. Değerli etlerin fiyatı 42 TL kabul edilip¹⁴, burada öngörülen oranlar dikkate alındığında ise elde edilen rakam 27.5 TL/kg, yani öncekinden daha küçüktür. Bunlar elbette net gelir değildir. Net geliri elde etmek için toplam satış gelirinden katma değer vergisi (KDV) yanında karkası kemiksiz hale getirmek, bundan kuşbaşı ve kıyma yapmak, bu parçaları ambalajlamak ve satış noktalarına ulaştırmak için yapılan harcamalar ile bu işleri yapanların kazançlarını da düşmek gerekir. Sözü edilen harcamaların toplam tutarı (vergiler dâhil), “*et hazırlama maliyeti (EHM)*” olarak adlandırılmış ve bu çalışma için değeri 1.5 TL/kg_karkas olarak kabul edilmiştir.

İTHAL KARKASTAN ÜRETİLEN KIYMA VE KUŞBAŞI SATIŞINDAN KİMLER KAZANÇLI?

ESK, ithal edilen karkastan üretilen kıyma ve kuşbaşının satışında farklı stratejiler izleyebilir. Bunlardan ilk akla gelen, Kurum tarafından temin edilen karkasın işlenmesi ve elde edilen tüm ürünlerin paketlenerek satış noktalarına transferi işini ihale edip, bu hizmetlerin karşılığını para olarak ödemektir. İkinci yol da

⁹ Karkasın %17 sinin kemik olduğu kabul edildiğinde 1.245 kg et elde etmek için 1.5 kg karkasa ihtiyaç vardır.

¹⁰ Kıyma fiyatı 29.0 TL/kg, yumurta fiyatı 0.4 TL/adet ve süt fiyatı 2.75 TL/kg kabul edilerek hesaplanmıştır.

¹¹ <http://www.fao.org/faostat/en/#data/CL>

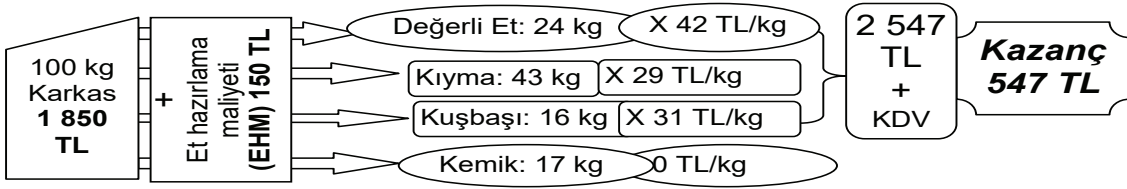
¹² <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Goster/44603>

¹³ Kale M.Ç. 2008. Et ve Balık Ürünleri Anonim Şirketi Kombinalarında Sığır Etinin, Karkas veya Parçalanmış Et Olarak Sürümünün İşletme Gelirine Etkisi (Doktora Tezi) <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/27774/tez.pdf>

¹⁴ ESK fiyatları ve oranları esas alındığında, değerli et grubuna giren bütün parçaların karkastaki payı %24, ortalama fiyatı da 42 TL/kg olarak hesaplanmaktadır

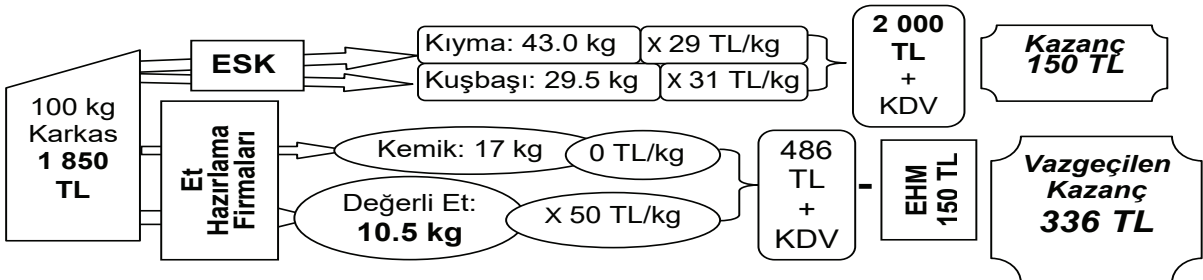
kıyma ve kuşbaşı hazırlayacak firmalara (tedarikçilere) karkası teslim edip, bundan üretilen belirli miktarda kıyma ve kuşbaşı etin satış noktalarına teslim edilmesini istemektir. Her iki durumda da karkasın işlenmesi, paketlerin hazırlanması ve satış noktalarına ulaştırılması ile bunları yapacak kişi ya da kurumların karları toplamı (EHM) eşit kabul edilebilir.

Bu iki stratejiden ilki Şekil 1’de, ikincisi de Şekil 2’de özetlenmiş, her ikisinin sonuçları da Çizelge 3’te bir araya getirilmiştir. Şayet Türkiye’ye gümrük vergisiz ithal edilen karkasın ESK’ya maliyeti 18.5 TL/kg¹⁵, tedarikçilerin kazancı dâhil et hazırlama maliyeti (EHM) 1.5 TL/kg_karkas, kuşbaşı ve kıyma fiyatı arasındaki fark 2 TL/kg, değerli etlerin fiyatı da 42 TL/kg kabul edilirse, kıyma ve kuşbaşının karsız satış fiyatları, KDV dahil, sırası ile 19.0 ve 21.0 TL/kg kg/TL olarak hesaplanır¹⁶. ESK, 18.5 TL/kg’a mal ettiği karkastan ürettirdiği kıyma, kuşbaşı ve değerli etleri, yukarıda hesaplanan fiyatlar, yani 19, 21 ve 42 TL/kg yerine, günümüzde olduğu gibi, 29, 31 ve 42 TL/kg’a sattığında, satış masrafları hariç, 100 kg karkastan yaklaşık 547 TL kazanç sağlıyor olmalıdır¹⁷ (Şekil 1). Şayet karkas maliyeti 18.5 TL/kg’dan fazla ise, hem bunun nedenleri açıklanmalı hem de karkas fiyatındaki bir birimlik artışın kıyma ve kuşbaşı fiyatına 1.8 olarak yansıtacağı bilinmelidir. Yani karkas fiyatı 18.5 TL yerine 19.5 TL olduğunda kıyma fiyatı da 29 TL yerine 30.8 TL/kg olacaktır.

Şekil 1. ESK'nın, 100 kg karkas için 150 TL et hazırlama ücreti ödeyip tüm ürünleri (kıyma kuşbaşı ve değerli etler) kurum adına satması halinde elde edeceği kazanç (TL/100 kg_karkas)

Basında yer alan haberlerden anlaşıldığına göre ESK ikinci stratejiyi benimsemiş ve tedarikçilere vereceği karkasın %72.5'i kadar paketlenmiş kıyma ve kuşbaşının satış noktalarına teslimini sağlayan bir anlaşma yapmıştır¹⁸. ESK'ya 100 kg karkasa karşılık teslim edilecek 72.5 kg et, örneğin 43 kg'ı kıyma, 29.5 kg kuşbaşı, satıldığında Kurumun sağlayacağı vergisiz net gelir yaklaşık 20.0 TL/kg_karkastır (Şekil 2). Karkas maliyeti 18.5 TL/kg ise, kurumun kazancı da 20.0-18.5=1.5 TL/kg_karkas olarak hesaplanır. Yani bu yolu benimseyen kurum ilk stratejiye göre yaklaşık 4 TL/kg_karkas (=5.47-1.50) daha az gelir elde eder. Kısaca, kurumun vazgeçtiği kazanç; piyasaya verilen karkasın 6 bin ton/ay veya 10 bin ton/ay olmasına bağlı olarak 24.0 - 40.0 milyon TL/ay arasında değişir.

Şekil 2. ESK'nın, aracı firmaya verdiği 100 kg karkasa karşılık 72.5 kg et (kıyma ve kuşbaşı) satması veya sattırması halinde elde edeceği kazanç (TL/100 kg_karkas)

¹⁵ TÜİK veri tabanında 2017 yılında ithal edilen taze soğutulmuş çeyrek karkasın fiyatı yaklaşık 4.5 \$/kg'dır.

¹⁶ Karkasta değerli etlerin payı %24, fiyatı 42 TL/kg, kıyma oranı %43, Kuşbaşı oranı %16 alınmıştır.

¹⁷ Toplam tutar-EHM-Karkas tutarı=2547-150-1850=547

¹⁸ <http://www.hurriyet.com.tr/ucuz-eti-bulmak-neredeyse-imkansiz-40647620>

Kurum verdiği karkasın %72.5'i kadar kıyma ve kuşbaşı alır, karkasta kemik oranı ve parçalama kaybı toplamı da %17 kabul edilirse, karkası işleyip kıyma ve kuşbaşını satış noktalarına ulaştıranlara (tedarikçilere) kalan miktar karkasın %10.5'i kadar değerli et olacaktır¹⁹. Tedarikçi bunu yaklaşık 50 TL/kg fiyatla satabilirse, 100 kg karkastan sağlayacağı toplam gelir 525 TL, KDV düşülmüş gelir de 486 TL olur. Eğer 100 kg karkas için et hazırlama maliyeti (bu işi yapanların kazancı dâhil) 150 TL kabul edilirse, oluşan fazladan kazanç 336 TL/100kg_karkas olarak hesaplanır. Ayda 6 bin ton ya da 10 bin ton karkas işlenmesine bağlı olarak bunun tutarı da ayda yaklaşık 20.2 - 33.6 milyon TL'dir.

Çizelge 3. İki farklı anlaşmanın 100 kg karkas başına ESK'ya sağladığı net satış geliri (TL) ile piyasaya verilecek kıyma ve kuşbaşı miktarı, kg

Stratejiler	100 kg karkastan satılacak, kg			Et Hazırlama Maliyeti, TL	Net satış geliri (vergisiz), TL	Vazgeçilen* Kazanç, TL
	Kıyma	Kuşbaşı	Değerli Et			
1.Kıyma, Kuşbaşı ve Değerli Etleri Kurum Satar	43.0	16.0	24	150	~2 400	-
2.Basında yer alan anlaşma	43.0	29.5	-		2 000	~400

*Strateji 1 yerine Strateji 2'ye rāğbet edildiğinde, ESK'nun vazgeçtiği kazançtır.

SONUÇ

Bu çalışmada öngörülen kabuller ve basına yansıyan anlaşma esas alınarak yapılan hesaplamalara göre, ESK ayda yaklaşık 24 milyon veya 40 milyon TL kazançtan vazgeçmiş görünmektedir. Bu para iç piyasaya destek olarak yansıtıldığında, örneğin yerli üretim karkasa 1 TL/kg destek verildiğinde, bundan her ay yaklaşık 24 bin ton veya 40 bin ton karkas yararlandırılabilir. Bir başka ifadeyle bir danadan 275 kg karkas elde edildiğinde, her ay yaklaşık 90-145 bin baş sığıra destek vermek mümkün hale gelir.

Mevcut uygulama, yani ESK'nın uluslararası piyasalardan sağladığı ucuz karkastan elde edilen kıyma ve kuşbaşı eti görece ucuz fiyatla satışa sunması, kırmızı et piyasasında yer alan farklı kesimleri birbirlerinden kuşku duyar hale getirmektedir. Piyasada, besicilere besilik hayvan satanlar da dâhil, üretim sürecinde yer alanlar genellikle kazançlarından memnun değildirlir. Kazançlı çıkanlar, Türkiye'ye kasaplık ve besilik sığır ile et satan ülkelerin üreticileri, o ülkelerin ihracatçıları, nakliyeciler ve Türkiye'nin ithalatçıları ile bu işlere aracılık edenlerdir. Çok sayıda ithal hayvan edinip bunları besleyerek yüksek fiyatla satabilen besiciler de, memnun olanlar grubuna dâhil edilebilirler.

Gümrük vergisi düşürülerek, görece düşük maliyetle sağlanan karkas ve kasaplık hayvanın, değerinin çok üstünde satılması, bazı kesimlere kaynak aktarmakla kalmamakta, ülke üretiminde de büyük sorunlara yol açmaktadır. Piyasaya bu kadar kolay müdahale edilmesine rağmen ülke genelinde fiyatların gerilememesi (Çizelge 2), sadece yönetim becerisinin düşüklüğüne değil, sığır eti üretiminin oldukça yetersiz, hatta açıklanan değerlerin bile altında olmasına bağlanabilir. Son zamanlarda yetersiz sığır eti üretimini buzağı ölümlerinin fazlalığına bağlamak gibi bir anlayış geliştirilmektedir. Buzağı ölümü elbette üretimi azaltır. Ama Türkiye'nin üretim düşüklüğünü bu gerekçeye bağlamak; et üretiminin düşük olmasının sorumluluğunu üreticiye yıkmaktan, esas sorumluları gizlemekten, bu alana para aktarılmasını bekleyenlerin talebini karşılamaktan, kısaca gerçek çözümleri ötelemekten başka bir işe yaramaz. Ayrıca buzağı ölümlerinin yüksek olduğu bir popülasyonda sığır sayısının bir yılda %13.2, bir başka ifadeyle 2017 yılı sığır sayısının 2016 yılı sığır sayısına göre 2 milyona yakın artması ne düşük buzağı ölümü ne ithalat ne de türün biyolojik gerçekleriyle açıklanabilir. Yani hem bu rakamlar hem de bunlara dayalı olarak açıklanan üretim miktarları yeterince güvenilir değildir.

Aslında Türkiye'de buzağı ölüm oranının ne olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ama en azından son yıllarda ölüm oranının artmadığı, aksine azaldığı kabul edilebilir. Yani buzağı ölümlerinin olumsuz

¹⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/ucuz-eti-bulmak-nerede-ise-imbkansiz-40647620>; de yer alan haberde ESK yetkililerinin fire oranını %20 olarak açıkladıkları belirtilmektedir. Daha önce yapılan açıklamalardan bunun gerçekçi olmadığı anlaşılmalı. Özellikle soğutulmuş dana karkasında fire olarak açıklanan satılmayan bölüm %20'ye ulaşmaz. Aksine 300 kg veya daha fazla ağırlığa sahip dana karkaslarında fire bu çalışmada sözü edilen %17'nin altında da olabilir.

etkisi geçmişe nazaran daha düşüktür, denilebilir. Bu aşamada yapılması gereken, duruma bahane aramak değil, her ne pahasına olursa olsun, kırmızı et üretimini hızla artırmak ve ülkenin kısa sürede kendine yeterli, orta vadede de ihracatçı olmasını hedefleyip, bu hedefleri gerçekleştirmektir. Şimdilik bu hedeflere ulaşmanın önündeki en büyük engel, ithalatın bu kadar kârlı kılınması nedeniyle, iç üretimi artıracak önlemlerin savsaklanmasıdır. Farkında olarak ya da olmadan, pek çok kesim bu anlayışa hizmet etmektedir. Öyle ki, ithalatın bu denli büyümesine akılcı bir açıklama getiremeyenler artık “ithalatı bitirmek için daha çok ithalat” şeklinde özetlenebilecek bir anlayışa sığınmaktadırlar. Bu konuda yapılması gereken ilk iş, ithalatı işe yarar göstermek için istatistiklerde ülke sığır sayısını olmayacak şekilde yükseltmek değil, iç piyasaya yansımaları ne olursa olsun, kasaplık ve besilik sığır ile et ithalatını durdurmak olmalıdır.

TARIM MAKİNALARI VE TEKNOLOJİLERİNDE DIŞA BAĞIMLILIK

Prof. Dr. Ahmet Çolak*, Dr. Uğur YEGÜL*

Ekonomik tarımsal üretimin en önemli girdilerinden mekanizasyon, ileri teknolojilerin uygulanmasını ayrıca girdilerin etkin, zamanında ve ekonomik kullanımını sağlayarak verimlilik ve karlılığı artıran önemli bir unsurdur. Dünyada tarımda gelişen yeni kavramlar, akıllı tarım ve hassas tarım uygulamalarıdır. Teknoloji ve bilgi yoğun bu uygulamalarla değişken oranlı ve /veya azaltılmış girdi kullanımı mümkün olabilmektedir.

Etkili mekanizasyon planlaması ve uygulamalarıyla kazanılan önemli bir sonuç da çiftçilerin ve tarım işçilerinin çalışma koşullarının iyileşmesidir. Buna ek olarak, doğal kaynaklar korunmakta, tarımsal üretim hızlanmakta ve tarımsal üretimde önemli bir kapasite artışı sağlanarak, tarım ürünleri sadece geçimlik olarak üretilme olgusundan sıyrılarak ulusal ve uluslararası ekonominin önemli çıktılarından biri olmaktadır. Diğer yandan giderek iklim değişikliği faktörünün kıskacında yapılacak olan tarımsal uygulamaların zamansal yönetimi de ancak makine, otomasyon ve teknoloji kullanımıyla ideal olabilmektedir.

Tarım alanlarını daha sürdürülebilir olarak değerlendirmek, tarımsal üretim çeşitliliğini arttırmak ve bu doğrultuda da birçok farklı mekanik tasarımın yapıldığı, imal edildiği, geliştirildiği ve pazarlamasının, satışının ve işletilmesinin yapıldığı tarım makineleri sektörü imalat sektörünün yatırım malları üreten alt sektörlerinden biri olarak tanımlanabilmektedir.

Tarım makineleri imalat sektörü, temelde tarımsal mekanizasyon girdisi için; güç kaynağı, makine ve ekipmanların üretildiği sektördür. Avrupa Birliği içindeki ekonomik faaliyetlerin genel endüstriyel sınıflaması, tarım makineleri ve traktörler olarak iki dalda kodlanmış bulunmaktadır. Bir başka deyişle, bu sınıflama içinde tarım ile ilgili kurallar yanında endüstri kurallarının geçerli olduğu bir sektör konumundadır. Sektör bu tanıma uygun olarak, kendi içinde traktör ve tarım makineleri şeklinde iki dala ayrılmaktadır.

ÜLKEMİZDE TARIMSAL ÜRETİMDE VERİMLİLİĞİN DİĞER ÜLKELERLE KIYASLANMASI

Çizelge 1'de ülkeler bazında Ülkemizde tarımla uğraştığı düşünülen 5,8 milyon kişi ile yapılan tarımsal üretimin bazı gelişmiş ülkelerde kaç kişi ile yapıldığı, çalışan başına düşen tarımsal üretim, toplam üretim ve tarımsal istihdam'la ilgili bazı rakamlar görülmektedir.

Çizelge 1. Tarımsal Üretimle İlgili Bazı Kıyas Rakamları

Ülke	İstihdam, Tarım (%)	Toplam Üretim (Milyar \$)	Tarımda Çalışan (Bin Kişi)	Çalışan Başına Düşen Tarımsal Üretim (\$)	5,8 Milyon Kişinin Türkiye'de Yaptığı Üretim, Diğer Ülkelerde Kaç Kişi İle Yapılabilir? (Bin Kişi)
İngiltere	1,2%	14	360	38.836	1.596
Almanya	1,5%	26	593	43.874	1.413
ABD	1,6%	174	2.333	74.581	831
Kanada	2,4%	27	429	62.907	986
Hollanda	2,5%	15	213	70.423	880
Fransa	2,9%	46	787	58.455	1.061
Avustralya	3,3%	35	375	93.414	664
İtalya	3,7%	37	829	44.654	1.388
Japonya	3,7%	72	2.312	31.148	1.990
İspanya	4,4%	30	775	38.700	1.602
G. Kore	6,6%	27	1.646	16.402	3.780
Rusya	9,7%	68	7.046	9.650	6.425
Meksika	13,4%	40	6.735	5.940	10.439
Brezilya	15,3%	101	14.920	6.769	9.159
Türkiye	23,6%	61	5.796	10.524	-
Çin	34,8%	830	261.762	3.171	19.553
Endonezya	35,1%	127	38.797	3.273	18.940
Hindistan	47,2%	302	220.837	1.368	45.337

Veriler: Dünya Bankası, Tablo & Hesaplama: Çağdaş Şirin @sirincagdas

Çizelge 1'in incelenmesinden de anlaşıldığı gibi ne yazık ki ülkemizde tarımın iyi organize edildiğini söyleyemiyoruz. Verimlilik ve gelir gelişmiş ülkelerin çok uzağında görülüyor. Verimlilik ve gelir artışında dolayısıyla akıllı girdi yönetiminde önemli bir unsur olan tarım makinalarında 2015 Rakamlarıyla Dünya İthalatı (milyon \$) değerleri ve bu ithalatta Türkiye'nin konumu ise çizelge 2'de görülmektedir.

Çizelge 2. Tarım Makinalarında Dünya İthalatı (MAKFED, 2017).

SIRA	ÜLKE	DÜNYA HACMİ (Milyon Dolar)	TÜRKİYE'DEN (Milyon Dolar)	TÜRKİYE'NİN PAYI (%)
1	ABD	7.406	227,3	3,1
2	FRANSA	3.971	15,0	0,4
3	ALMANYA	3.917	29,3	0,7
4	KANADA	3.258	17,4	0,5
5	İNGİLTERE	2.303	1,8	0,1
6	AVUSTRALYA	1.513	9,2	0,6
7	HOLLANDA	1.506	4,1	0,3
8	BELÇİKA	1.478	1,6	0,1
9	POLONYA	1.350	4,2	0,3
10	RUSYA	1.346	19,0	1,4
11	DÜNYA TOPLAMI	52.417	708,0	1,4

Tarım makinaları ithalatında Türkiye makine sektörü içindeki sektörel dağılım değerlerinin 2008-2016 rakamlarıyla durumu da çizelge 3'de verilmiştir. Çizelge 3 incelendiğinde tarım makinalarında 2008 yılından 2016 yılına kadar iki kat bir artış olduğu gözlenmektedir.

Çizelge 3. Tarım Makinalarında Türkiye'ye Yapılan Dünya İthalatının Makine Sektörü İçindeki 2008-2016 Yılları Arasındaki Dağılımı ve Değişim (MAKFED, 2017).

Sıra	Makine Grubu	İthalat (Milyon \$) 2008	İthalat (Milyon \$) 2016
1	Diğer Makinalar ile Aksamları	2160	3069
2	İnşaat ve Madencilik Makinaları	1358	2071
3	Pompa ve Kompresörler	1687	1994
4	Metal İşleme ve Takım Tezgahları	1793	1738
5	Türbin Turbojet ve Hidrolik Silindir	639	1633
6	Tekstil Makinaları	1052	1338
7	Yük Kaldırma, Taşıma ve İstifleme	860	1283
8	Vanalar	743	1132
9	Endüstriyel Klima	821	955
10	Tarım Makinaları	380	670
11	Reaktör ve Kazanlar	476	658
12	Hadde ve Döküm Makinaları	562	614
13	Kauçuk ve Döküm Makinaları	507	581
14	Kauçuk ve Plastik Makinaları	465	577
15	Gıda Makinaları	295	543
16	Endüstriyel Isıtıcılar, Rulmanlar	368	372
17	Ambalaj Makinaları	295	367

Türkiye'deki makine sektörünün alt sektör dallarına göre ithalat ve ihracat durumları ile dış ticaret dengesi ise çizelge 4.'de verilmiştir.

Çizelge 4. Türkiye Makine Sektörünün Sektörel Bazda Dış Ticaret Dengeleri (TARMAKBİR; MAKFED, 2017)

Makine Grubu	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Fazla-Açık (Milyon \$)
Endüstriyel Klima	1541	955	586
Deri Makinaları	12	20	-8
Endüstriyel Yıkama ve Kurutma Makinaları	39	90	-52
Tarım Makinaları	603	670	-67
Motorlar	1	80	-79
Gıda Makinaları	481	577	-97
Büro Makinaları	18	209	-191
Reaktör ve Kazanlar	442	658	-216
Ambalaj Makinaları	123	367	-244
Rulmanlar	123	372	-249
Kağıt ve Basım Makinaları	64	367	-303
Hadde ve Döküm Makinaları	285	614	-329
Endüstriyel Isıtıcılar	111	543	-432
Kauçuk ve Plastik Makinaları	146	581	-435
Vanalar	445	1132	-687
Tekstil Makinaları	511	1338	-827
Yük Kaldırma, Taşıma ve İstifleme	229	1283	-1054
Metal İşleme ve Takım Tezgahları	651	1738	-1087
Türbin, Turbojet ve Hidrolik Silindir	436	1633	-1197
İnşaat ve Madencilik Makinaları	844	2071	-1227
Pompa ve Kompresörler	685	1994	-1309
Diğer Makinalar İle Aksamları	793	3069	-2276

• Her ne kadar ihracatta da 2008-2016 yılları arasında bir artış söz konusu ise de yine de dış ticaret dengesindeki negatif durum düşündürücüdür. En çok ithalat yapılan ülkeler sırasıyla İtalya, Hindistan ve Fransa'dır. Pazar olduğumuz bu ülkeler, teknolojiye yarışamayacağımız ülkeler değildir.

TARIM MAKİNALARI SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

(*TARMAKBİR, TUİK ve MAKFED VERİLERİYLE; **Türkiye makine sektörü içerisindeki durum)

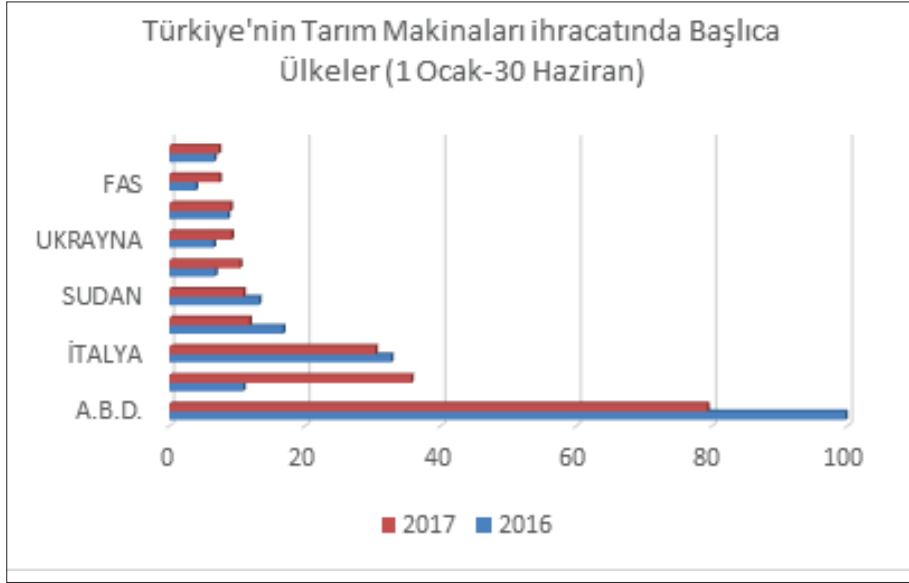
- 7,8 milyar TL Üretim Değeri ile 1'nci, %13,8 pay (2016),
- 1,7 milyar TL Yaratılan Katma Değerle 3'ncü, %11,5 pay (2016),
- 8,5 milyar TL Fabrikadan Net Satış Değeriyle 2'nci, %13 pay (2016),
- 2,8 milyar \$ İç Pazar Hacmi ile 4'ncü, %8,4 pay (2016),
- 164,9 Sanayi Üretim Endeksinde 5'nci, %11,5 pay (2016), [2010=100]
- 18.654 kişi Çalışan Sayısı ile 3'ncü, %8,6 pay (2016),
- 805 milyon TL Faaliyet Karlılığıyla 4'ncü, %16 pay (2015),
- 1.152 firma Girişim Sayısı ile 2'nci, %8,8 pay (2016),

- 1729 milyon TL'lik katma değer (2016),% 7 İhracattaki Payı ile 5'nci (2016),
- İthalatta 290 milyon \$'lık artışla sektörün 7. Alt kolu,
- İthalatta % 3.3 payla sektörün 10. Alt kolu,
- Dış ticaret dengesinde -67 milyon \$ ile 4. Sırada,
- Dünya Makine ihracatı içinde %1,19 payla 5. Sırada,
- Tarım Makinaları ithalatında parça ve aksam ithalatının payı % 5,4'dür.
- 223 milyon \$ 2008-2016 Döneminde İhracatı En Çok Artan Sektörlerde 3'ncü (2016),
- 616 milyon \$ İhracat hacmiyle 5'nci (2016), *339 milyon \$ traktör (%45), 277 milyon \$ ekipman (%35), 150 milyon \$ traktör aksam ve parçaları (%20), toplam ihracat hacmine dahil edilmemiştir.

Çizelge 5'de traktör ve ekipman gruplarının ihracat rakamları ve Pazar olan ülkeler görülmektedir. 2016 yılı itibariyle sevindirici olan görünüm, 2017'de ne yazık ki belirgin biçimde azalmıştır (şekil 1).

Çizelge 5. Tarım Makinaları Sektörü İhracat Pazarları ve Rakamları (TARMAKBİR,2016)

TRAKTÖR GRUBU	PAYI (%)	EKİPMAN GRUBU	PAYI (%)
ABD	% 48	CEZAYİR	% 7,1
İTALYA	% 15	AZERBAYCAN	% 7
SUDAN	% 2,7	IRAK	% 6,9
AVUSTURALYA	% 2,1	İRAN	% 5,6
G.AFRİKA	% 1,8	RUSYA	% 5,2

Şekil 1. Türkiye'nin Tarım Makinaları İhracatında Başlıca Ülkeler (MAİB,2017).

TRAKTÖR GRUBU

Traktör grubunda yaklaşık otuz firma, kırka yakın sayıda markayı temsil etmektedir. Bunlardan 8 adedi imalatçı vasfıyla, değişik yerli katkı oranlarıyla sektörde yer almaktadır. İmalatçı vasfı olan traktör firmalarının çalışan sayısı yaklaşık 5.000'dir. Üç firmanın kendi üretimlerine yönelik motor üretim tesisi mevcut olup, yerli marka altında üretim yapmakta olanların pazar payları %25'dir (2016). Lisanslı üretim yapan firmalarla birlikte yerli traktörlerin son 5 yıldaki pazar payı ortalaması %76'dır.

Çizelge 6. 1995-2016 Yılları Arası Türkiye Traktör Pazarı (TÜİK, TARMAKBİR, 2017)

Yıllar	Adet	Yıllar	Adet
1995	43706	2006	39706
1996	49297	2007	34399
1997	54731	2008	27022
1998	53922	2009	13758
1999	22964	2010	36072
2000	29365	2011	60466
2001	11457	2012	50320
2002	6810	2013	52285
2003	16636	2014	59458
2004	29583	2015	66788
2005	34996	2016	70178

Çizelge 7. Türkiye Traktör İmalat Verileri (TÜİK)

Yıllar	İmalat	Yıllar	İmalat
1992	22011	2005	41502
1993	33601	2006	44386
1994	25817	2007	37623
1995	44482	2008	28751
1996	54819	2009	17762
1997	58736	2010	39134
1998	61868	2011	62250
1999	27867	2012	53982
2000	37938	2013	56407
2001	15052	2014	64342
2002	10840	2015	66615
2003	29761	2016	66915
2004	42511		

Çizelge 7'deki imalat verileri imalat olarak verilmiş olsa da uygulamada bu rakamların trafiğe tescil ettirilen traktör sayıları olduğu sektör tarafından bilinmektedir. Çizelge 8'de ise ihracat verileri yer almıştır.

Çizelge 8. Traktör ihracat verileri (TÜİK, TARMAKBİR,2017)

Yıllar	Adet	Değer (ABD Doları)	Yıllar	Adet	Değer (ABD Doları)
2001	3791	30.621.000	2009	9337	178.697.000
2002	4554	38.767.000	2010	10000	195.428.000
2003	12664	156.737.000	2011	10719	219.413.000
2004	10376	147.129.000	2012	16191	324.849.000
2005	8361	123.938.000	2013	15372	340.679.000
2006	9871	147.903.000	2014	17739	434.241.000
2007	9376	159.501.000	2015	17533	374.472.000
2008	10766	221.535.000	2016	15767	338.701.000

Çizelge 9. Türkiye Tarım Makinaları (Ekipman) İhracatının Yıllara Göre Değişimi (TÜİK, TARMAKBİR, 2017)

Yıllar	Değer (ABD Doları)	Yıllar	Değer (ABD Doları)
2001	26.444.000	2009	140.603.000
2002	22.703.000	2010	165.586.000
2003	32.237.000	2011	204.173.000
2004	52.270.000	2012	237.470.000
2005	71.501.000	2013	263.932.000
2006	93.975.000	2014	299.909.000
2007	135.719.000	2015	287.113.000
2008	178.159.000	2016	277.468.000

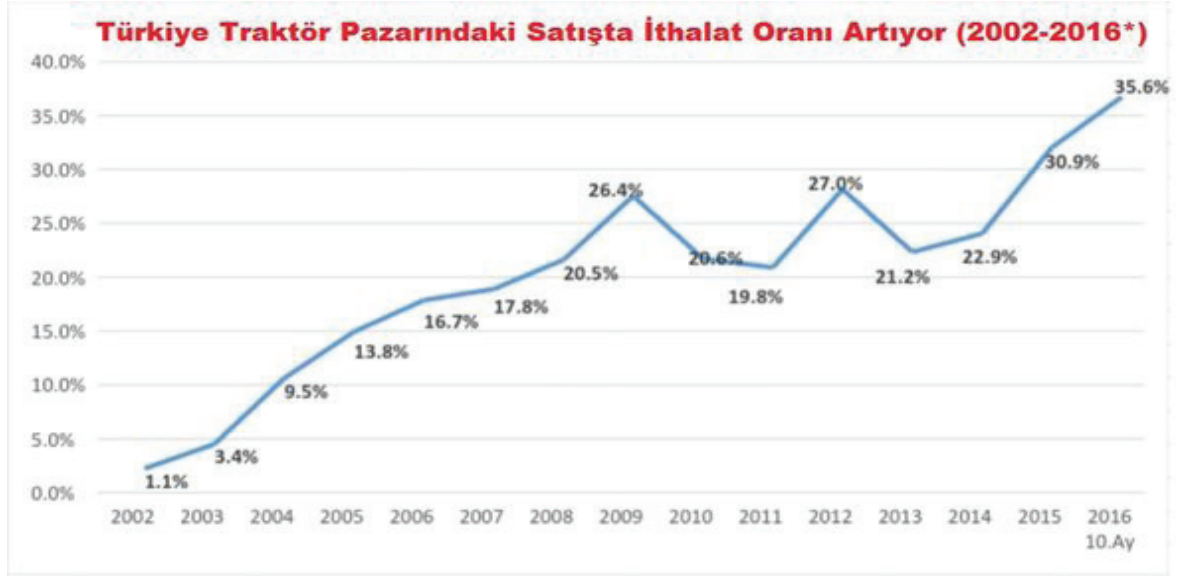
Çizelge 10. Türkiye Tarım Makinaları (Ekipman) İthalatının Yıllara Göre Değişimi (TÜİK, TARMAKBİR, 2017)

Yıllar	Değer (ABD Doları)	Yıllar	Değer (ABD Doları)
2001	41.983.000	2009	144.668.000
2002	35.178.000	2010	255.524.000
2003	47.081.000	2011	407.618.000
2004	121.979.000	2012	408.722.000
2005	218.143.000	2013	473.276.000
2006	278.626.000	2014	352.219.000
2007	263.223.000	2015	312.940.000
2008	216.843.000	2016	300.209.000

Çizelge 8, 9 ve 10 birlikte incelendiğinde gerek ithalat gerekse ihracatta dalgalanmalar görülmektedir. Bu dalgalanma tarım makinaları ve traktör üretiminde politika ve organizasyonda eksiklikler olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Çizelge 11. Türkiye Traktör ve Ekipman Dış Ticaretinde Grup Payları

Makine tanımı GTİP	İhracat	Yüzde	Traktör Hariç Yüzde	İthalat	Yüzde	Traktör Hariç Yüzde
Sulama Ekipmanları	11703	1,9	4,2	19443	2,8	6,5
İlaçlama Ekipmanları	14603	2,4	5,3	8033	1,2	2,7
Sulama ve İlaçlama Aksam-Parça	8005	1,3	2,9	28959	4,2	9,6
Yükleyiciler	266	0	0,1	4465	0,6	1,5
Toprak İşleme, Ekim, Gübreleme ve Bitki Bakım Ekipmanları	81424	13,2	29,3	18806	2,7	6,3
Hasat, Harman, Biçme, Balya ve Sınıflandırma Ekipmanları	60243	9,8	21,7	176419	25,6	58,8
Süt Sağma Ekipmanları	17094	2,8	6,2	12970	1,9	4,3
Diğer Tarım Makinaları	75951	12,3	27,4	28234	4,1	9,4
Tarımsal Römork	6900	1,1	2,5	169	0	0,1
Traktör	338771	55		390224	56,5	0
Eİ Traktörü	1279	0,2	0,5	2711	0,4	0,9
Toplam	616169			690433		

Şekil 2. Traktör İthalatındaki Artış (Donat, 2017)

2016'nın ilk 10 ayındaki verilere bakıldığında Türkiye'de ithal traktörün toplam satış içindeki payı yüzde 36'ları buluyor. Bunun ekonomik karşılığı ise yaklaşık 400 milyon dolarlık ithalata denk geliyor (Donat,2017).

TRAKTÖR SEKTÖRÜNÜN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Traktör Satışları Suni Değildir

Son yıllarda 50 bin- 60 bin adet düzeyinde seyreden traktör satışları normal satışlardır. Toplam traktör parkı 1 milyon 750 bin adete ulaşmış olmakla birlikte, 2,5 -2,7 milyon çiftçi ailesinin varlığı dikkate alındığında çiftçilerimizin %70'inde traktör mevcut olup, traktörü olmayan 1 milyon çiftçimiz bulunmaktadır. Traktörün ömrünü 40 yıl olarak dahi varsaysak, parkın kendini yenilemesi için 40 bin traktör gerekir.

Traktör ithalatına uygulanan %20 gümrük vergisi

2017 yılında Avrupa Birliği haricindeki ülkelerden komple traktör ithalatına %20, motor ve transmisyon gibi komponent ithalatına %10 civarında gümrük vergisi uygulaması başlamıştır. Bu yerli üretimi korumak açısından faydalı bir uygulamadır. Ancak bazı ithalatçılar göstermelik bir montaj hattı ile bu ürünleri demonte olarak ithal edip basit montajını Türkiye'de gerçekleştirerek haksız bir "yerli üretim" imajı oluşturma ve bu uygulamadan kazanç arayış yolundadır.

Sübvansiyonlu kredilerden sadece yerli üretimin istifade etmesi

Ziraat Bankası aracılığıyla traktör ve tarım makineleri alımına uygulanan %50 faiz sübvansiyonlu krediler %50-60'dan az olmamak üzere belli oranda yerlilik oranını tutturmuş ürünlere uygulanmalıdır.

Hurda traktör teşviki

Traktör parkımızın yaş ortalaması 25 yıl olup parkın yarısı 25 yaşın üzerindedir, 35 yaşın üzerinde 500 bin traktör mevcuttur. Hurda traktör teşvikinin bir an önce çıkması çiftçimizin ve ülkenin yararına olacaktır.

Devreden KDV alacakları

%18 KDV ile mal alıp, %8 ile ürün satmak bir finans yükü oluşturmaktadır. İmalatçıların kullandığı hammadde, yarı mamül veya parçalarda KDV oranının %8'e inmesi önemli katkı sağlayacaktır. İthalatçı firmalar tarafından başta traktör olmak üzere ithal tarım makineleri Türkiye'ye % 8 KDV ile getiriliyor ve iç pazarda da %8 KDV ile satılıyor. Haliyle bu durum, ithalatçı şirketler açısından en ufak bir alacak yükü taşımıyor. Buna karşın yerli ve milli üretim adına elini taşın altına koyan sanayici ise üretim için gereken girdiyi % 18 KDV ödeyerek alırken, ürettikleri traktör ve diğer tarım makinelerini % 8 KDV ile satıyor. Hatırlanacağı üzere çiftçinin modern tarım aletlerine ulaşmasını kolaylaştırmak amacıyla

hükümet 2008 yılında başta traktör olmak üzere bazı ürünlerin KDV'sini % 18'den % 8'e indirmişti. Söz konusu uygulamaya göre, yıl boyunca alış ve satış KDV oranları farkı nedeni ile biriken alacak, ancak 1 sonraki yılın Mart ayında talep edilebiliyor ve oldukça uzun kontrol ve prosedürlerden sonra ancak yıl sonuna doğru üreticiye ödenebiliyor. Tarım makineleri üreticilerinin 2015 yılı itibari ile indirilmiş orandan kaynaklanan KDV alacakları 750-800 milyon TL seviyesinde olduğu izlenmişti. Bu durumun özellikle yerli üretim yapmaya çalışan şirketler açısından önemli bir finansal yük teşkil ediyor.

Motor Emisyonu

Önümüzdeki bir-iki yıl içerisinde bazı güç segmentlerinde doğrudan Stage IV'e geçiş öngörülüyor. Traktör imalat sektörü buna hazır değil. Stage IV teknolojisi dünyada yaygınlaşmadan bu kademeye geçiş kendimizi birkaç ülkeye teslim etmekten başka bir amaca hizmet etmez.

Eğitim

Yerli traktör üreticilerinin hemen hemen tamamında Ar-Ge merkezleri mevcut, burada çalışanlara yönelik olmak üzere üniversitemizde lisans üstü eğitimde traktörle ilgili programlar açılabilir yada daha kısa süreli sertifika programları oluşturulabilir.

Firma Sayısının Fazlalığı

FRANSA 180 imalatçı ~8 milyar € pazar hacmi + ~2,6 milyar € ihracat

ÇİN 2.300 imalatçı ~3,3 milyar € ihracat

ALMANYA 120 imalatçı ~7 milyar € pazar hacmi + ~8 milyar € ihracat

TÜRKİYE 1.152 imalatçı ~2,5 milyar € pazar hacmi + ~0,7 milyar € ihracat

Ekipman firmalarında çok farklı ölçekler söz konusudur. Bu kapsamda bünyesinde birkaç kişi istihdam eden firmaların yanı sıra, 700'den fazla çalışanı olan firmalar da mevcuttur. Bu heterojen dağılım; üretim hacmi, ciro, dış ticaret gibi konularda da mevcuttur. Sektörde bir firmada yetişen ustaların veya firma ortaklarının bir süre sonra ayrılarak maliyet odaklı ürün üretmek amacıyla yeni firma kurması neticesinde, yurt içi ve yurtdışı pazarlarda Türk malı imajı zarar görmekte ve haksız rekabet nedeniyle sektör olumsuz etkilenmektedir. Bu durum aynı zamanda küresel firmaların ortaya çıkmasını da geciktirmektedir. İşyeri açmak ve üretim yapabilmek için sektörel bazda standartlar, asgari kriterler getirilmesi (personel, ekipman vb.) veya farklı çözümler bulunması önemlidir. Firma işbirliklerini teşvik eden yasal düzenlemeler oluşturulmalıdır. Firmaların kümelenme ile bir araya gelmeleri daha fazla desteklenmelidir. Haksız rekabete sebep olan bir diğer unsur, denetim eksikliğidir. Var olan denetim mekanizmaları özerk hale getirilmeli daha da geliştirilmeli ve etkinleştirilmelidir. CE işareti denetimlerinde olduğu gibi yetkili akredite kuruluşlar yetkili olduğu konularda rastgele dönemlerde piyasaya sevk edilen makinaların, makinanın sahip olduğu belgelere (Deney raporları, tip onayları, ruhsatlar vs) uygunluğunu denetlemelidir.

Ancak bu denetimleri yapabilecek kuruluşların uluslararası akredite olması sağlanmalıdır. Önce firmaların teknik altyapıları ciddi biçimde yapılandırılmalı ve kalite kriterlerinde dünya standartlarına uygunluğuna evrimleşme konusunda gerekli destekler ve zorunluluklar sağlanmalıdır. Özellikle Üniversitelerin ve tarımla ilgili STK'ların buradaki önemi gözden kaçmamalıdır. Üniversiteler hem deneyleri yapan hem de denemesini yaptığı firmalara olumlu/olumsuz deney raporu düzenlerken aynı zamanda AR-GE hizmeti veren kurumlardır.

En Önemli Sorun "Sektörün Bakanlıkta Temsili"

Tarımsal üretimde girdilerin yaklaşık %20'si mekanizasyon girdisidir. Bu yüksek maliyet payına rağmen sektörün Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığında üst seviye bir hizmet birimine sahip olamaması ve bu kapsamda Bakanlıkta bir bütün olarak ele alınamaması, sektörün geleceğine ilişkin stratejisinden, tarımsal mekanizasyon desteklerine, test ve deney işlemlerinden, araştırma ve geliştirmeye kadar farklı birçok konuda koordinasyon ve işbirliği sorunlarına yol açmaktadır. Bakanlığın halen sekretaryasını yürüttüğü ve sektörün en önemli platformu olan Tarımsal Mekanizasyon Kurulu'nun bu sorunlara dikkat çektiği tavsiye kararları, geçmiş dönemlerde çeşitli makamlara iletilmiş olmasına rağmen, bugüne kadar bir gelişme kaydedilememiştir.

Çiftçinin Finansmanı

Tarımsal mekanizasyon yatırımlarına uygulanan, düşük faizli yatırım kredisi için cari faizlerden yapılan indirim oranı, %100 olmalıdır. Tarımsal mekanizasyon parkı son derece yaşlı olan üreticilerimiz, ihtiyacı olan tarım makinalarına uzun vadede, faizsiz kredilerle erişebilmelidir. Sübvansiyonlu kredilerin diğer bankalar üzerinden de eşit şartlarda verilmesi sağlanmalıdır. Çiftçilerin kredi limitlerinde mekanizasyon için pay ayrılmalıdır. İpotek ve teminat şartları hafifletilmelidir. Kredi temini için gerekli masraflar özellikle küçük ekipman kredisi için makul seviyelere getirilmelidir. Kredi alma sürecini olumsuz etkileyen faktörler elimine edilmelidir. Mekanizasyon için kredi limitleri artırılmalıdır. Öz kaynak katkı oranı (özellikle pahalı makinalar için) düşürülmelidir. Teminat çeşitliliği artırılmalıdır. Taşınır varlıkların rehni kanunu kapsamında, trafik tesciline tabi olmayan tarım makinaları için de ipotek sistemi getirilmeli, böylece üreticiden istenen teminatlar asgariye indirilmelidir.

HASSAS TARIM VE İLERİ TARIM TEKNOLOJİLERİNDE DURUM

Toprak Direnci Ya Da Toprak Sıkışmasını Baz Alarak Kullanılan Sensör Tipleri

Ülkemizde son yıllarda kullanılmaya başlanan ve dışarıdan temin edilebilen sensörler, fiyatlar 20000 TL ile 50000 TL arasında değişmektedir. Neredeyse tamamı ithaldir.

Toprağa Nüfuz Etmeden Kullanılan Sensörler

Tahıllarda Ve Üzümde Verim Ve Kalite Parametrelerinin İyileştirilmesi İçin Kullanılan Sensörler

Optik sensör, Green- seeker

Gerçek zamanlı Karar Verme Sistemleri

Gübreleme denetimi, Yabancı ot denetimi, Patojenlerin teşhisi, Ürün kalitesi, Işık, su, bitki besin maddesi eksikliği stresi, Ürün kalitesinin artırılması, Çeşitli iklim şartlarına karşı koruma, Polifenolik antioksidan tahmini, Nutrasotik özelliklerin (gıda maddeleri) tayini, Bitki klorofil içeriğinin tahmini, Bitki polifenol içeriğinin tahmini, Girdi kontrolü, Tohum seçimi, Pülverizasyonun kontrolü, Kalite parametrelerinin ölçümü, Üzümün kalitesini belirleyen antosiyanin miktarının ölçülmesi, Buğdayda protein miktarının ölçülmesi. Tahıllarda, üzümde ve bir çok üründe verim ve kalite parametrelerinin iyileştirilmesi için kullanılan sensörler ülkemizde henüz yaygın olarak kullanılmamakta ve çiftçi tarafından bilinmemektedir. Her birinin maliyeti 30 000 TL'nin üzerinde olan bu sistemlerin kullanımı belli bir eğitim gerektirmektedir. Tümüyle ithal olan bu cihazların edinimi ve kullanımının yaygınlaşabilmesi için dikkatli ve özenli bir politikaya ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak üründe, verim ve kalitenin artırılabilmesi (akıllı tarım)ve çevre kirliliğinin azaltılabilmesi için bu sistemlerin yaygınlaşması şarttır.

Yalnızca tarımsal amaçlı Drone teknolojisi dünya pazarlarında 32,4 milyar \$'lık (2016)(www.dronepoweredsolutions.com) bir değere sahiptir. Drone'lar tarımda 6 farklı uygulamada kullanılan ve aslında dünya teknolojisinde pek de yeni olmayan bir teknolojidir. Uygulamalar; toprak ve alan analizleri,

ekim, ilaçlama, ürün izleme, sulama ve bitki sağlığı (bakteriyel ve fungal zararların belirlenmesi) v.b.'dir. Ancak bu donanım ve yazılımların Türkiye'de üretilmesi için gerekli altyapı, yatırım ve proje destekleri kapsamlı ve yaygın bir biçimde verilmelidir. Çiftçi ve meslek örgütleri bu projelerde yer almalıdır.

SONUÇLAR

- Endüstriyel tarımsal üretimin olmazsa olmazı makine ve teknoloji kullanımında imalatçılarımız, mühendislerimiz ve çiftçimiz dışa bağımlılık noktasında ciddi sorunlarla karşı karşıyadır.
- Türkiye'nin; Acilen... İşlevsel, inovatif, yerli üretime gerçekçi destekler veren tarımsal mekanizasyon ve teknolojileri politikalarına ihtiyacı bulunmaktadır. Bu kapsamda Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığında Tarım Makinaları ve Teknolojileri ile ilgili aktif ve etkin bir birim acilen yapılandırılmalıdır.
- Tıpkı tarımsal üretimdeki çiftçilerimiz gibi tarım makinaları ve teknolojileri sektöründeki imalatçılar da desteklenmelidir.
- Sektörde Tarım Makinaları ve Teknolojileri Mühendisliği Bölümü Mezunu Ziraat Mühendisi istihdamı zorunlu hale getirilmeli bu istihdam devlet tarafından desteklenmeli ve sektörden Türkiye'nin markaları üretilmelidir.
- Ar-Ge yatırımları daha etkin desteklenmeli verilen desteklerin doğru kullanımı denetlenmelidir.
- Tarım ve Gıda konusu tesadüflere ve şansa bırakılmayacak, ticari politikalara feda edilemeyecek kadar ciddi ve önemlidir.
- Makinaların giderek daha kapasiteli ve deyim yerindeyse "akıllı" hale geldiği bir dönemde, tarım işletmelerinin hiç değilse bir kısmının tarımsal mekanizasyon yatırımlarının altından kalkabilmesi için devletin muhakkak kısa orta ve uzun vadeli bir "tarımsal mekanizasyon politikası" ve "tarımsal mekanizasyon destekleme politikası" olmalıdır.
- Bunu da sektörün tüm paydaşlarıyla işbirliği mükemmel bir biçimde organize edilmelidir aksi halde sonuç çok basit, kıtlık başlar "aç kalırız".

KAYNAKLAR

www.tarmakbir.org.tr

www.makfed.org.tr

<https://www.taysad.org.tr>

<https://www.makinebirlik.com/tr>

www.bloomberght.com/yorum/irfan-donat/2287

www.mib.org.tr

BİTKİSEL ÜRÜNLERDE İTHALAT

Ahmet ATALIK¹

GİRİŞ

Türkiye, 12 Eylül 1980 darbesini takiben neoliberal politikaların acımasızca uygulandığı bir ülke oldu. Tarımsal destekler ve ürün fiyatları baskılanırken, zarar eden tarımsal KİT'lerin özelleştirileceği gündeme geldi. Ancak, uzun süre zarar eden tarımsal KİT bulunamayınca zarar ettirilmelerine karar verildi; 1990 – 2000 yılları arasında pek çoğu özelleştirildi, kalanlar işlevsizleştirildi. Buna paralel olarak 1990'lı yıllarla birlikte Dünya Bankası ve İMF talimatları doğrultusunda tarım politikalarımız şekillendi. Sonuçta, günümüzde de aynı mantıkla şekillendirilmeye devam edilen tarım politikaları nedeniyle her alanda gerileyen tarımımız 2017 yılında tam anlamıyla ithalata bağımlı bir duruma geldi.

TARIM DESTEKLERİ

Tarımımızın nasıl destekleneceğini belirtir Tarım Kanunu 2016 yılında çıkarıldı. Kanunun 21. Maddesi ile çiftçiye verilecek tarımsal desteklerin milli gelirin %1'inden daha az olamayacağı hükmü getirildi. Ancak o günden günümüze bu hüküm hiçbir zaman yerine getirilmedi; verilen destek verilmesi gereken desteğin %0,4 ve %0,6 aralığında kaldı. Ülkemizde önemli bir üretim ve istihdam alanı olan tarım sektörüne verilen desteklerde durum bu iken, her yıl bütçeden 48 milyar TL ile 57 milyar TL arasında ayrılan kaynaklarla faiz ödemeleri gerçekleştirilmektedir.

ÇİFTÇİNİN KREDİ BORCU HIZLA ARTTI

Tarım desteklerinde kanunla verilen taahhütler dahi yerine getirilmezken çiftçinin kamu, yerli özel ve yabancı bankalardan kullanıp ödeyemediği takipteki kredi miktarı hızla arttı. Bankaların tarım sektörüne sağladığı kredi miktarı 2005 yılında 6,8 milyar TL, tarımsal destekler 3,7 milyar TL; aradaki fark 1,8 kat iken, bankaların sağladığı kredi 2017 yılında 70 milyar TL'ye ulaştı, tarımsal desteklemeler ise 12,7 milyar TL'de kaldı; arada 5,5 kat fark oluştu. Çiftçinin kullanıp ödeyemediği ve takibe düşen kredi miktarı da aynı süreçte 149 milyon TL'den 2,4 milyar TL'ye yükselerek 16,2 kat artış gösterdi.

TARIM ALANLARIMIZ DARALDI

Maliyetleri sürekli artan, buna karşın yaptığı üretimden para kazanamayan çiftçi tarlasını ekmekten vazgeçti. Bu çerçevede 2005 yılında 41,2 milyon hektar olan toplam tarım alanımız 2016 yılında 38,3 milyon hektara gerileyerek 2,9 milyon hektar küçüldü. Bu miktar Avrupa'nın orta yerindeki Belçika'nın toplam yüzölçümüne eşdeğer bir alandır. Diğer bir deyişle, son 11 yıllık süreçte çiftçimiz Belçika'nın toplam yüzölçümü kadar tarım arazisini ekmekten vazgeçti.

Toplam tarım alanımıza paralel bir şekilde tahıl ve diğer ürünlerin ekildiği alanlarımız 17,4 milyon hektardan 15,6 milyon hektara gerileyerek 1,8 milyon hektar küçüldü. Sebze bahçeleri alanımız 2003 yılında 911 bin hektardan 804 bin hektara 107 bin hektar daraldı. Çiftçimizin son çare olarak yöneldiği meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanımız 2,7 milyon hektardan 3,3 milyon hektara 600 bin hektar genişledi.

TARIMIN MİLLİ GELİRE VE İSTİHDAMA KATKISI GERİLEDİ

Tarımsal GSYH'nın milli gelire katkısı oransal olarak her geçen yıl azaldı. Tarımsal GSYH'nın toplam GSYH içindeki payı 2003 yılında %9,9'dan 2016 yılında %6,2'ye kadar geriledi. Tarımın sektörünün istihdama katkısı da giderek azaldı. Sektörünün istihdama katkısı 2003 yılında %33,9 iken 2017 yılında %20,3'e geriledi. Buna karşın Türkiye genelinde işsizlik oranı düşürülemediği gibi artış gösterdi.

ÇİFTÇİ TAHİL ÜRETİMİNİ BIRAKIYOR

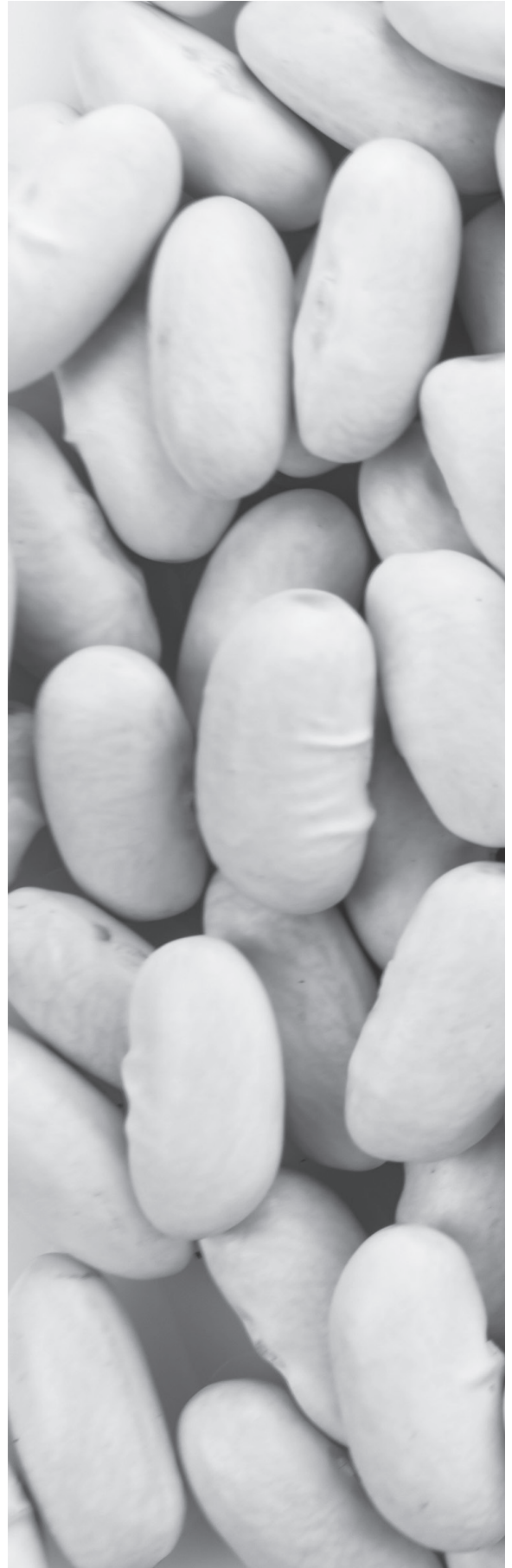
Ülkemizde en büyük alanı tahıl ekim alanları kaplıyor. Ancak, tarım sektörünü zora sokan politikalar sonucu tahıl ekim alanlarımızda da ciddi daralmalar yaşandı. 1993 yılında 14,2 milyon hektar alanda tahıl üretimi yapılırken 2016 yılında 11,5 milyona gerileyerek 2,7 milyon hektar küçüldü.

Tahıl alanı içinde en büyük payı buğday ekim alanları almaktadır. Çoğu kez ürününü maliyetine ve altında satmak zorunda kalan çiftçi buğday ekmekten vazgeçti. 1994 yılında 9,8 milyon hektar olan buğday üretim alanı 2016 yılında 7,7 milyon hektara gerileyerek 2,1 milyon hektar küçüldü. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün verilerine göre 2011-2015 yılları ortalamasını olarak ülkemizde buğday arzı 24,2 milyon ton olarak gerçekleşirken, üretim ortalaması ise 21,1 milyon ton oldu. Gıda sanayinin en büyük hammaddesini teşkil eden buğday ithalatımız ve buna ödediğimiz döviz miktarı da her geçen yıl arttı. 2013 yılında 1,8 milyon ton olan buğday ithalatımız 2017 yılında 5 milyon tona ulaştı. Bu zaman aralığında Türkiye toplam 41,2 milyon ton buğday ithalatına 11,3 milyar dolar ödedi.

Genelde tahıl, özelde buğday ekim alanlarında görülen ciddi daralma ve çözümün ithalatta aranması sap eksikliğini, o da saman eksikliğini beraberinde getirdi. Türkiye tarihinde ilk kez 2012 yılında başlayan saman ithalatı 2013 yılında zirve yaptı ve kesildi. Ne yazık ki 2017 yılında saman ithalatı yeniden başladı. Bu üç yılda sırasıyla 591 bin dolar, 14,2 milyon dolar ve 3,8 milyon dolar olmak üzere toplam 92 bin ton saman ithalatına 18,5 milyon dolar ödedik.

Gıda ve yem hammaddesi olarak yaygın bir biçimde kullanılan ve bir sıcak iklim tahılı olan mısırın ekim alanı ve üretimi artmasına rağmen çabalar arzı karşılamaktan uzaktır. 2003 yılında üretim alanı 5,6 milyon dekadardan 2016 yılında 6,8 milyon dekara, üretim de 2,8 milyon tondan 6,4 milyon tona çıktı. Buna karşın 2003 – 2017 yılları arasında toplam 14,5 milyon ton mısır ithalatına 3,4 milyar dolar ödendi.

Ülkemizde beslenme açısından önemli bir gıda maddesi olan pirinç, üretimimizin artmasına rağmen ithalat bağımlılığımızın arttığı ürünlerdendir. Çeltik ekim alanımız 2003 yılında 0,7 milyon dekardan 1,2 milyon dekara, çeltik üretimimiz de 372 bin tondan 920 bin tona yükselmesine karşın çeltik ve toplam 4,5 milyon ton pirinç ithalatımıza aynı dönemler için 2,1 milyar dolar ödendi. Burada dikkati çeken artan üretimimize karşın ithalatımızın hız kesmeden devam etmesidir.

KURU BAKLAGİLDE DIŞA BAĞIMLIYIZ

Türkiye 1980'li yılların sonunda ve 1990'lı yılların başlarında dünyanın önemli kuru baklagil üreticileri arasında yer alırken, 2008 yılından itibaren net bir şekilde dış alımcı durumuna geldi. 1989 yılında 20,5 milyon dekar olan kuru baklagil ekim alanı 2016 yılında 7,2 milyon dekara geriledi. 2003 – 2017 yılları arasında 4,1 milyon ton kuru baklagil ithalatına 3,4 milyar dolar ödendi.

Kuru baklagil dış ticaretinde en büyük miktarda ithalatı mercimekte yaşıyoruz. Mercimek ekim alanımız 1989 yılında 10 milyon dekardan 2016 yılında 2,5 milyon dekara geriledi. Mercimek dış ticaret dengesinde de Türkiye 2008 yılından itibaren net açık vermeye başladı. 2003 – 2017 yılları arasında 2,7 milyon ton mercimek ithalatına karşın 2,1 milyar dolar ödendi.

Halkımızın beslenmesi açısından diğer önemli kuru baklagilimiz nohuttur. Nohut üretim alanımız 1990 yılında 8,9 milyon dekar olup 2016 yılında 3,6 milyon dekara, 5,3 milyon dekar küçülme yaşandı. Türkiye 2012 yılından itibaren net bir şekilde nohut ithalatçısı bir ülke oldu. 2003 – 2017 yılları arasında 328 bin ton nohut ithalatına 412 milyon dolar ödeme yapıldı.

Halkımızın beslenmesinde yine önemli bir yeri olan kuru fasulye dış ticaretinde de Türkiye 2005 yılından itibaren net bir şekilde ithalata bağımlı hale geldi. Kuru fasulye üretim alanı 1989 yılında 1 milyon 780 bin dekardan 2016 yılında 898 bin dekara, 882 bin dekar küçüldü. 2003 – 2017 yılları aralığında toplam 516 bin ton kuru fasulye ithalatına 574 milyon dolar ödendi.

Ülkemizin en büyük açık verdiği bitki grubu yağlı tohumlardır. Yağlı tohumlar ithalatımız da her geçen yıl artarak devam etmektedir. 2003 – 2017 yılları arasında 35,3 milyon ton yağlı tohumlar ithalatına 18,1 milyar dolar ödendi.

YAĞLI TOHURLARDA İTHALAT BAĞIMLILIĞİMİZ ARTIYOR

Yağlı tohumların ithalatı içerisinde en büyük payı soya fasulyesi ithalatı almaktadır. Soya üretimimiz 2017 yılında 140 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Oysa piyasanın talebi 2 milyon tonun üzerindedir. 2003 – 2017 yılları arasında 21,2 milyon ton soya ithalatına 9,2 milyar ödendi.

TEKSTİL ÜLKESİYİZ, AMA ...

Dünyanın önde gelen tekstil ülkesiyiz. Ancak, hammaddesi olan pamuk açısından son derece dış bağımlıyız. Pamuk üretim alanlarımız da hızlı bir şekilde daraldı. 1998 yılında 7,6 milyon dekar olan pamuk üretim alanımız 2016 yılında 4,2 milyon dekara gerileyerek, 3,4 milyon dekar küçülmüştür. Tarım ürünleri içinde ithalatına en yüksek ödeme yaptığımız ürünlerin başında gelmektedir. 2003 – 2017 yılları arasında 11,4 milyon ton pamuk ithalatına 19,1 milyar dolar döviz ödedik.

SEBZE TOHUMUNDA MİKTARDA FAZLA DEĞERDE AÇIK VERİYORUZ

Bitkisel üretimde artarak devam eden ithalata karşın ülkemiz önemli sebze üreten ülkeler arasındadır. Ancak sebze tohumu dış ticaretinde miktar bazında ihracatçı ülke konumunda iken değer bazında ithalata çok daha fazla döviz ödüyoruz.

Türkiye 2017 yılında 1.497 ton sebze tohumu ihracatına karşın 916 ton ithalat yaptı. Miktar bazında 581 bin ton fazlamız olmasına karşın, ihracattan 19,1 milyon dolar kazandık, ithalata 96,2 milyon dolar ödedik, sebze tohumu dış ticaretinde 77,1 milyon dolar açık verdik. Bu çerçevede 1 kg sebze tohumunu yurt dışına 12,76 dolardan satarken, aynı miktar tohumu 105 dolardan aldık; 8 kat daha fazla döviz ödedik.

Türkiye domates üretiminde Çin, Hindistan ve ABD'nin ardından dünyada 4. sırada gelmektedir. Ancak domates tohumu dış ticaretimiz açık vermektedir. 2017 yılında domates tohumu ihracatımız 3.566 kg olurken, ithalatımız 7.529 kg oldu. İhracattan 5,5 milyon dolar kazanırken, ithalata 41,4 milyon dolar ödedik. Böylelikle 1 kg domates tohumunu 1.553 dolardan yurt dışına satarken, aynı miktar tohumu 5.496 dolardan yurt dışından almış olduk; aynı miktar tohumun ticaretinde yaklaşık 3,5 kat fazla döviz ödedik.

Kabak tohumu dış ticaretinde de benzer bir tablo yaşadık. 2017 yılı ihracatımız 1.223.248 kg, ithalatımız ise 216.633 kg oldu. Miktar bazında kabak tohumu ihracatımız ithalatımızdan 5,6 kat fazla oldu. Ancak, ihracattan kazancımız 3,3 milyon dolar olurken, ithalatımız 4,7 milyon dolar oldu. 1kg tohum ihracatını 2,69 dolardan yaparken, ithalatını 21,83 dolardan yaparak, aynı miktar tohumu yurt dışında yaklaşık 8 kat daha pahalı almış olduk.

Biber tohumu dış ticaretinde de makas oldukça açıldı. 2017 yılında ihracatımız 4.303 kg olurken, ithalatımız 2.497 kg olup, miktar bazında ihracatımız ithalata göre yaklaşık 2 kat fazla gerçekleşti. Ancak, olaya değer bazında baktığımızda ihracattan 1,2 milyon dolar gelir elde ederken, ithalata 13,4 milyon dolar döviz ödedik. Diğer örneklerde olduğu gibi 1 kg biber tohumunu yurt dışına 288,82 dolardan satarken, aynı miktar tohumu 5.377 dolardan geri aldık; yaklaşık 19 kat fazla döviz ödedik.

En büyük açığı ise patlıcan tohumunda yaşadık. 2017 yılında miktar bazında yurt dışına 1.214 kg patlıcan tohumu satarken, sadece 469 kg yurt dışından aldık. Miktar bazında ihracatımız 2,6 kat fazla vermesine karşın, ihracattan 361 bin dolar kazanırken, ithalata 4,5 milyon dolar ödeme yaptık. Buna göre 1 kg patlıcan tohumunu 297,50 dolardan ihraç ederken, aynı miktar tohumu 9.974 dolardan ithal ettik; yaklaşık 33 kat fazla döviz ödedik.

İthal ediyoruz, ama gıda maddesi olarak satıyoruz

Tarımsal hammadde ithalatından ne zaman bahsedilse hemen bunların işlenerek satıldığı önümüze konmaktadır. Özellikle de buğday ithal ediyoruz, ama un olarak ihracatımız var örneği çok kullanılır.

Türkiye 2017 yılında 16 milyar 654 milyon dolarlık gıda maddesi ihracatı gerçekleştirdi. Buna karşın ithalatımız 12 milyar 320 milyon dolar oldu. İhracatımız 4 milyar 334 milyon dolar fazla verdi. Son derece sevindirici.

Gıda maddelerini üretmeye esas tarımsal hammadde dış ticaret dengemize baktığımızda ise 938 milyon dolar ihracatımıza karşın ithalatımızın 6 milyar 3 milyon dolar olduğunu görüyoruz. Tarımsal hammadde dış ticaretinde 5 milyar 65 milyon dolar açık verdik.

Bu kapsamda tarım ürünleri ihracatımız 2017 yılında 17 milyar 592 milyon dolar olurken, ithalatımız 18 milyar 323 milyon dolar oldu ve dış ticaret dengemiz 731 milyon dolar açık verdi.

Kimse ithalat yapmayalım, ihracat da yapmayalım dememektedir. Ancak coğrafyamızda yetiştirebileceğimiz tarım ürünlerini dahi yetiştirmek yerine ithal etmeyelim. Bir Belçika büyüklüğünde tarım arazimizi ekmekten vazgeçip bir Hollanda yüzölçümüne eşdeğer arazimizi nadasa bırakıp da tarımsal hammaddemizi dışarıdan ithal etme peşinde koşmayalım. Hammaddemizi de biz üretelim, gıda maddemizi de. Bir yandan ülkemiz insanların istihdamını sağlarken diğer yandan kaynaklarımızı kendi ülkemizin insanları için kullanalım, ithalat yaptığımız ülkelerin insanları için değil.

SONUÇ

Yapılan her bir ithalat tarımsal üretimimizi zora sokmaktadır. Coğrafyamızda yetiştirebileceğimiz tüm bu ürünlerde kendimize yeterliliği yakalayabilmemiz için öncelikle tarımımızı Tarım Kanunu'nda belirtildiği şekilde desteklememiz, verilen her bir desteğin verim ve kaliteye etkisinin izlenmesi gerekmektedir. Sulama ve arazi toplulaştırma gibi tarımsal altyapı çalışmalarının en kısa sürede tamamlanması önem taşımaktadır. Üretim maliyetlerinin aşağı çekilmesi, çiftçinin kazanabileceği ve tüketicinin ürünlere çok daha ucuza ulaşabileceği bir model için kooperatif üyesi olmayan çiftçi bırakılmamalı, bu yapıya devlet desteği her zaman sunulmalıdır. Çiftçinin kazanabildiği bir sistemde, bir Belçika yüzölçümüne ulaşmış olan ekilmeyen tarım arazileri tekrar üretimle buluşabilecektir. Bir Hollanda yüzölçümüne ulaşmış nadas alanlarımız da tıpkı 1980'li yıllarda yapıldığı gibi baklagil üretiminde değerlendirilmeli ve TMO üzerinden pazarlama konusunda yardımcı olunmalıdır.

NOT: Bu yazıda kullanılan veriler Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, Türkiye İstatistik Kurumu, Maliye Bakanlığı ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan alınmıştır.

TÜRKİYE'DE TARIMSAL GİRDİLERDE İTHALAT GÜNCEL DEĞERLENDİRMELER¹

Doç. Dr. Yener ATASEVEN*

1. GİRİŞ

Tarım sektörü gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan tüm ülkeler için en önemli ve en temel sektörlerden birisidir. Bu önem tarımın kendine has özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Tarım bir ülkeye işgücü, ürün ve piyasa, sermaye ve döviz açılarından katkı sağladığı gibi devlet bütçesine de katkı sağlayabilmesi bakımından önemlidir. Türkiye açısından tarımın ekonomi içerisindeki yeri değerlendirildiğinde 2016 yılı verilerine göre tarımın GSMH'ya katkısının yaklaşık rakamlarla %6,4, istihdamdaki payının %20,3, ihracattaki payının %3,36 (Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC, Rev.3) göre), ithalattaki payının %3,85 (Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC, Rev.3) göre) ve kırsal nüfusun %7,72 civarında (Türkiye 2014 Nüfus Yoğunluğu Gridi'nden yola çıkarak elde edilen kırsal oranı %36,4 ve kent oranı ise %63,6 olarak hesaplanmıştır³) olduğu görülmektedir. Türkiye'de kişi başına yıllık gelir 2017 yılı için 10.0884 dolar iken tarımda bu rakam 3.500 dolar civarındadır. Büyüme rakamlarına bakıldığında ise tarımda 2016 yılı için bu rakam %-2,6 iken 2017'nin ilk 9 ayı için %3,35 olduğu görülmektedir (ki bu dönemde Türkiye'deki büyüme %11).

1960'tan 1990'lı yıllara kadar tarımsal faaliyetlerdeki değişimler çoğunlukla üretimi artırmaya yönelik olmuştur. Tarım teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler ve yeni tekniklerin bulunması gibi yollarla da tarımda verimlilik artmıştır. Tarımsal üretimi artıran en önemli unsurların başında ise kullanılan girdiler gelmektedir. Dolayısı ile, tarımsal üretimde girdi kullanımı ve bu girdilerin maliyetleri tarım sektörü açısından son derece önemlidir.

Bu çalışmayı önemli kılan 2 nokta vardır. Bunlardan birincisi, tarımsal üretimde girdi kullanma zorunluluğu; ikincisi ise girdilerin çok önemli bölümünde dış bağımlılıktır.

Bu çalışmanın amacı ise, Türkiye'de tarımda girdi olarak kullanılan materyallerin ithalat durumu ile ilgili genel değerlendirmeler yapmaktır. Tarımsal girdi denildiğinde kapsamda birçok unsurun olması nedeniyle çalışma kapsamında bir çerçeve çizilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çalışmanın ana çerçevesinde, tarımsal girdilerden kimyasal ilaç, kimyasal gübre, mazot konularına odaklanılmış ve güncel değerlendirmelerin yapılması; diğer girdilerle ilgili kısa bilgilerin verilmesi yoluna gidilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma literatüre dayalı olarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda, tarımsal girdilerle ilgili makalelerden, kitaplardan, raporlardan, veri tabanlarından, internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Çalışma yöntemi ise 2 aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada, konu ile ilgili olarak kaynak taraması yapılmıştır. İkinci aşamada ise incelenen kaynakların yorumlanması, çeşitli açılardan değerlendirilmesi ve sentezlenmesi yolu ile Türkiye açısından tarımsal girdilerde ithalat ile ilgili değerlendirmelerin yapılması amaçlanmıştır.

* Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 06110 Dışkapı/Ankara, e-posta: yenerataseven@hotmail.com

¹ Bu çalışma 13 Ocak 2018 tarihinde Ziraat Mühendisleri Odası tarafından gerçekleştirilen "İthalat Kısacasında Tarım Sempozyu" munda yapılan sözlü sunumun genişletilmiş ve güncellenmiş halidir.

² TÜİK veri tabanından yapılan hesaplama (Büyükşehir kapsamındaki iller hariç)

³ <http://www.resmiiistatistik.gov.tr/?q=tr/content/18-k%C4%B1rkent-tan%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1n-revizyonu>

⁴ <https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2017/10/29/milli-gelir-94-yilda-1420-kat-artti>

⁵ <http://www.bloomberght.com/tarim/haber/2077536-bakan-fakibaba-dan-buyume-degerlendirmesi>

3. KAVRAMSAL TEMELLER ve KAPSAM

3.1. TARIMSAL GİRDİ NEDİR?

Tarımsal girdi denildiğinde kapsamına birçok unsur girmektedir. Kısaca, tarımsal girdi denildiğinde tarımsal üretim sürecinde kullanılanlar ya da tarımsal üretimde bulunmak için satın alınan ve kullanılan mallar ve hizmetler anlaşılmalıdır. Ayrıca, bitkisel ve hayvansal üretim şekline göre de bu kavram değişmektedir. Bitkisel üretimdeki temel girdiler akaryakıt (mazot), kimyasal gübre, kimyasal ilaç, tohum, tarımsal mekanizasyon, sulama, tarımsal kredi, tarla kirası, işçilik, elektrik gibi unsurlardır. Bununla beraber, hayvansal üretim de ise temel girdiler yem, damızlık hayvan, suni tohumlama materyali, aşı, sperma, ilaç olarak sayılabilir. Belirtilen bu girdiler dışında bilginin de bir girdi olarak söylenmesi mümkündür. Bazı ülkelerde üreticilere yönelik bilgi sağlanması aşamasında para ödendiğinden bilginin de bir girdi olarak değerlendirilmesi gerektiğine yönelik görüşler vardır. Türkiye’de ise tarımsal üretime yönelik bilgi akışı genelde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yapıldığından bilginin bir maliyet unsuru olarak değerlendirilmediği görülmektedir.

4. GÜNCEL DEĞERLENDİRMELER

Tarımsal girdilerle ilgili genel değerlendirmelerden önce Türkiye’nin tarım sektöründeki dış ticaret verilerinin değerlendirilmesinde yarar vardır. Toplam ihracatın yaklaşık %12’si tarımdan (2016’da yaklaşık 16.8 milyar dolar-SITC6, Rev3) karşılanmıştır. Tarımsal ürün ithalatı ise 2016’da yaklaşık 15.6 milyar dolar (SITC, Rev3) olmuştur. Bu konuda ihracatın ithalatı karşılama oranı %107,8’dir. Gıda maddeleri ihracatı 2016 yılında 16 milyar dolar ve ithalatı ise 10,6 milyar dolar olmuştur. Bu konuda ise ihracatın ithalatı karşılama oranı %149’dur. Tarımsal hammadde ihracatı 2016 yılında 852 milyon dolarken ithalatı ise 4,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal hammadde ihracatının ithalatı karşılama oranı %17’dir. İşte, asıl mesele de buradan çıkmaktadır. Bu da göstermektedir ki, tarımsal hammadde açısından Türkiye dışa bağımlı bir yapıdadır. Bunun sonucu olarak da Türkiye’nin döviz ihtiyacı artmaktadır.

Tarımsal girdilerle ilgili genel değerlendirmeler yapılırken en önemli 2 konu hemen belirtilmelidir. Birincisi Türkiye’de tarımsal üretimi olumsuz etkileyen nedenlerin başında yüksek girdi maliyetlerinin geldiğidir. İkincisi ise; mazottan kimyasal gübreye, kimyasal ilaçtan tohuma ve hayvancılıkta en önemli maliyet kalemini oluşturan yeme kadar tarımsal girdilerde Türkiye’nin büyük oranda dışa bağımlı olduğudur⁷.

Konuya ithalat özelinden bakıldığında Türkiye’nin son yıllarda çok önemli tarım ürünlerini ithal ettiği görülmektedir (ki bu ürünlerin neredeyse tamamı önceki yıllarda Türkiye’de üretilmiştir). Kanada’dan kırmızı mercimek ve barbunya, Sırbistan’dan et, Rusya’dan buğday, Çin’den pirinç ve sarımsak, Bulgaristan’dan saman, Meksika’dan ve Hindistan’dan nohut, Kırgızistan’dan ve Türkmenistan’dan kuru fasulye gibi ürünler son zamanlarda ithalata konu olmuştur. Bu noktada hemen belirtilmesi gereken konulardan birisi de 2017 yılında Et ve Süt Kurumu ve Toprak Mahsulleri Ofisi’ne verilen ithalat yetkileri ile 2018 yılında söz konusu kurumların canlı ve karkas et, hububat ithal edebileceğidir. Gümrüklerin azaltılması ve sıfırlanması ile tarımsal ürünler için ithalatın yolu açılmıştır. Ayrıca, hasat dönemine gelen bu ithalat Türkiye’de üretilen ürünlerin satış fiyatlarının düşmesine ve üreticilerin bu durumdan zarar görmesine de neden olmuştur.

Basit bir çıkarımla, girdi maliyetlerinin yüksek olması bunun karşılığında ise tarımsal ürünlerin eder fiyattan karşılık görememesi (ki aradaki makas giderek açılmaktadır) ve bunların yanında da izlenen politikalar üreticilerin tarımdan kopmasına neden olmaktadır. Üreticiler yüksek maliyet ile düşük fiyat arasında sıkışıp kalmışlar, tabiri caizse üretime küsmüştür. Son 10 yılda tarım arazilerinde %10 düzeyinde bir azalma⁸ (2,8 milyon hektar alan) ve %23 oranında üretici sayısında (Çiftçi Kayıt Sistemi’ne kayıtlı çiftçi sayısı 2.765.000’den 2.141.000’e gerileyerek 624.000 kişi azalma⁹) bir azalma görülmüştür.

Tarımsal girdilerdeki fiyat artışları da üzerinde önemle durulması gereken konulardan birisidir. Son 1 yıl

⁶ Standard International Trade Classification (STIC-Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması)

⁷ Ali Ekber Yıldırım, 18 Aralık 2014 tarihli “Türkiye’nin Tarımsal Üretimi Potansiyelinin Altında Kalıyor” adlı yazı

⁸ <http://www.fortuneturkey.com/turkiye-son-10-yilda-tarim-arazilerinin-yuzde-10unu-kaybetti-3352>

⁹ <https://www.politikyol.com/akpnin-2018-butcesi-ile-kucuk-ureticiler-degil-sirket-tarimi-desteklenecek/>

içinde mazotun fiyatı yaklaşık %9, ürenin fiyatı %24, diamonyum fosfatın (DAP) fiyatı %44, yoncanın fiyatı %32, korunganın fiyatı %46, mısırın fiyatı %40 artmıştır. Bu fiyat artışları ise üretici üzerinde maliyet baskısı yaratmaktadır.

Aynı şekilde tarımsal girdilerde dövize bağlı olma durumu da Türkiye açısından son derece sıkıntı veren bir konudur. Yem hammaddesinde yaklaşık %50, hayvan aşıları, ilacı ve spermalarında %90, kanatlı sektörü, etlik ve yumurtacı hayvan canlı materyalinde %85, soyada neredeyse tamamı, damızlıkçı firmaların dışa bağımlılığı, doğalgaz, fosfat kayası, potasyum gibi üretim için gerekli ana girdilerin neredeyse tamamına yakınında (%95) Türkiye'nin dışa bağımlılığı söz konusudur. Bu hem Türkiye'nin tarımsal dış ticareti hem de genel ekonomisi açısından olumsuz bir durumdur.

4.1. MAZOT

Çalışmanın kapsamında yer alan en önemli tarımsal girdilerin başında "mazot" gelmektedir. Anlaşmazlıkların en çok olduğu konuların başında gelen mazottaki sorunlardan birisi tarımsal üretimde ve tarım dışı kullanımlar arasındaki farklı uygulamalardır. Bugün güncel olarak mazot fiyatı 5,1 TL/lt'dir. Buna karşın Bakanlar Kurulu'nun 2003/5868 nolu Kararı ve Maliye Bakanlığınca ÖTV (I) Sayılı Liste Uygulama Genel Tebliği ile yük ve yolcu taşıyan gemiler, ticari yatlar, hizmet ve balıkçı gemileri ÖTV'siz yakıt uygulaması kapsamına alındığı için bunlar mazotu ÖTV'siz kullanmaktadırlar. Burada bir konuyu aydınlığa kavuşturmak gerekmektedir. Tarım sektöründen gelen eleştiriler yatların ÖTV'siz mazot kullanmasına karşın üreticilerin bu olanaktan yararlanamaması yönündedir. ÖTV'siz mazot kullanan yatlar ya da gemiler ticari amaçlı bir faaliyet yürüttüğü gerekçesi ile bu olanaktan yararlanmaktadır. Ancak, bir ülkenin gıda ihtiyacını karşılayan tarım sektörü de en az diğer sektörler kadar can alıcı önemdedir. Unutulmamalıdır ki, gıda arzını kendi olanakları ile karşılayamayan bir ülke hiçbir zaman tam anlamı ile bağımsız olamayacaktır. Dolayısıyla, tarımsal üretimde kullanılan mazottan alınan ÖTV konusunun yeniden düşünülmesi gerekmektedir.

Mazotta fiyat oluşumu ile ilgili de bilgi vermek gereklidir. Fiyatın oluşumunda toplam fiyatın %25'i ham petrol fiyatı, %60'ı vergiler ve KDV ve rafineri, pazarlama ve dağıtım faaliyetleri %15'lik bir pay almaktadır¹⁰. Görüldüğü gibi, vergiler ve KDV mazottaki fiyat oluşumunda çok önemli bir yer tutmaktadır.

Mazot konusunda 2018 yılında uygulanacak bir politika değişikliğinden de bahsedilmesi gerekliliği vardır. 2017 yılında kullanılan mazot bedelinin yarısı 2018 yılında destek olarak üreticiye ödenecektir. Ürüne göre değişmekle birlikte 2018 yılında 9-37 TL/da olarak mazot desteği belirlenmiştir. Burada önemli olan %50 indirimli olarak verilecek bu desteğin destekleme bütçesi içindeki kalemlerden mi yoksa yeni bir kalem şeklinde mi verileceğidir. Birinci seçeneğin uygulanması durumunda var olan destekleme bütçesinin değişmeyeceği unutulmamalıdır.

Mazot konusundaki sorunların kaynağında ekonomik kaygılar gelmektedir. Basit bir hesaplama, güncel olarak mazotun 5,1 TL/lt, Türkiye genelinde 1 dekar arazide 8 lt mazot kullanıldığı dikkate alındığında dekara ortalama 40,8 TL masraf olduğu ve bunun ise 24,48 TL'sinin vergi olduğu bulunacaktır. Ayrıca, ortalama olarak tarımda yılda 3,5 milyar lt mazot kullanıldığı düşünüldüğünde yılda yaklaşık 17,85 milyar TL mazot harcama yapıldığı ve 10,71 milyar TL vergi ödemesinin olduğu ortaya çıkacaktır. Bunlara karşın 2017 yılındaki destekleme bütçesinin ise 12,8 milyar TL ve 2018 için planlanan bütçenin de 14,5 milyar TL olduğu düşünüldüğünde üreticilere verilecek desteğin çok önemli bir bölümünün sadece tek bir kalemden yani mazottan geri alındığı ortaya çıkmaktadır.

Mazot konusunda söylenebilecek son söz ise, alınan vergilerin oranlarının belirlenmesinde hangi politikaların tercih edileceğidir. Çünkü, bu politika tercihi ile Türkiye'nin toplayacağı vergi artacak ya da azalacaktır. Nitekim, 2016 yılında kamunun toplam ÖTV ve KDV gelirlerinin yaklaşık %26'sını akaryakıt dağıtım sektöründeki dolaylı vergiler oluşturmuştur. Görüleceği gibi bu oran yüksek olarak değerlendirilebilir.

4.2. KİMYASAL GÜBRE

Çalışma kapsamında ele alınan önemli girdilerden birisi de kimyasal gübredir. Bu konuda kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse kimyasal gübre üretimi için gerekli hammadde kaynağından yoksunluk nedeniyle Türkiye'de ana girdilerin neredeyse tamamına yakını (%95) ithal edilmektedir. Genel olarak

gübre ihtiyacının ise %40'ının ithal edildiği söylenebilir Türkiye'de kimyasal gübre üretimi 7 farklı özel firma tarafından yapılmaktadır. İthalatı en fazla yapılan gübreler ise üre, DAP ve amonyum sülfattır.

2016 yılı verilerine bakıldığında kimyasal gübre üretiminin 3.358.324 kg, tüketiminin 6.744.922 kg, ithalatının 3.819.343 kg ve ihracatının ise 206.104 kg olduğu görülmektedir¹¹. Bu noktada yapılacak temel çıkarım Türkiye'nin yaklaşık %50 oranında kimyasal gübre üretim eksikliğinin olduğu ve bunun da ithalat yolu ile karşılandığıdır.

Türkiye'de kimyasal gübre üretiminde yaşanan sıkıntıların başında üretim maliyetlerinin fazla olması, hammadde teminindeki sıkıntılar, hammadde fiyatlarındaki düzensizlikler ve üretim firmalarının kapasite düşüklüğü ile çalışması gibi konuların geldiği görülmektedir.

Kimyasal gübrelerin fiyatlarındaki değişimlere bakıldığında 2016 Ekim ve 2017 Ekim ayları kıyaslamasına göre tarımsal üretimde kullanılan en önemli gübrelerin başında gelen üredeki fiyat artışı %60,39 ve amonyum sülfattaki fiyat artışı ise %48,21 civarındadır¹².

4.3. KİMYASAL İLAÇ (BİTKİ KORUMA ÜRÜNÜ-BKÜ)

Kimyasal ilaç konusunda söylenmesi gereken ilk şey resmi veri bulmada yaşanan sorunlardır. 2013 yılından itibaren veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanmakta ancak TÜİK'teki bilgiler ise kimyasal ilaç kullanımı ile sınırlıdır.

Kimyasal ilaç konusundaki verilere bakıldığında 2016 yılında toplam 2.869 adet BKÜ ve 3.161 adet BKÜ hammaddesine ithalat izninin verildiği, piyasada bulunan BKÜ sayısının yaklaşık 1.600 adet olduğu görülmektedir¹³. Bu konuda uygulanan yeni bir politika ise BKÜ'nin ithalatının Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nca yürütülen "Gümrük İşlemlerinde Tek Pencere Sistemi" üzerinden elektronik olarak GTHB tarafından düzenlendiğidir. Bu uygulamanın satıcılara ek maliyet getireceği ve bunun da üreticilere olumsuz şekilde yansıtacağı şeklinde görüşler de vardır.

Türkiye'de 2016 yılında kimyasal ilaç kullanımı TÜİK verilerine göre 50.054 ton olarak gerçekleşmiştir. Ancak, Zirai Mücadele İlaçları Üreticileri Derneği'nden (ZİMİD) ve Tarım İlaçları Sanayici, İthalatçı ve Temsilcileri Derneği'nden (TİSİT) alınan bilgilere göre bu rakamın 2017 yılı sonu itibari ile 70.000 ton civarında olduğudur. Yine 2016 yılı verilerine göre kimyasal ilaç ithalatı 60.000 ton ve ihracatı ise 450 ton olarak gerçekleşmiştir. En çok ithal edilen kimyasal ilaçlar ise herbisitler (%40), insektisitler (%20)'dir. İthalatın hangi ülkelerden yapıldığına bakıldığında yerli firmaların %90'ının Çin'den, yabancı firmaların ise %60-70'inin ise kendi ülkelerinden yaptığı görülmektedir. Burada fiyatı etkileyen en önemli unsur ise etken madde dışındaki katkı maddelerinin fiyatlarıdır.

Tarım ilaçları konusunda yapılacak son değerlendirme sektörün ithalat hedefleri ile ilgilidir. 10. Kalkınma Planı Kimya Çalışma Grubu Raporu'na göre tarım ilaçları sektörünün ithalat hedefinin 2018 yılında 700 milyon dolar ve 2023 yılında ise 1.125 milyar dolar olduğudur. Bu hedefler de sektördeki ithalatın devam edeceğinin bir işareti olarak değerlendirilebilir.

Kimyasal ilaç konusunda yapılacak temel çıkarımlar Türkiye'nin %95 oranında dışa bağımlı olduğu, yurt içinde üretim olsa bile 1-2 aktif madde üretimi dışında ithalatının ön planda olduğu ve kimyasal ilaçlara ilave bitki gelişimini düzenleyici ilaçlarının ithalatının da başladığıdır.

Mazot, kimyasal gübre ve ilaç dışında tarımsal üretimde kullanılan birçok girdi bulunmaktadır. Ancak, konunun kapsamının çok geniş olması bir çerçeve çizilmesini gerektirmiştir. Bu kapsamda, tarımsal girdiler içerisinde tohum ve yeme ayrıca yer verilmiştir. Türkiye'de 2016 yılında yapılan tohum ithalatı 49.491 ton olarak gerçekleşmiştir. En fazla ithalatı yapılan tohumlar ise patates, mısır, ayçiçeği ve buğdaydır. İhracata bakıldığında ise yine 2016 yılında 58.222 ton tohumun ihraç edildiği görülmektedir. En fazla ihraç edilen tohumlar ise buğday, ayçiçeği ve mısırdır. Görüldüğü gibi Türkiye'nin 2016 yılı verilerine göre tohum ihracatı ithalatından daha fazladır. Öyleyse, kamuoyunda tohum konusunda yapılan tartışmaların kaynağı nereden gelmektedir. Bu konu, ayrıca araştırılması gereken bir konudur ve bu çalışma kapsamında değerlendirilmemiştir; sadece bir bakış açısı verilmeye çalışılmıştır. Yine, yemde de aynı bakış açısına gidilmiştir ve yem konusundaki temel çıkarımlar fiyat üzerinden yapılmıştır. Ekim

¹¹ GTHB, Bitki Besleme İstatistikleri

¹² GTHB, Tarımsal Veriler

¹³ GTHB 2016 Yılı Faaliyet Raporu

2016-Ekim 2017 yılları arasındaki dönem değerlendirildiğinde etlik piliç yeminde %12'lik bir artış, süt yeminde %16'lık bir artış ve besi yeminde %14'lük bir artış olduğu görülmektedir.

Çalışma genel olarak değerlendirildiğinde ise;

- Tarımın değerinin ve stratejik öneminin ancak yokluğunda anlaşılabilceği söylenebilir. Tarımsal girdilerdeki temel sorunların girdi maliyetlerinin yüksek olması, ürün fiyatlarının düşük olması, kur artışlarının maliyetleri olumsuz etkilediği ve girdilerde dışa bağımlılık olduğu görülmektedir. Kimyasal gübredeki ve yemdeki KDV oranının düştüğü ancak satış fiyatlarının artması nedeniyle bu düşüşün da üreticilere net olarak yansımadağı belirtilmektedir.

- Tarımsal girdilerdeki ihracatın 3 milyar dolar, ithalatın ise 5.7 milyar dolar olduğu ve -2.7 milyar dolar açığın olduğu söylenebilir.

- Tarımsal girdilerin ihracattaki payının %4 ve ithalattaki payının ise %20 civarında olduğu belirtilebilir¹⁴.

Yapılan değerlendirmeler neticesinde, çalışma kapsamındaki konular özelinde getirilebilecek öneriler ise şu şekildedir:

- Tarımsal girdilerdeki yüksek vergi oranlarının düşürülmesi yönünde bir politika tercihi yapılmalıdır.

- Yurt içinde kimyasal gübre ve ilaç üretebilmenin yolları aranmalıdır.

- Kimyasal gübre ve ilaç üretimi için teşvik belgesi alabilecek yeni yatırım olanakları araştırılmalıdır.

- Girdi-çıktı fiyat dengesinin sağlanmasına çalışılmalıdır.

- Tarımsal girdi üretiminde kullanılacak ucuz hammadde imkanlarının bulunabilmesi için alternatif ülkeler araştırılmalıdır.

Türkiye'yi 2018 yılında bekleyen konular konusunda da kısa bir değerlendirme yapılabilir. Ancak, gündemin çok hızlı değiştiği Türkiye'de olabilecek tahmin etmenin de zor olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yapılan açıklamalar ve alınan kararlar neticesinde 2018 yılında;

- İthalata dayalı bir üretim modelinin uygulanmasına devam edilmesi,

- Girdi maliyetlerindeki dalgalanmalar,

- Artan maliyetler nedeniyle artan tüketici fiyatları,

- Mazotta %50 indirimli destekleme,

- Gübre satışında kare kod ve DNA barkod uygulamasının gübre maliyetlerini artırması ve bunun da üreticiye fiyat artışı olarak yansımadağı beklenebilir.

Son söz olarak; üretimi destekleyen, üreticiyi ve tüketiciyi koruyan, ithalatı azaltacak "ULUSAL BİR TARIM POLİTİKASI"nın uygulanması gerekmektedir.

TÜRKİYE'DE BİTKİ KORUMA ÜRÜNLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE ÜRETİLMESİ İÇİN ÖNERİLER (İNSEKTİSİTLER/AKARİSİTLER/NEMATİSİTLER)*

Prof. Dr. Abdurrahman Yiğit**

Türkiye'de 2013-16 yılları verilerine göre toplam ~ 40-80 000 ton/yıl pestisit kullanılmaktadır. Bunun paraca karşılığı 2014 verilerine göre yaklaşık olarak 600-700 milyon \$ (~ 460-600 milyon €) düzeyindedir. Yıllık pestisit tüketimi içerisinde insektisit ve akarisitlerin payı ise yaklaşık olarak %42 kadardır.

Bitki koruma ürünleri günümüzde büyük bir çoğunlukla uluslararası firmalarca (Bayer, Syngenta, vb.) doğrudan yurt dışından ya da bazı yerli şirketlerce (Hektaş, Koruma, Safa, vb.) etken madde/ham madde olarak yurt dışındaki çeşitli tedarikçilerinden satın alınmakta ve paketlenerek yurtiçinde pazarlanmaktadır. Her iki durumda da bitki koruma ürünlerinin etken madde temini bakımından genellikle dışa bağımlı bir işleyiş sürmektedir. Patent süresi geçmiş olan bitki koruma ürünleri dahi yurdumuzda üretilmemekte, yukarıda açıklandığı gibi yurt dışından satın alma uygulaması yıllardır süregelmektedir. Geçmişte bazı yerli şirketlerce (sözgelimi, Hektaş) yurtiçinde pestisit üretimine yönelik girişimlerde bulunulmuşsa da, daha sonraları yönetimin çeşitli uygulamaları sonucunda doğrudan etken madde/preparat dışalımının daha ucuz/kârlı olarak sonuçlanması yüzünden yerli üretimden vazgeçilmiştir.

Burada kültür bitkilerinde verim ve kalite kayıplarına yol açan özellikle fitofag hayvan türlerinin sürdürülebilir tarım açısından önlenmesinde yararlanılabilen pestisitlerin, ekolojik bir yaklaşımla kullanımı, üretilmesi ve geliştirilmesinde izlenmesi ve uyulması gereken yolun ana hatları belirtilmiştir. Benzer şekilde aynı yaklaşımla fitopatolojik etmenler ve yabancı otların önlenmesi için de yararlanılan/ yararlanılabilecek pestisitlerin kullanımı, üretilmesi ve geliştirilmesinde izlenmesi ve uyulması gereken yolların ana hatlarının da, çevreye duyarlı ve deneyimli konu uzmanlarınca ortaya konması yararlı olacaktır.

NE YAPILMALI?

Günümüzde tarım ürünlerinde verim ve kalite kayıplarına yol açan fitofag hayvan türlerinin önlenmesi için gelişmiş ülkelerde "entegre mücadele" yaklaşımı ile uygulamalar yapılmakta, bu programlarda insan ve çevre sağlığı bakımından pek çok sakıncaları görülen kimyasal savaş yönteminden olabildiğince kaçınılmaktadır. Kimyasal savaş dışında öteki önlemlerin yetersiz olduğu durumlarda ise, çevre dostu pestisitlerin kısıtlı/sınırlı kullanımına izin verilmektedir.

Yurdumuzda tarımda verim ve kalite kayıplarına yol açan fitofag hayvan türlerinin önlenmesinde hedef türe etkisi denemelerle kanıtlanmış her gruptan (geniş etkili ya da dar etki kapsamlı) pestisitler kullanım izni alabilmekte, sadece turunçgillerde doğal denge bakımından toksik bulunan (entomofag faunaya da toksisite gösteren) etken maddelerin kullanımına izin verilmemektedir. Turunçgillerdeki bu uygulamanın kısa zamanda bütün kültür bitkileri için yaygınlaştırılması gerçekleştirilmelidir.

Bu amaçla;

1- Patent süresi geçmiş olan bitki koruma ürünlerinden insan, bitki ve çevre sağlığı bakımından güvenli/nispeten güvenli olanların yerli şirketlerce yurtiçinde üretimini sağlayacak bir uygulama için yetkili ve ilgili kesimlerce çaba gösterilmelidir (destek, teşvik, özendirme, vb.).

Böylece hem teknik bakımdan dışa bağımlılık azaltılabilecek, döviz tasarrufu sağlanabilecek ve bir ölçüde bu ürünlerin (seçici pestisitlerin) dışa satış imkânları da ortaya çıkabilecektir.

* Tübitak'ça 03 Ekim 2017'de yapılan "Bitki Koruma Ürünlerinin Geliştirilmesi ve Üretilmesi" konulu toplantı için sunulmuştur.

** Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, emekli öğretim üyesi. e-posta: ayigit@mku.edu.tr, ayigit51@yahoo.com.tr Tlf: 0537 433 90 96

“Sentetik pyrethroidler” ve “neonikotinoid” grupları başta olmak üzere, geniş etkili insektisitlerin yeşil aksam ilaçlamaları biçiminde kullanımlarının yeni potansiyel fitofag türlerin epidemilerine, hedef türlerde bağışık ırk gelişimine, balarısı kırımlarına ve uygulandığı kültür bitkilerinde kalıntı sorunları gibi insan ve çevre sağlığı açısından olumsuzluklara yol açmaları sebebiyle, üretimlerine kısıtlama getirilmeli; bu özellikteki pestisitlerin tohum ilaçlaması ya da zehirli tuzak uygulamaları dışındaki uygulamaları ve üretimleri engellenmeli/yasaklanmalıdır.

2- Üniversite/araştırma kuruluşları (Enstitüler)-sanayi işbirliği ile üniversite ve araştırma kuruluşlarında uygulamaya aktarılacak yeni buluşlar/bulguların, bu kuruluşlarla sanayi işbirliği (Tekno-kent) sonucunda uygulamaya geçilecek şekilde geliştirilmesi ve piyasaya sunulması sağlanmalıdır (Model uygulama; Avustralya). Bu faaliyetler boyunca buluş sahiplerinin patent ve benzeri özlük hakları gözetilmelidir.

Bu amaçla Türk araştırmacılar/bilim insanlarınınca bugüne kadar uygulamaya aktarılacak düzeyde sonuç elde edilmiş çalışmalar/yayınlar; yurt çapında oluşturulacak

a) insektisit/akarisit/nematisit, b) fungusit, c) herbisit çalışma gruplarınınca ve ayrıca ilgili araştırma birimlerine (Üniversiteler ve Araştırma Enstitüleri) duyurularak ortaya konması ve belirlenecek bir programa göre bunların yukarıda açıklandığı şekilde üretimi/piyasaya sunulması sağlanmalıdır. Bu konuda özellikle entomopatojen etmenler başta olmak üzere organik tarıma yönelik, kalıntı süreleri kısa bitki özütleri (ekstraktları) ile bitkisel kökenli uçucu (eteri) yağlar, vb. etken maddelerin üretim ve geliştirilmesine öncelik ve önem verilmelidir. Sözkonusu etken maddeleri içeren preparatların üretimi için “üniversite/araştırma enstitüleri-sanayi işbirliği” yaklaşımı ile tarım veya üretici kooperatifleri /birlikleri, yerli şirketler, vb. nin finans ve teknik katkılarının sağlanması gereklidir. Üretilecek seçici pestisitlerin dağıtımı ve üreticiler tarafından doğru kullanılmasında özel eğitilmiş ziraat mühendislerinin görev ve sorumluluk alacağı üretici kooperatif ve birliklerinin etkili olması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Böylece güncel bir konu olan tarım ürünlerindeki pestisit kalıntıları sorununa büyük ölçüde çözüm getirilmiş olacaktır.

Somut Öneriler

Aşağıda belirtilen konularda zaman geçirilmeden üretim /geliştirme çalışmaları yapılması uygun olur:

*** Bacillus thuringiensis üretimi ve geliştirilmesi**

-Çakmakçı, L., A. Boşgelmez, B. Gürkan, O. Z. Soylu ve H. Bulut 1987. Bacillus thuringiensis'in Üretim Olanakları ve Tarımda Önemli Zararlara Neden Olan Bazı Lepidopter Türlerine Karşı Etkinliklerinin Saptanması Üzerinde Araştırmalar. DOĞA, Türk Tarım ve Ormancılık Dergisi, 11 (1): 94-104.

*** Lecanicillium lecanii üretimi ve geliştirilmesi**

-Telli, S., S. Derviş & A. Yiğit 2014. Hatay İli'nde entomopatojen fungus, Lecanicillium lecanii (Sordariomycetes: Hypocreales)'nin bazı fitofag Hemiptera türlerine etkisi. Türk. entomol. derg. 38 (3): 351-362 http://entomoloji.ege.edu.tr/files/Arsiv/2014_38_3/2014_38_3_351-362.pdf

*** Nikotin sulfat**

- Levendoğlu, A. R. 1975. Tarımsal Savaşta Nikotinli İlaçlar. Bitki Koruma Bülteni, 15 (4): 225-242. <http://www.bitkikorumbulteni.gov.tr/index.php/bitki/article/view/950/926>

Aşağıda belirtilen konularda araştırma/üretim /geliştirme çalışmaları yapılabilir:

- Aydın, O. & Tursun, N. 2010. Bitkisel kökenli bazı uçucu yağların bazı yabancı ot tohumlarının çimlenme ve çıkışına olan etkilerinin araştırılması. KSÜ Doğa Bilimler Dergisi, 1 (1) 11-17.

-Çetintaş, R., Tursun, N., Karcı, A., Almira, M.H. & Seyithanoğlu, M. 2006. The bioherbicidal effects of daphne (Laurus nobilis L.) and some of its important components on the germination of some weeds and agronomic crops. 2006 Annual International Research Conference on Methyl Bromide Alternatives and Emissions Reductions (6-9 November 2006, Orlando, Florida-USA), 52.

-Efil, F. 2012. Mercanköşk (Origanum majorana L.) ve dağ kekiği (Origanum syriacum L.) uçucu yağ ve hidrosollerinin yabancı otlara karşı biyo-herbisidal potansiyellerinin belirlenmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 114 s., Hatay.

-Erbaş, S., Elkoyunu, R. & Baydar, H. 2011. Bazı yabancı ot ve kültür bitkisi tohumlarının çimlenmesi ve fide gelişimi üzerine *Salvia officinalis* L. uçucu yağının allelopatik etkisi. Türkiye IX. Tarla Bitkileri Kongresi (12-15 Eylül 2011, Bursa) Bildiriler: 1344-1349.

-Kadioğlu, I. & Yanar, Y. 2004. Allelopathic effects of plant extracts against seed germination of some weeds. *Asian J. Plant Sci.*, 3 (4) 472-475.

-Kadioğlu, i., Yanar, Y. & Asav, U. 2005. Allelopathic effects of weeds extracts against seed germination of some plants. *J. Environ. Biol.*, 26 (2) 169-173.

- Kordali, S., Cakır, A., Ozer, H., Cakmakçı, R., Kesdek, M. & Mete, E. 2008. Antifungal, phytotoxic and insecticidal properties of essential oil isolated from Turkish *Origanum acutidens* and its three components, carvacrol, thymol and p-cymene. *Bioresour Technol.*, 99 (18) 8788-8795.

- Mutlu, S., Atıcı, O. & Esim, N. 2010. Bioherbicidal effects of essential oils of *Nepeta meyeri* Benth. on weed spp. *Allelopathy Journal*, 26 (2) 291-300.

-Önen H., Özer, Z. & Telci, İ. 2002. Bioherbicidal effects of some plant essential oils on different weed species. *J. Plant Disease and Protection, Sonderheft XVIII*, 597-605.

-Önen, H., 2003. Bazı bitkisel uçucu yağların biyoherbisidal etkileri. *Türkiye Herboloji Dergisi*, 6 (1) 39-47.

-Sertkaya, E., Kaya, K. & Soylu, S. 2010. Chemical compositions and insecticidal activities of the essential oils from several medicinal plants against the cotton whitefly, *Bemisia tabaci*. *Asian Journal of Chemistry*, 22: 2982-2990.

- Sertkaya, E., Kaya, K. & Soylu, S. 2010. Acaricidal activities of the essential oils from several medicinal plants against the carmine spider mite (*Tetranychus cinnabarinus* Boisd.) (Acarina: Tetranychidae). *Industrial Crops and Products*, 31: 107–112.
- Sertkaya, E., 2013. Fumigant toxicity of the essential oils from medicinal plant against bean weevil, *Acanthoscelides obtectus* (Say) (Coleoptera: Bruchidae). *Asian Journal of Chemistry*, 25 (1): 553-555.
- Soylu, E.M., Soylu, S. & Kurt, Ş. 2006. Antimicrobial activities of the essential oils of various plants against tomato late blight disease agent *Phytophthora infestans*. *Mycopathologia*, 161: 119-128.
- Soylu, S., Evrendilek, G.A. & Soylu, E.M. 2009. Chemical compositions and antibacterial activities of bitter fennel (*Foeniculum vulgare* Mill. var. *vulgare*) and dill (*Anethum graveolens* L.) essential oils against the growth of food-borne and seed-borne plant pathogenic bacteria. *Italian Journal of Food Science*, 21: 347-355.
- Soylu, E.M., Kurt, Ş. & Soylu, S., 2010. In vitro and in vivo antifungal activities of the essential oils of various plants against tomato grey mould disease agent *Botrytis cinerea*. *International Journal of Food Microbiology*, 143: 183-189.
- Soylu, E.M. & Köse, F. 2015. Antifungal activities of essential oils against citrus black rot disease agent *Alternaria alternata*. *J. Essential Oil Bearing Plants*, 18: 894-903.
- Şahin, C.B., Arslan, M. & Kırmaz, S. 2013. Bazı yabancı ot tohumlarının çimlenmesi üzerine uçucu yağların herbisidal etkisi. Türkiye 10. Tarla Bitkileri Kongresi (10-13 Eylül 2013, Konya) Bildiriler: 1026-1030.
- Tursun N., Karci, A., Alma, M.H. & Seyithanoğlu, M. 2006. Bio herbicidal effects of thyme essential oil and carvacrol on different weed and crop species. 2006 Annual International Research Conference on Methyl Bromide Alternatives and Emissions Reductions (6-9 November 2006, Orlando, Florida-USA), 135-1.
- Üremiş, İ., Arslan, M. & Sangun, M.K. 2009. Herbicidal potential of essential oils on the germination of some problem weeds. *Asian J. Chem.*, 21 (4) 3199-3210.
- Üremiş, İ., Arslan, M., Yıldırım, A.E. & Soylu, S. 2014. Bazı kekik uçucu yağlarının yabancı ot mücadelesinde toprak fumigantı olarak kullanılabilme olanaklarının belirlenmesi. Türkiye V. Bitki Koruma Kongresi (3-5 Şubat 2014, Antalya) Bildiriler: 380.
- Yazlık, A., Arslan, M., Efil, F., Üremiş, İ. & Uludağ, A. 2013. Uçucu yağların Türkiye’de yabancı ot mücadelesinde kullanılabilirliğinin değerlendirilmesi, I. Bitki Koruma Ürünleri ve Tarım Makineleri Kongresi (2-5 Nisan 2013, Antalya), Bildiriler, 229- 241.
- Yazlık, A. & Üremiş, İ. 2015. Bazı uçucu yağ bileşiklerinin kanyaş [*Sorghum halepense* (L.) Pers.] gelişimine etkisinin belirlenmesi. *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi*, 2 (2) 93-99.
- Yıldırım, B.K. 2007. Bazı bitkisel kökenli uçucu yağların bioherbisidal etkilerinin araştırılması. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 130 s.

ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ

TARIMDA MODERNLEŞME HİKAYESİ

Funda GACAL¹

Modern ziraatın ülke ekonomisi için önemine her fırsatta değinen Atatürk, tarım ve hayvancılıkta geleneksel, içe dönük üretim ilişkilerinin daha fazla geçerli olamayacağını bilincindeydi. Çağdaş teknikleri kullanarak tarım ve hayvancılıktaki geri kalmışlığı ortadan kaldırmak ve modern yöntemlerle elde edilecek ürünleri iç ve dış pazarlarda satarak millete örnek olmak, güçlü bir ekonomik yapı oluşturabilmek Atatürk için son derece önemliydi.

Bu amaçla kurulacak olan, Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ) olgusuyla Atatürk; bağımsız, güçlü bir ekonomi kurabilmek için tarımla uğraşan toplumu modern tekniklerle buluşturarak, tarım ile sanayi arasında organik bir bağ kurarak bütün ülkeye örnek oluşturacak bir model ortaya koymak istemiştir.

AOÇ, insanın dönüştürülmesi ve özgürleştirilmesi projesi, gerek bilim ve tekniğin kullanılarak üretkenliğini artırılmasına, gerekse de tarımsal işgücünün eğitimi ve kooperatifleşme yoluyla kolektif aklın inşasına dayalı bir projedir. Ayrıca umutsuzluğun yerini güvene, kaderciliğin yerini mantığa, geleneksel olanın yerini bilim ve tekniğe bırakması istenmiştir.

Kurulacak çiftlik, bilim ve tekniğin Türk tarımına yansımalarının ve arazi ıslahının ilk ve önemli örneklerinden birini teşkil edecektir.

Türkiye'nin bir tarım ülkesi olduğu düşüncesinden hareketle Atatürk tarım seferberliğinin öncülüğünü başkentte, ağaç bile yetişemeyeceği söylenen Ankara'da iki çadır ve iki Fordsan traktörle başlamıştır.

ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ'NİN KURULUŞU

Atatürk Orman Çiftliği, 05 Mayıs 1925 tarihinde, önce 20.000 dekar, daha sonra Balgat, Etimesgut, Çakırlar, Macun, Güvercinlik, Tatar ve Yağmurbaba gibi arazilerin de satın alınmasıyla 52.000 dekarlık arazi üzerine Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle kurulmuştur. Çiftlik kuruluşunda Atatürk'ün kişisel mülküdür (1).

Atatürk, şimdiki Atatürk Orman Çiftliği'nin yerinin elverişli olup olmadığına ilişkin, zamanın genç ziraat mühendisi Tahsin Çoşkan'dan ve uzman çevresinden rapor istemiştir. Bölge bataklık bir yerdedir. Çoşkan, beklendiği gibi olumsuz bir rapor getirir. Meğer o rapor gelinceye kadar, Mustafa Kemal Atatürk çevrede yaşayan köylülerin arasına varmış, köylülerden bir toprağı tanımanın yöntemini öğrenmiş, denemiş, buna göre olumlu sonucu görmüştür. Raporun üzerine yazdığı notunda: "Burası vatan toprağıdır, kaderine terk edemeyiz." (2) "Burada bir çiftlik kuracağım. Bu çiftlikte hayvanlar yetiştireceğim. Bir küçük orman kenarında tarım endüstrimize ait bacalar tütecek." demiştir ve öyle de olmuştur.

Büyük bir kısmı çıplak, ağaçsız, sazlık, bataklıklarla kaplı olan bu arazide; bir çiftlik, sosyal tesis ve yaşam alanları kurulması bir yana, bir bahçe bile kurulacağına o dönem ihtimal verilmemişti. Verimsiz bir alanın seçilmesiyle topluma ve de özellikle kırsal kesime, yaşadığı koşulları dönüştürebilme becerisi kazandırılmak istenmişti. Ayrıca verimli alanlar üzerinde ziraat çalışmaları yapmak Atatürk için cazip değildi. Ona göre ülkenin verimsiz topraklarının bile istendiğinde ıslah edilebileceğini göstermek gerekiyordu ve buradan da Türk insanın iradesi ortaya konmuş olacaktı (3).

Philipp Holzman adlı şirket ile yapılan anlaşmayla; Atatürk'ün kalacağı köşk, çiftlik idare binası, müdür ve on memur için lojman, birer kiler, mutfak, fırın, çamaşır ve ütühane, makinistlerin ikâmetgâhı, ziraat makine ve aletleri için hangar ve tamir atölyesi, yüz ineklik bir ahır ile üç sürü alabilecek üç ağıl, süthane, tohum ambarı, su ve santrifüj tulumba tesisleri, bin tonluk Marmara su deposu, fidanlık binası ile Etimesgut şube binasının inşasına başlanır bu binalar bir sene içerisinde tamamlanarak hazır hale getirilir (4).

¹ ZMO Basın Danışmanı

ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ'NİN KURULUŞ AMAÇLARI

1. Ziraat yöntemlerinin düzeltilmesi, üretimin artırılması ve köylerin bu örneğe uygun biçimde kalkındırılması,
2. Tarım sanatlarının geliştirilmesi,
3. Üretilen tarım ürünlerinin işlenerek değerlendirilmesi ve halka sunumu,
4. Halka sağlıklı ve ucuz gıda sağlanması,
5. Tahıl cinslerinin ıslahı için yeni türlerin araştırılması, halka tanıtımı ve dağıtımı,
6. Hayvancılığın özendirilmesi, yeni cins ve ırkların araştırılması başarılı olanların halka tanıtımı,
7. Yerli ve yabancı hayvan ırklarının araştırılarak, en uygun olanlarının geliştirilmesi,
8. Kooperatifçiliğin özendirilmesi öneminin halka gösterilmesi,
9. Çevre köylerle ortak çalışmalar yapılması,
10. Orman Çiftliğinde tarımın her şubesini kurarak, şubeler arasındaki ilişkileri oluşturarak ideal bir tarım işletmesini örneklemek,
11. İklim koşullarına uygun yerli ve yabancı meyve türlerinin üretiminin yapılarak halka tanıtılması, bölgede yaygınlaştırılması,
12. Bağcılığın geliştirilmesi ve halka tanıtımı,
13. Çiftlik ve bölge için gerekli meyve ve bağ fidanlarının üretimi amacıyla fidanlıklar kurulması, iç ve dış piyasalarla ilişki çerçevesinde faaliyet ve üretimin düzenlenerek, yurdun çeşitli bölgelerinde temsilcilikler açılması,
14. Ziraat öğretiminin stajlar ve pratik dersler şeklinde uygulamalı olarak halka aktarılması,
15. Makineli tarıma geçiş çerçevesinde gerekli zirai makine ve alet üretimine yönelik atölyeler kurulması,
16. Yurt genelinde ağaçlandırmanın ve yeşillendirmenin özendirilmesi,
17. Bilimsel yöntem ve tekniklerle ağaçlandırma yapılması, ormanlar ve korular oluşturulması,
18. Çevrenin güzelleştirilmesi,
19. Arazi ıslahı ve tanzimi,
20. Eğlenme ve dinlenme amaçlı halka açık yeşil alanlar oluşturulması, şeklinde ifade edilebilir (5).

Sağlam temellere dayalı güçlü bir ekonominin lokomotifini olacak ziraat sektörünün gelişimine yön vermek ve millete örnek sunmak noktasında Atatürk'ün bu girişimleri, temelde iki gerekçeye dayanmıştır (6).

- Çağdaş tarım sistemlerinin teknolojiyi kullanan örneklerini ortaya koyarak, üretimden tüketime bütün aşamaları oluşturmak ve modern tarım tekniğini halka yayarak benimsetmek,
- Elverişsiz arazi parçalarını ıslah ederek, çevreyi güzelleştirmek ve halka dinlenme, kendini yenileme ihtiyacını karşılayacak alanlar sunmak.

ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ'NDE ÇALIŞMA SİSTEMİ

Çiftlikte faaliyet konularına göre, dört ana şubeden oluşan kısımları ve kolları şu şekilde planlanmıştır.

1. Ziraat Şubesi

Ziraat İşleri Kolu, Sebzeçilik, Meyve Çiftliği, Bağcılık ve Fidanlık İşleri Kolu.

2. Hayvancılık Şubesi

Sığır Kolu, Koyunculuk Kolu, Kasaplık Hayvan Kolu, Atçılık Kolu, Kümes Hayvanları ve Arıcılık Kolu.

3. Endüstri Şubesi

Pastörize Süt Fabrikası ve Yoğurt İmalathanesi, Fırın ve Değirmen, Bira Fabrikası, Şarap İmalathanesi, Deri Fabrikası, Demir Eşya ve Pulluk Fabrikası.

4. Ticaret ve Pazarlama Şubesi

Marmara Gazinosu, Çiftlik Lokantası, Ankara'da Hacıbayram, Yenişehir ve Samanpazarı olmak üzere üç satış mağazası, İstanbul'da Beyoğlu ve Kadıköy olmak üzere iki satış mağazası (5).

ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ'NİN BAŞARILARI

Tarım Alet Ve Makinaları Çalışmaları:

1. Kuruluşundan hemen bir sene sonra 1926 senesinde Fordsan traktörler, pulluklar, kultivatör, mibzer, harman, çayır, balya, kalbur, orak, tohum makineleri gibi çok sayıda araç çiftlikte kullanılmaya başlanmıştır.

2. Motorculuk, dökümcülük, tesviye ve tornacılık, dokumacılık ve marangozluk birimlerinin bulunduğu atölye; 1930'ların başıyla birlikte Sanayi Planlarının hedefleri çerçevesinde modern bir fabrikaya dönüştürülmüştür. Fabrikanın en önde gelen çalışma alanlarından birisi olan pulluk üretimine 1931'de başlanmış; 1937 senesinde 5.000 adet pulluk üreten fabrika, 1938'de 10.000 adet sipariş almıştır. Ayrıca fabrikada pulluktan başka tırmık, tohum temizleme makineleri gibi aletler de üretilmiş ve üretilen pulluklar ucuz olarak çiftçiye temin edilmiştir. Çiftlik atölyesinde yalnızca ziraat makinelerinin üretimi ve onarımı değil; bu makineleri kullanıp, onaracak teknik işçi ve makinistlerin yetiştirilmesi de sağlanmıştır.

Bitkisel Üretim Çalışmaları:

1. AOÇ'de ilk tahıl ekimi yaklaşık 14.000 dönüm tarla üzerine 1925 senesinin sonbaharında yapılmıştır.

2. "Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi" adlı eserinde İzzet Öztoprak, 1926 senesiyle ilgili olarak ekim alanlarının %95'lik kısmının başta buğday olmak üzere; yulaf, mısır, arpa, karabuğday, nohut, bakla, mercimek, patates, pancar, akdarı, yonca, kuşyeminin yanı sıra kavun ve karpuz ekiminden oluştuğunu belirtmektedir. Çiftlikte üretilen tahıllar, denemeler ve seçmeler neticesinde kısa sürede, yalnız ulusal değil uluslararası piyasada da en yüksek niteliklere sahip konuma gelmiştir. Özellikle çiftliğin 65 librelilik buğdayları Avustralya ve Kanada'dan her zaman aranmakta ve istenmekteydi. Ayrıca geniş Anadolu yaylasına has bir buğday türü olan kundura buğdayı, İtalya, Romanya, Almanya gibi ülkelerin makarna üretimi için tercih ettiği bir ürün idi.

Bahçe Bitkileri Ve Ağaçlandırma Çalışmaları:

1. 1926 yılında AOÇ'ye meyve ağaçları dışında, özellikle görüntü ve kokusu bakımından öne çıkan,

hızlı yetişen aynı zamanda kuraklık ve soğuğa belirli ölçüde dayanıklı ağaç türleri dikilmeye başlanmıştır. Hızlı büyüyen ve peyzaj açısından estetik özellikli yapraklara sahip akasyadan 45.000, kuraklığa dayanıklı elantüsten 2.000, sulak yerlerde hızlı büyüyen ve fazlaca boy atan kızılbaş ağaçtan 9.000, yine görüntüsüyle öne çıkan dişbudaktan 10.000, dut ağacından 2.000, meşe ağacından 5.000, hayvanlara gölgelik yapması için nemli yerlere söğüt ağacından 60.000, su kenarlarına orman kavağından 25.000, çeşitli boylarda çam ağaçlarından 5.000 adet; süs bahçelerinde kullanılan at kestanesi ve ihlamur ağaçlarından çok sayıda olmak üzere toplam olarak yaklaşık 150.000 ağaç dikilmiş ve sedir, mazi, süs çamları, porsuk, köknar, ligustrum, manolya, filbahri, leylak, menekşe ve yediveren gülleri, kartopu, çeşitli şimşir gibi süs ağaçlarına önem gösterilmiştir.

2. Çiftliğin kuruluşunu takiben ilk iki yıl içinde elma, armut, kiraz, vişne, erik, dut, kayısı, badem, muşmula gibi türlerden yaklaşık 5.000 adet meyve ağacı dikilmiş ve yüz elli dönümden fazla alanda kesitler haline meyve bahçeleri tahsis edilmiştir.

3. 1930 yıllarında 600 dekarlık bir arazi varlığı üzerinde 8000 adet ağacı barındırabilecek geniş bir meyve bahçesi oluşturulmuştur. Ayrıca bu meyve bahçelerinde ekonomik kaygılardan bağımsız olarak deneme, araştırma ve tanıtım faaliyetleri yapılmaktaydı.

Bağcılık Çalışmaları:

1. Çiftliğin kuruluş yıllarında başlanan bağcılık faaliyetleri, 1930'lara geldiğinde 250.000 dönümlük bir arazi varlığı üzerinde yüksek verimli ve kaliteli üzüm yetiştiriciliğinin yapıldığı modern ve örnek tarzda bir konuma ulaşmıştır. Bu bağlardan elde edilen üzümler hem yemeklik hem de likör ve şarap üretimi için kullanılmıştır. Çiftliğin güney tarafındaki bayır arazide, Amerikan asma anaçlarının üzerine bölgeye has türlerin aşılanarak dikilmesi suretiyle büyük bir bağ oluşturulmuş ve yine 1930 yılında 12.000 kök asma fidanı dikilmiştir.

Sebzecilik Çalışmaları

1. Genel olarak genişlikleri 72 dönüme ulaşan bahçelerde üretilen sebzeler taze olarak Ankara piyasalarına arz edilebildiği gibi, erken dönemde çeşitli türlerde elde edilen üstün nitelikli on binlerce sebze fidesi de üretici kesime verilebilmekteydi.

Hayvancılık Çalışmaları

1. AOÇ'de geniş ve kapsamlı bir program dâhilinde hayvancılık, kuruluş yılından itibaren ele alınmış ve

hayvan yetiştiriciliğine başlanmıştır. Hayvancılıkla ilgili olarak; koyun ve tiftik, inek ve manda, atçılık, kümes hayvancılığı ve arıcılık konularına önem verilmiştir. Hayvan yetiştiriciliği programının uygulanmasına 1925'te koyun, manda ve inekten başlanmıştır. Kuruluşundan itibaren 1930'ların sonunda kadar AOÇ'de, koyun cinslerinin sayılarında yıldan yıla düzenli biçimde artış olduğu ve buna paralel olarak da yün üretiminde de önemli artışların olduğu gözlenmiştir.

2. AOÇ'de büyükbaş hayvancılık yetiştiriciliği ile ilgili çalışmalar; yerli, yöresel ve iklimsel şartlara dayanıklı, yüksek verim veren ırkların ıslahı yönünde başlamış, çiftlikte modern makinalı ziraat temel alındığından hayvanlar et ve sütlerinden faydalanmak için yetiştirilmiştir. Çiftlikte Hollanda, Jersey, Simental gibi çok süt veren inekler yetiştirilmiş, çiftlikte üretilen damızlıklar çevre köylerdeki çiftçilere verilmiştir.

3. Çiftliğin ilk kuruluş yıllarında Macaristan'dan getirilen Nonyüs aygır ve kısrakları ile safkan koşum hayvanı yetiştirmek ve yerli ırkı ıslah için çalışmalara girilmiş ve elde edilen deneyimlerle bu hayvanların yerel şartlara son derece iyi uyum sağladığı görülmüştür.

4. Türkiye'de ilk olarak önemli büyüklükte tavuk ve yumurta üretimi AOÇ'de yapılmıştır. Rodeylant, Faverol, Legorn türü tavuklar yetiştirilerek damızlık olarak çiftçiye verilmiştir. Tavuk çiftliği yıldan yıla geliştirilerek, 1935 senesinde Ankara kentinin tavuk et ve yumurta gereksinimini büyük ölçüde karşılayabilecek büyüklüğe ulaştırılmıştır. Ayrıca çiftlikte tavşan, kaz, hindi, ördek gibi diğer kümes hayvanlarının yetiştiriciliği de yapılmış, özellikle Ankara tavşanları yurt içi ve dışında üne sahip olmuştur.

5. AOÇ'de 1929 senesinde arıcılık çalışmalarına da başlanmış, Dadan sistemi adı verilen birçok arı kovanı yaptırılarak bilimsel teknikler çerçevesinde arıcılık ve bal üretimi gerçekleştirilmiştir.

Endüstri, Ticaret ve Pazarlama Çalışmaları:

1. 1930 yılından itibaren planlı ve geniş kapsamlı bir program çerçevesinde fabrika düzeyinde üretime geçilmiştir. Ankara kentinin artan nüfusu, süt ve süt ürünlerine olan talebi yükseltmiş ve mevcut fabrikaya geniş çapta teknik destek sağlanarak süt fabrikası her yönüyle modernize edilmiştir. 1952'de eklenen yeni cihazlarla daha da geliştirilen bu fabrika, Ankara halkının pastörize süt ihtiyacını bir dönem tek başına karşılamıştır. 1954'de ise şu an kullanımda olan süt fabrikasının inşasına başlanmış ve bu fabrika 1955 yılında

tamamlanarak; 1956'da süt, süt tozu ve tereyağı üretimi ile faaliyete geçmiştir.

2. Çiftlikte üretilen koyun sütlerinden yapılan Silivri tipi yoğurtlar, mevsimine göre "İnek – Koyun", "İnek – Manda", "Koyun" yoğurdu adı altına Ankara piyasasına sunulmuş ve çiftlikte oluşturulan tesisler ile Ankara halkının yoğurt ihtiyacının %65 – 70'i karşılanmıştır.

3. 1930'dan itibaren çiftlikteki fabrikada üretilen beyaz ve kaşar peynirler, yüksek kaliteleriyle Ankara'da fazlaca talep gören ürünler haline gelmiştir. Ayrıca bu peynirlerin yanı sıra çiftlikte salamura ve tulum peynirleri de üretilmiş, süt ürünleri dışında tereyağı ve yemeklik yağ imalatı da gerçekleştirilmiştir. 1995 senesinde Süt Endüstrisi Kurumu'nun özelleştirilmesinin sonucunda Ankara piyasasına özel sektörün girmesiyle AOÇ'nin süt ve süt ürünleri; piyasadaki hâkim konumunu kaybetmeye başlamış ve 1997'de marketler zincirinin kurulması Ankara piyasasında AOÇ'nin müşterilerinin büyük kısmını oluşturan bakkalların silinip gitmesine sebep olmuştur.

4. Bölgedeki zm üretimini değerlendirmek ve şarap endüstrisinin ülkede geliştirilmesini sağlamak için AOÇ'de 1925'de bir şarap imalathanesi kurulmuştur. Bağcılık faaliyetleri sonucunda 1930'lu senelerde planlanan 250 dönüme ulaşılarak ilk beyaz ve siyah şaraplar üretilmiştir. Üretildikleri yörenin adıyla anılan bu şaraplar, "Ankara şarabı", "Kilis şarabı", "Narky şarabı" gibi isimlerle piyasaya sunulmuş ve üstün kalitedeki bu şarapların elde edildiği üzüm eşitleri "Uluslararası şarap Ofisi" tarafından tescillenmiştir.

5. 1932 senesinde Atatürk'ün talimatlarıyla yerli üretimi desteklemek için bir bira fabrikası kurulması konusunda çalışmalara başlanmıştır. 1934'de Viyana Bira Enstitüsünün teknik desteğiyle kurulan fabrika hızla üretime geçerek ilk ürünlerini Ankara halkına sunmuştur. Bu fabrikada ayrıca malt, buz, soda ve gazoz üretimi de yapılmaktaydı. Düzenli bir biçimde devam eden çalışmalar neticesinde 1937 senesinde ikinci bir bira fabrikası daha AO bünyesinde kurulmuş; buz, soda, gazoz üretim ve satışlarına da devam edilmiştir. Bu dönemde fabrikaların üretim kapasitesi 7.500.000 litre/yıl olmuştur.

6. Çiftliğin çeşitli şubelerinden sağlanan pastörize süt, peynir, yoğurt, tereyağı, yumurta, bal, üzüm, şarap, çeşitli meyveler ve bütün zirai rnler Ankara ve İstanbul'da açılan mağazalarda satışa sunularak; halka kaliteli, ucuz ve temiz gıda sağlanmıştır. Ankara'daki satış mağazaları Hacıbayram, Samanpazarı ve Yenişehir'de açılmış, İstanbul'da ise Beyoğlu ve Kadıköy'de iki mağaza ve bir satış bürosu kurulmuştur (5).

Sosyal Alan alışmaları:

1. AO; yalnızca model niteliğinde bir çiftlik olarak kalmamış, aynı zamanda yeşil alanları yetersiz olan Ankara kenti için, halkın dinlenme ve mesire yeri olarak yapılandırılmıştır. Çiftlik içerisinde aktif ve pasif rekreasyonlara uygun meknlar oluşturulmuş, 25 Mayıs 1933'de düzenlenen "iftlik Bayramı" ya da "Yaza Giriş Bayramı" gibi etkinlikler Atatürk'ün katılımıyla yapılarak, sayıları yaklaşık dört milyona yaklaşan çeşitli tipte ağaçlardan oluşan koruluklar, bağlar, bahçeler ve meyvelikler halka açılmıştır.

2. Halkın temiz ve ucuz yemek yemesi için çiftlikte lokanta ve gazinolar açılmıştı. Parasız olarak gezilen hayvanat bahçesini ziyaret edebilmekteydi. Çiftlikte ocuklar için bir de lunapark mevcuttu.

3. Denizlerin önem ve etkinliğini ifade edebilmek ve toplumu bu anlamda da bilinlendirebilmek için çiftliğin içerisinde iki büyük havuza da yer verilmiş ve Atatürk bizzat kendisi bu havuzların biçiminin iki Türk denizi olan Karadeniz ve Marmara'ya benzetilmesini istemiştir. Yaz aylarında halka açık hale getirilen Karadeniz Havuzu hem yüzme, kürek, trampelen gibi su sporu faaliyetlerine imkn sağlayacak hem de sulama maksadıyla kullanılacak şekilde, Marmara Havuzu ise gazinosu ve çay bahçesiyle dinlenmeye dönük olarak tasarlanmışlardır (8).

Eğitim alışmaları:

1. AO, bir örnek çiftlik olmasının yanı sıra aynı zamanda bir okul, eğitim-araştırma kuruluşu niteliğinde idi. O tarihlerde, modern tarım tekniklerinin yaygınlaştırılması için köylü çocukları çiftlik'te ders görüyordu. Diğer yandan, Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne girecek olan lise mezunlarının bir yıl süreyle çiftlik'te tarım işçisi olarak çalışması şart koşulmuştu. Cumhuriyet'in kuruluş döneminde en saygın eğitim kuruluşlarından biri olan ziraat, veterinerlik, ziraat makineleri mühendisliği dallarında eğitim veren bu okul öğrencileri o yıllarda tüm gün boyunca çiftlik'te yaşayarak staj görmüşlerdi.

ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ'NİN ATATÜRK TARAFINDAN HAZİNEYE BAĞIŞLANMASI

Atatürk'ün kendi kişisel çabası ve imkânları ile ülke tarımına destek vermek ve çiftçiye öncülük etmek için kurduğu, on üç yıl boyunca çok planlı ve ciddi çalışmalarla işlettiği Çiftlik, ülke çapında kurulan ve yaygınlaştırılan diğer çiftliklerle birlikte 11 Haziran 1937 tarihinde Atatürk tarafından hazineye bağışlanmıştır.

Atatürk Başbakanlığa çektiği bir telgraf ve vasiyetnamesinde, sahibi bulunduğu tüm çiftlikleri Türkiye Cumhuriyeti Hazine'sine bağışlamıştır. Atatürk bağış yazısında "Malum olduğun üzere, ziraat ve zirai iktisat sahasında fenni ve pratik tecrübeler yapmak maksadıyla, muhtelif zamanlarda, memleketin muhtelif mıntıklarında birçok çiftlikler tesis etmişim... Tasarrufum altındaki bu çiftlikleri, bütün tesisleri, hayvanları ve demirbaşlarıyla beraber Hazine'ye hediye ediyorum." demiştir.

Atatürk'ün bağışladığı toplam 154.729 dönüm alanı kapsayan çiftlikler şunlardır: "Ankara'da Gazi Orman Çiftliği, Yalova'da Millet ve Baltacı Çiftlikleri, Silifke'de Tekir ve Şövalye Çiftlikleri, Tarsus'da Piloğlu Çiftliği, Dört Yol'da Portakal Bahçesi ve Karabasamak Çiftliği."

Başbakan İsmet İnönü ve TBMM'nin, bu bağış nedeniyle çektiği teşekkür telgrafına Atatürk şu cevabı vermiştir: "Yapılan bir görevdir."

ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ'NİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

1937 yılında hazineye bağışlandıktan sonra AOÇ'nin yönetimi değişikliklere uğramıştır. Önce Tarım Bakanlığı'na bağlanmış, daha sonra ise Devlet Üretme Çiftlikleri bünyesine katılmıştır. Son olarak ise yarı özerk denilebilecek bir yapıda Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü olarak yönetilmektedir. 24 Mart 1950 tarihinde çıkarılan 5659 sayılı yasa ile AOÇ arazisinin satışı yapılması için yasa çıkarma zorunluluğu getirilmiştir. 7 Mayıs 1998 tarihinde Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ile birinci derece doğal ve tarihi SİT alanı olarak belirlenmiştir. 21 Haziran 2006 tarihinde kabul edilen Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü Kuruluş Kanunu'nda değişiklik içeren 5524 sayılı yasayla, AOÇ içinden geçirilecek yol, köprü gibi yapılar için plan yapmak, onaylamak konusunda Ankara Anakent Belediyesi'ne yetki verilmiştir. 8 Haziran 2006 tarihinde komisyonda görüşülen bu yasaya ana muhalefet partisi CHP, şiddetle karşı çıkmıştı. Ancak Ankara Anakent Belediye Başkanı Melih Gökçek, 9 Haziran 2006 tarihinde CHP Genel Merkezi'nde Deniz Baykal ile görüşmüş ve bu görüşmenin ardından 21 Haziran 2006 tarihinde kabul edilen yasaya CHP de onay vermişti. AOÇ'nin SİT statüsü, tarihi açıdan bir özellik ve nitelik taşımadığı gerekçesiyle 03 Şubat 2012 tarihinde Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ile 1. dereceden 3. dereceye düşürülerek, yapılaşmaya açık duruma getirilmiştir.

Bu kararlar sonrasında AOÇ arazisi üzerindeki binlerce ağaç kesilerek, saray yapılmıştır. AOÇ arazisinden 6400 metrekarelik Çukurambar mevkisindeki bir bölüm, 24 Mayıs 1983 tarihinde Gazi Üniversitesi'ne verilmiştir. Üniversite daha sonra burayı kendi ihtiyacına yönelik başka yerlerde binalar yapılması karşılığında Toplu Konut İdaresi'ne devretmiştir. Toplu Konut İdaresi de, 11 Nisan 2014 tarihinde bu araziye ABD büyükelçiliğine satmıştır. Bugün AOÇ arazisi içinden doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde 8 şeritli yollar açılarak bütünlüğü parçalanmış, müze değeri olan tarihi Tekel Fabrikası yıkılmıştır. En verimli topraklar yok edilmekte ve yılların emeğiyle yetiştirilmiş ağaçlar kesilmekte, her şey talan edilmektedir (9.).

Günümüzde AOÇ ve Dünya Parklarının Karşılaştırılması

	Großer Tiergarten Berlin	Hyde Park London	Central Park New York	Atatürk Orman Çiftliği Ankara
Kuruluş Yılı	1742	1768	1859	1925
Arazi Birimleri	210 hektar (AOÇ, Tiergarten'in 13 katıdır.)	250 hektar (AOÇ, Hyde Park'ın 13,5 katıdır.)	349.15 hektar (AOÇ, Central Park'ın 9,5 katıdır.)	3.3351 hektar

Geçmişten Bugüne Dünya Parklarının Kullanım Amaçları:

Atatürk Orman Çiftliği; Tarımsal faaliyetler, Rekreatif faaliyetler, Ziraat ve Hayvancılık Faaliyetleri, Endüstriyel Faaliyetler, Ticari Faaliyetler, Eğitsel Faaliyetler, İnşaat aşamasında (Kentsel dönüşüm).

Großer Tiergarten; Hayvanat Bahçesi (Bu alana yabancı hayvanların etraftaki tarım alanlarına kaçmamaları ve zarar vermemeleri için toplanılıyordu), Avcılık alanı, Rekreatif faaliyetler, Uçak pisti, Tarımsal Faaliyetler, Kent Parkı.

Central Park; Rekreatif faaliyetler, Hayvanat bahçesi, Yasa dışı faaliyetler (Yoksulluğun çoğaldığı dönemde evsizlerin barınması, soygunculuk, uyuşturucu ve fuhuş gibi çirkin faaliyetler yapılmaktaydı), Konser alanı, Kent Parkı.

Hyde Park; Avcılık alanı, Rekreatif faaliyetler, Sergi alanı, Miting ve protesto alanı, Kent Parkı (9).

Programlar:

Atatürk Orman Çiftliği; -

Großer Tiergarten; -

Hyde Park; -

Central Park; Aile programları: balık tutma ve su kutlamaları, piknik esnasında canlı jazz dinleme ve dans etme, On A Wing Festivali, aileler için birding, kum havuzu, Aile Performans Festivali ve discovery setleri.

Gençlik Programları: Staj ve gönüllü hizmet, gençlik rekreasyon programları ve sergi programları, yetişkin programları, tüm yaş grupları için programlar, bahçecilik programı: Conservacy'nin kurmuş olduğu resmi web adresinde okullardan ve ailelerden yeşili korumak ve çoğaltmak amacıyla gönüllü çalışmalarını davet etmekte (9).

Günümüzde ki aktiviteleri

Atatürk Orman Çiftliği; -

Großer Tiergarten; Güneşlenme, koşu-ve yürüyüş, piknik, kürek çekme, çocuk etkinlikleri, yoga festivali, yaz festivali, konserler.

Central Park; Film festivali, çocuk etkinlikleri, konserler ve müzik, Harlem Meer Festivali, Naumburg Orkestrası, New York Filarmoni Summer Stage Festivali, Metropolitan Opera, Easter Egg Hunt Eğitim Programları, egzersiz yapma, aile etkinlikleri, eğlenceli sonbahar ve kış gelenekleri, fayton turları, Central Park'ta egzotik otomobil sürüşü, tiyatro, müze gezileri, sahne sanatları, Lincoln Center, Central Park Zoo piknik, Central Park'ta Restoranlar, güneşlenme, düğün seremoni ve fotoğraf çekim organizasyonları, bisiklet kiralama.

Hyde Park; Kürek çekme, film festivalleri, konser-ve müzik, piknik, çocuk etkinlikleri, çimenlerde güneşlenme, koşu-ve yürüyüş (9).

Spor faaliyetleri

Atatürk Orman Çiftliği; -

Großer Tiergarten; At binışı, bisiklet sürme, koşu-ve yürüyüş, tenis oynama, futbol, basketbol.

Hyde Park; Yüzme, at binışı, frizbi, bisiklet sürme, koşu-ve yürüyüş, tenis oynama, futbol, fitness, buz pateni, yoga.

Central Park; Beyzbol ve softbol, basketbol, bisiklet sürme, kuş gözlemciliği, kürek çekme, bouldering, satranç ve dama, kayak, kros, balık tutma, futbol, frizbi, hentbol, ata binme, buz pateni, in-line pateni, çim sporu, model yelkenliler, paddleball koşu, NYC Marathon, kızakla taşıma, futbol, yüzme, tenis, voleybol, yürüyüş, yoga (9).

Turlar

Atatürk Orman Çiftliği; -

Großer Tiergarten; Bisiklet, koşu.

Central Park; Fayton turları, bisiklet turları, motor turları, yürüyüş turları, pedicab turları.

Hyde Park; Koşu turları, bisiklet turları, yüzme-dalış (9.).

Projeler

Atatürk Orman Çiftliği; -

Großer Tiergarten; -

Central Park; -

Hyde Park; Brompton Mezarlığı Koruma Projesi, Isabella Plantation Erişim Projesi, Round Pond Gelişmeler, Kensington Gardens, Pembroke Lodgenin giriş geliştirme projesi, Pembroke Lodge Rose Gardenin geliştirme projesi, South Flower Walk - Snake Path, Kensington Gardens projesi, Victoria Tower Gardens tesisleri geliştirme projesi, Londra bisiklet yolları danışma projesi, Parkin oyun oynama yerlerinin geliştirme projesi, Eski Futbol park yerinin gelecekteki yönetimi üzerinde danışmalar projesi (9).

SONUÇ

Atatürk Orman Çiftliği'ni aklın ve bilimin ışığında, umudun olmadığı çorak topraklarda, kent ve kır kültürünün bütünleşmesini üretim ve eğitim temelinde ele alan, sağlıklı tarımsal ve hayvansal üretimin ülke çapında yaygınlaşması için bir model oluşturmuş, aynı zamanda toprak sisteminin adil olmayan bir düzenden kurtulmasıyla çiftçinin özgürleşmesine olanak sağlayan bir toprak devrimi olarak hatırlamak mümkün.

Dünya parkları ile karşılaştırıldığında en köklü geçmişe sahip olan Atatürk Orman Çiftliği'nin günümüzde geldiği nokta düşünüldüğü zaman, en güzel ifade eden cümle "Tarımda Modernleşme Hikâyesi" olabilir...

Kaynaklar:

1. www.spo.org.tr/resimler/ekler/90e982518a50e28_ek.pdf
2. Kalıpçı, İknur Güntürk'ün, "İçimizden Biri Atatürk", <http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar>
3. İzzet Öztoprak, Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 29 – 30.
4. Gazi Orman Çiftliği, 5 Mayıs 1925 : 5 Mayıs 1930, s. 2'den aktaran: Öztoprak, a.g.e., s.
5. Önder AYDOĞAN - 2012, Atatürk Orman Çiftliği arazilerinin değişen kullanımı
6. Sebahat Açıksöz, "Ankara'da Kentsel Tarım Kapsamında Atatürk Orman Çiftliği'nin Günümüz Koşullarında Yeniden Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma, Ankara, Ankara Üni. Fen Bil. Ens. Peyzaj Mimarlığı A.B.D., 2001, s. 154.
7. Keskinok, Çağatay, 2000, "Atatürk Orman Çiftliği: Kuruluşu, Sorunları ve Gelişme Seçenekleri için Öneriler», Mimarlık, sayı:292, ss.43-46.
8. Yalçın Memluk, "Atatürk Orman Çiftliği", Bir Çağdaşlaşma Öyküsü: Atatürk Orman Çiftliği, Ankara, Koleksiyoncular Derneği Yayını, 2008, s. 91 – 92.
9. Suay KARAMAN, İlk Kurşun Gazetesi, 21 Ağustos 2017
10. Atatürk Orman Çiftliğinin Kent Parklarıyla karşılaştırması, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Prof. Ali CENGİZKAN, Berivan POLAT
file:///C:/Users/Lenovo/Desktop/AOÇ/AOC_ARCH714_BerivanPolat-Ir.pdf
11. 3aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr/files/2014/06/AOC_Keskinok_Mimarlik.pdf)
12. www.peyzaj.org.tr/resimler/ekler/13c1e6d95d5021e_ek.pdf AOÇ Modernleşme hikayesi)
13. A.Erdem Akyüz, 2017, Atatürk ve Atatürk Orman Çiftliği, Bütün Dünya Dergisi, Mayıs, s59-63

